1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1993

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Ureduje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1992.

Copyright: HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 4200 HRD.

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2330418628

Cijena ovoga broja: 700 HRD.
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: »Tipografija« d.d. Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 ZAGREB, siječanj-veljača 1993. GOD. XXVI

Radovan GRGEC

Uz rub (86)

Proslavivši skromno srebrni jubilej »Marulića« i 25. obljetnicu smrti dr. *Josipa Andrića,* glavne ličnosti u povijesti HKD-a, ulazimo u 26. godište naše revije i u godinu kada ćemo proslaviti 125. obljetnicu HKD sv. Ćirila i Metoda – Društva sv. Jeronima. Nadamo se da će to biti i godina denacionalizacije naše zgrade na uglu Trga kralja Tomislava i Trenkove ulice i povratka našemu jeronimskom imenu. Svijetlu tradiciju Jeronimskog društva predstavlja i kip sv. Jeronima, koji se još uvijek nalazi na uglu naše zgrade u visini II. kata. Nju su predstavljala uz Andrićevo ime i još dva velika imena kojih smo se na poseban način sjetili prošle godine: *Velimira Deželića st.* u Bistrici i Zagrebu te *Petra Grgeca* u Đurđevcu. O tim komemoracijama pišemo i u našim »Vijestima« na kraju knjige, a govor gl. urednika o J. Andriću donosimo iza ovoga uvodnika.

U svakom slučaju, prošla je godina bila jedna od najplodnijih (po)ratnih godina u povijesti našega Društva i naše revije. O raznolikosti, pak, i o značenju priloga u »Maruliću« na najbolji način govori bibliografija autora na kraju prošlogodišnjega božićnog broja.

Od dvadeset i pet godina postojanja našega časopisa bar dvadeset ih je bilo ispunjeno podnošenjem raznih šikanacija sa strane komunističkog režima i borbom za opstanak. Osvrnuvši se unatrag, konstatiramo: nije bilo lako izdržati pod takvim okolnostima, ali, eto, hvala Bogu, izdržali smo. S ponosom možemo reći: »Meminisse iuvabit«. Zbog toga smo radosni i ispunjeni nadom u našu budućnost u vlastitoj državi. Koliko li se toga zbilo, koliko li smo toga proživjeli u tih četvrt stoljeća! Gotovo nitko nije vjerovao da ćemo izdržati toliko godina.

S posebnim pijetetom sjećamo se najbližih suradnika »Marulića«, koji su nas u tom razdoblju zauvijek ostavili: ponajprije prvog urednika *Stjepana Krčmara*, zatim *Mirka Petravića*, *Stjepana Hosua*, *Vojmila Rabadana*, *Ante Jakšića*, *Augusta Đamatija*, *Tomislava Prpića*, *Tona Smerdela*, *Dubravka Ivančana*, *Envera Čolakovića* i tolikih drugih koji nisu dočekali proslavu ovoga srebrnog jubileja.

Bili smo neophodni kamenčić mozaika hrvatske literature i kulture u razdoblju jednoumlja, bili smo i ostali svjedoci svoje vjere i vjernosti. Naše će svjedočanstvo ostati budućim naraštajima i kao svjedočanstvo jednoga vremena i jednoga nazora. Scripta manent...

Nakon dva svjetska rata Hrvatska je doživjela i ovaj rat s istočnim susjedom. I tu je bilo potrebno svjedočanstvo hrabrih i vjernih, kojih još uvijek ima među nama. Mučenici (»martyres«) su svjedoci »par excellence«. S nama je Onaj koji nam je rekao: »Bit ćete mi svjedoci!«

Te su riječi pouka, poruka i oporuka Isusa Krista svima koji ga žele nasljedovati, svjedocima i mučenicima svoje vjere i uvjerenja. Kao dijete čitao sam u knjizi svojega oca »Meksički mučenici« (HKD 1928) o kršćanima koji su polazili u mučeničku smrt kličući: »Živio Krist Kralj!« Zatim mi dođoše pod ruku *Solonjevićeve* knjige koje je također izdalo naše Društvo (»Rusija u konclogoru« i »Bijeg iz komunističkog raja«). Nisam ni u snu mogao pomisliti da bi do sličnih prizora moglo doći i u našoj domovini. Mnogi su naši zemljaci, kao i mnogi članovi Crkve šutnje od Berlina do Pekinga, prošli kroz grozote i torture toga »komunističkog raja«.

Drugi, pak, nisu umrli »na brzinu«, prolivši svoju krv, nego su umirali prolijevajući potoke znoja i suza, podnoseći »teret dana i žegu« i noseći strpljivo svoj svagdašnji križ. Put u Kraljevstvo tajna je Božje Providnosti, koja može »desnoga razbojnika« začas uputiti u raj, a neke tek nakon dugogodišnjeg prebivanja u »dolini suza« i borbe za kruh svagdanji. Tajna je to i snage nečije vjere i ljubavi. Neki završavaju svoj križni put u krevetu a neki na stratištu, prerezana vrata ili možda iščupana srca. Strašan je taj Balkan! Strašniji od nekadašnjih križarskih ratova i revolucionarnih giljotina, od Gulaga i Dachaua.

Godine 1794. završile su svoj životni put karmelićanke iz Compiègnea pod giljotinom, pjevajući i moleći, što su u svojim djelima opisali *Georges Bernanos* i *Gertrud von Le Fort*. »Ako te žene nisu odmah ušle u raj, znak je to da ga i nema«, primijetio je jedan od »gledalaca«. Zaista, različiti su naši križni putevi i čistilišta kroz koja prolazimo. Netko ulazi u raj trčeći i pjevajući, a netko šepajući, u strahu i stravi.

Hrvatska je danas puna mučenika, ratnika, patnika i prognanika, onih koji, boreći se, osvajaju vrhunce i onih koji, krotko noseći svoj križ, »nasljeđuju zemlju«. Moleći s njima, vjerujemo u hrvatsku budućnost i u uspostavu pravednog mira. Udijelio nam Gospodin snage i strpljivosti da dočekamo dan potpunog oslobođenja!

* * *

U knjizi »Odsjevi kršćanske kulture«, posvećenu 25. obljetnici izlaženja »Marulića« i 125. obljetnici postojanja HKD sv. Jeronima – sv. Ćirila i Metoda, kao »lajtmotiv« provlači se misao pape *Pavla VI.* o jazu između kulture i kršćanstva kao najvećoj drami XX. stoljeća. Na premošćivanju toga jaza pozvani su da rade prvenstveno laici, tj. kršćanski vjernici koji žive u svijetu. Svjesni smo da kršćanska kultura uključuje kršćanski altruizam i otvorenost prema drugome, ali isto tako križ, pokoru i odricanje.

Kršćansko poimanje sreće kao punine života *(Julian Marias)* poklapa se s evanđeoskom koncepcijom »blaženstva«, s *Boecijevom* koncepcijom sreće kao »savršenog stanja u koje su uključena sva dobra« i s *Augustinovom* koncepcijom sreće kao »radosti u istini«. Ta »felicitas« ili »eudaimonia« odudara od shvaćanja suvremene civilizacije, uslijed čega je došlo do spomenutoga jaza, kao što to obrazlaže kardinal *Poupard* u svojem djelu »Sreća i kršćanska vjera«.

Eto, tu pomalo šokantnu koncepciju sreće, koja se bitno razlikuje od poimanja sreće kao potpunog zadovoljenja osjetila, valja unijeti i u kulturu i civilizaciju našega vremena. Bez obzira na razliku u značenju između »kulture« i »civilizacije«, preporod suvremenoga mentaliteta nalazi se u »otvorenju drugome«, kako je to dobro naslutio *Emmanuel Levinas*. Ta otvorenost morala bi biti osnovna karakteristika ponašanja kršćanskih laika u današnjem svijetu.

Tim putem mogli bismo postići onu *solidarnost* koja je toliko potrebna svim slojevima hrvatskoga naroda, solidarnost s onima koji su pogođeni raznim nevoljama, naročito onima koje proistječu iz okrutnosti ovoga rata, solidarnost i sloga između raznih stranaka i struja kršćanskih svjetovnjaka te solidarnost između laika i klerika. Nažalost, takva je solidarnost zasada samo neispunjeni san. Nije bolje ni u ostalim zemljama našeg kulturnog kruga.

Indigniran situacijom u Francuskoj, *Rémy Chauvin*, profesor na Sorboni, piše (A.R.M. od 15. XII. 1992): »Mnogi se kršćani udaljuju od Crkve jer se prema njima ne pokazuje nikakvo razumijevanje. Zar će za klerika na vlasti laik uvijek biti samo »laik«, nevježa? Nedavno mi je u tom smislu pisao i jedan biskup. Što sam ja da 'solim pamet' svojem župniku? Nedavno je održana i laička sinoda u Bourgesu, gdje su laici mogli samo potvrđivati ono što su im govorili klerici.«

Mi, pak, kao Društvo bili smo pozvani na laički skup održan u listopadu prošle godine u Zagrebu. Prema izvještaju prisutnih, iako je dobro da je taj skup održan, na svakom koraku osjećala se, kako reče jedna sudionica, »feudalna diskriminacija« laika na skupu na kojemu su laici morali ipak voditi glavnu riječ. HKD bi, naprimjer, da se pojavio na tom skupu, imao na raspolaganju 3 minute. Zar u te 3 minute može stati sažeti prikaz djelovanja naše najstarije književne i laičke ustanove čiji su 125-godišnji rad karakterizirala imena navedena u prošlom i u ovom broju »Marulića«? A upravo su ta imena dokaz da se naše

Društvo nadovezuje direktno na svijetlu tradiciju Mahnićeva pokreta i da su ga proslavili upravo laici koji su se svojom ličnošću i neovisnošću o raznim klerićkim i stranačkim liderima istaknuli u prožimanju kulture i ostalih autonomnih vremenitih vrednota kršćanskim duhom i kršćanskim poimanjem sreće. I baš zato možemo o njima govoriti kao o »pretečama II. vatikanskog koncila«.

Bilo kako bilo, suvremenu kulturu valja reevangelizirati. Bez obzira na to što su mnogi pokušali prešutjeti naše djelovanje i zaobići nas kao »quantité négligeable«, mi ćemo i u ovoj godini i daljnoj budućnosti djelovati u skladu s našom svrhom među svim slojevima hrvatskog naroda. Duhovna obnova za nas je drugo ime za reevangelizaciju.

S. Marija od PRESVETOG SRCA

Gdje si, Gospodine...

Gdje si, Gospodine,
kad tone brod
i spasa više nema...?

Kad Ti ne čujem
otajni hod...
a noć se strahotna sprema.

Gdje si, Gospodine,
kad hara s m r t,
satiruć život u prah...?

O, daj mi da vjerujem
da si tu...
I neće me biti strah.

Radovan GRGEC

Dvadeset i peta obljetnica smrti dr. Josipa Andrića*

Sedmoga prosinca 1967. umro je u Zagrebu glavni urednik HKD sv. Jeronima – sv. Ćirila i Metoda dr. Josip Andrić, hrvatski pisac i glazbenik, otac brojne obitelji i jedan od naših najzaslužnijih katoličkih laika. Za svoje zasluge dobio je od pape Pavla VI. god. 1964. odlikovanje komendatora sv. Grgura. U 125-godišnjoj povijesti HKD-a bio je sigurno središnja ličnost cjelokupne jeronimske djelatnosti. Mogli bismo reći: Josip Andrić za nas nije samo ime nego i povijest i program jednoga Društva, uz Maticu i Akademiju naše najstarije kulturne ustanove.

Slijeva na desno: Lončarević, Grgec, Tomašić, Hajek
na predavanju u dvorani HVEP-a

Djelatnost HKD-a pod dirigentskim štapićem dr. Josipa Andrića od 1921., kada je postao odbornikom Društva, do 1945., kada se Hrvatska našla u komunističkoj Jugoslaviji, koja je sve Andrićeve istomišljenike i suradnike, bez obzira na to kojoj su struji katoličkog pokreta pripadali, proglasila narodnim neprijateljima i »klerofašistima«, razvijala se do neslućenih razmjera, da bi se i u vrijeme jednoumlja nastavila u granicama mogućnosti. Pod krovom današnje nacionalizirane Jeronimske palače (ugao Trga kralja Tomislava i Trenkove ul.), čiju smo denacionalizaciju zatražili prije dvije godine, okupio se, možemo reći, cvijet hrvatskoga katolicizma. Tu je izlazio

* Predavanje održano u dvorani HVEP-a 9. XII. 1992.

dnevnik »Hrvatska straža«, tjednik »Obitelj«, almanah »Selo i grad«, kalendar »Danica«, tu su izlazile knjige »Knjižnice dobrih romana« i mnoge druge publikacije. Bile su tu i neko vrijeme prostorije »Domagoja« i tiskara, a u Jeronimskoj dvorani, današnjem kazalištu lutaka, odvijala se veoma plodna vjerska i kulturno-prosvjetna aktivnost. Pod tim su se krovom okupljali i djelovali hrvatski katolički laici kao samostalne ličnosti, angažirane u javnom životu domovine, za koje s pravom možemo reći da su bili »preteče II. vatikanskog koncila«. Dovoljno je spomenuti imena kao npr. Josip Andrić, Velimir Deželić, Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Mate Ujević, Mario Matulić, Đuro Sudeta, Antun Matasović itd., pa da uvidimo kako su ti katolički svjetovnjaci zaista uspješno nastavljali svijetlu tradiciju Mahnićeva katoličkog pokreta.

Među njima se svojom raznovrsnom aktivnošću i neumornom agilnošću isticao dr. Josip Andrić, koji je pronio »jeronimsko svjetlo« kroz hrvatska sela i gradove svim krajevima gdje žive Hrvati i njihovi prijatelji u slavenskim i neslavenskim zemljama, kao što su npr. Slovačka i Irska. Usput napominjem da Irci već desetljećima traže da objave njegovu knjigu »Irska – zeleni otok« a Slovaci su prije nekoliko mjeseci objavili prijevod njegove knjige »Velika ljubav« (Velka laska). Pritom dr. Andrić nije zaboravio ni svoju bunjevačko-šokačku sredinu, iz koje je potekao, o čemu ćemo čuti podrobnije u sljedećem predavanju prof. Lončarevića. Uvijek je bio i svjestan svojega laičkog poslanja. Danas smo gotovo zaboravili koliko je učinio za beatifikaciju i kanonizaciju Nikole Tavelića ili za organiziranje hodočašća u Svetu Zemlju, odakle smo dobili i njegov film »Hrvati u Svetoj Zemlji«, prvi te vrste kod nas.

* * *

Josip Andrić rodio se 14. III. 1894. u Bukinu u Bačkoj. Završivši gimnaziju u Slav. Požegi, pravni fakultet u Zagrebu i Pragu, trgovački studij na Višoj tehničkoj školi u Pragu i tečaj skolastičke filozofije u Innsbrucku, dolazi u Zagreb, gdje 1921. postaje odbornik i urednik Društva sv. Jeronima. U dvadeset sedmoj godini života ovaj mladi intelektualac, svestrano obrazovan i talentiran, ulazi u javni život kao uvjereni katolički laik, unoseći u svoj urednički, organizatorski i spisateljski rad mnogo poleta, požrtvovnosti i sposobnosti, a možemo reći i iskustva, jer se već kao gimnazijalac i student bavio publicističkim poslom kao urednik đačkih listova »Slavonac«, »Jeka« i »Luč«. Djelovao je i kao glazbenik, skladatelj i dirigent, o čemu ćemo govoriti u drugom dijelu ove priredbe.

U Jeronimskom društvu, poštujući kontinuitet tradicije, on postupno unosi nove sadržaje i oblike u izdavačku djelatnost Društva, koja će uskoro poprimiti velike razmjere. Kroz njegove je ruke prošlo preko 500 edicija, pokrenuo je nove listove, časopise i biblioteke, organizirao reklamiranje i distribuciju, lektorirao, korigirao, pisao predgovore i pogovore, članke, studije i kritike, prevodio i pisao knjige.

Pisao je i knjige s ekonomsko-političkog, pravnog i glazbenog područja. Uz njegove veće knjige (Dunje ranke, U Kristovoj domovini, Na zelenom otoku, Najljepši među otocima – Sicilija, Srijemske elegije, Velika ljubav, Svega svijeta dika, Vuk u ovčjoj koži, Nove brazde itd.), od kojih su neke nastale kao plod mnogobrojnih putovanja u inozemstvo, valja spomenuti i brojne prijevode s njemačkog, francuskog, slovačkog i češkog jezika. Bio je i organizator raznih hodočašća i izložaba, među kojima posebno mjesto zauzima izložba katoličke štampe u Vatikanu 1936. godine.

Godine 1943. objavio je »Sunčani vinograd«, zbornik hrvatskih katoličkih pripovjedača.

Jedna od njegovih najvećih zasluga jest pokretanje mnogih listova i časopisa, među kojima uz »Malu mladost« i »Gospu Lurdsku« posebno mjesto zauzima Andrićeva »Obitelj«, uređivana za tadašnje vrijeme zaista suvremeno, zanimljivo i u skladu s našim zahtjevima i potrebama.

Osnovavši »Knjižnicu dobrih romana«, Andrić je tu upoznao našu čitalačku publiku na selu i u gradu ne samo s domaćim piscima nego i s književnicima svjetskog ugleda, kao što su bili Paul Bourget, Sigrid Undest, Grazia Deledda, Mark Twain, Henrik Sienkiewicz, Selma Lagerlöff, Stevenson, Svenson itd. Posebno poglavlje jeronimske djelatnosti predstavlja naš najpopularniji kalendar »Danica«, vjerojatno najčitanija knjiga među Hrvatima katolicima, koja i danas nastavlja neprekinuti kontinuitet svijetle jeronimske tradicije.

Andrić, taj neumorni i požrtvovni radnik u vinogradu Gospodnjem radio je zdušno do posljednjeg daha života. Smrt ga je zatekla 7. XII. 1967. kad je pripremao za tisak jubilarno izdanje »Danice«, odn. »Katoličkog godišnjaka« za 1968. godinu. Zahvaljujući njemu »Danica« i danas izlazi na veliku utjehu nas koji nastavljamo Andrićevo djelo. Nedavno je izašlo i njezino 112. godište. »Jeronimsko svjetlo i danas svijetli na našim društvenim i književnim večerima, u »Danici«, u »Maruliću« i u ostalim publikacijama našega Ćirilometodskog – Jeronimskog društva, jedine ustanove te vrste, koja je i u vrijeme komunističkog jednoumlja djelovala i formalno izvan Socijalističkog saveza, što nas je prilično skupo stajalo, ali zato ponosno možemo izjaviti: Očuvali smo kontinuitet vjernosti Crkvi i domovini u djelu čiji je najodličniji predstavnik bio dr. Andrić.

* * *

Nećemo pretjerati ako kažemo da je kao glavni urednik HKD sv. Jeronima Andrić svojim djelovanjem i s ljudima koji su se oko njega okupljali predstavljao u to vrijeme središte i žarište katoličkog života na području kulture i prosvjete u Hrvatskoj, središte i žarište hrvatskog katoličkog laikata.

Za potvrdu te tvrdnje dovoljno je uz već spomenuta imena Deželića, Markovića, Grgeca, Sudete i Matasovića spomenuti i neka druga imena kao što su npr.: Milutin Majer, Stjepan Markulin, Vjekoslav Gortan, Fran Binički, Marko Vunić, Ignac Horvat iz Gradišća, Bunjevac Blaško Rajić, Baltazar Vijolić, Bogdan Babić, Đuro Kuntarić, Izidor Poljak, Narcis Jenko (pod kojim se pseudonimom krio bosanski franjevac fra Eugen Matić), Ivo Balentović, Jagoda i Ćiro Truhelka, Ivo i Antica Juras, Gabrijel i Štefa Jurkić, Zvonimir Remeta, Sida Košutić, Mara Švel, Juraj Ščetinec, Viktor Grmović, Tomislav Prpić, Božidar Širola (naš poznati glazbenik), Ivo Horvat, Ante Šimčik, Ton Smerdel, Ante Jakšić, Pere Dulčić, Marko Soljačić, Cvite Škarpa, Franjo Krleža, Krešimir Mlač, Stjepan Krčmar; tu su i seljaci pisci kao Stuparić, Kordić i Sulimanac; likovni umjetnici (uz Gabrijela Jurkića spomenimo Zdenku Sertić, Kamila Ružičku, Vladimira Kirina, Mladena Vežu i Ivu Dulčića, koji je još kao student prava crtao u »Obitelji« poznatog Dobrijana). Tu su i razni stručnjaci i znanstvenici koji pišu popularna izdanja iz svojih struka. Sve se to okupilo oko neumornoga Josipa Andrića, koji uz razumijevanje nekih predsjednika i potpredsjednika Društva, u prvom redu

Velimira Deželića st. i Ferde Rožića, te uz suradnju najbližih suradnika: Luke Perinića, kasnijeg upravitelja; Velimira Deželića ml., tadašnjeg upravitelja; Vojmila Rabadana, Kuzme Moskatela i drugih namještenika i namještenica, dospijeva na sve, stupa u kontakt s novim suradnicima, vodi korespondenciju, angažira, potiče, piše i putuje. Njegova je zasluga i što je stvorio stalnu čitalačku publiku na selu i gradu, koja postaje iz godine u godinu sve brojnija.

Danas, 25 godina nakon njegove smrti, pitamo se u čudu kako je jedan čovjek u razmjerno kratkom vremenu mogao toliko toga učiniti. Koliko je za sve nas značio, najbolje se vidjelo na veličanstvenom Andrićevu sprovodu, koji je, uz veliku masu prisutnih, vodio zagrebački nadbiskup dr. Franjo Šeper i na kojemu se od pokojnika oprostilo desetak predstavnika Društva, katoličkog laikata, hrvatskih glazbenika, književnika i prijatelja iz zemlje i inozemstva. Naše je Društvo u znak zahvalnosti priredilo nekoliko komemoracija i izdalo »Zbornik dr. Josipa Andrića«, koji možete dobiti i ovdje zajedno s knjigom posvećenom 25. obljetnici izlaženja »Marulića« i 125. obljetnici postojanja HKD-a.

Dr. Andrić bio je zaista onaj vjerni sluga iz Evanđelja koji nije zakopao svoje talente nego ih je na najbolji način oplodio i iskoristio za dobro Crkve i domovine. Stoga je on i danas primjer i putokaz svima nama koji ostadosmo iza njega da nastavimo njegovo djelo. Zajedno sa članovima njegove obitelji, našeg Društva i »Šokadije« izražavamo ponos i zahvalnost što je pripadao našim redovima. Njegov svijetao primjer hrvatskog rodoljuba, angažiranog katoličkog laika, pisca kršćanskog nadahnuća, izvanrednog organizatora, svestranog kulturnog djelatnika i sigurno najzaslužnije ličnosti u stoljetnoj povijesti našega Društva ostat će nam trajno pred očima. Hvala mu za sve što je za nas učinio!

GODIŠNJA PRETPLATA
OD 4200 HRD
VRIJEDI SAMO ZA ONE
KOJI JE DOZNAČE
DO 1. IV. 1993.

Tvrtko GAVRAN

Iz ratnog dnevnika rujna 1992.

I.

Topništvo iz pravca Ilijaša prema Brezi ne prestaje cijeli dan. Ne znam u kakvoj su poziciji naši. Tko puca. Tko je u ofanzivi, tko u defanzivi. Još malo pa će vijesti. Vijesti: U Hercegovini napadaju. U Trebižatu misa za poginule. U Bihaću napadaju. Tuku sam centar grada. Glas Amerike: Kopredsjednici su stekli dojam da Srbi čiste Banja Luku od Hrvata i Muslimana. Iz Nevesinja protjerani Hrvati i Muslimani. Pozivaju ih u vojsku.

II.

Danas mi je prvi dan pedesetpete godine. Rujan je 1992. Ponedjeljak. Jesen. Da nije snažnih detonacija topništva čule bi se ptice. U vrtu imamo još malo zreloga grožđa. Imamo i nešto hrane. Fruštukovali smo skromno. Malo sira i malo kruha. To smo začinili s malo kajmaka, koji mi je donio Sokić Dževahid, jedan od dva prijatelja koji mi još dolaze. Jučer smo skromno proslavili moj pedesetčetvrti rođendan. Malo smo pili i puno pričali. Saopćio mi je da naše snage sad drže Čemerno. To je važna točka, da nas četnici ne napadnu s leđa. U Misoči naši ponovno čvrsto drže položaje. Od pješadijskih napada smo sigurni, ali ne i od topništva. Svaki dan granatiraju grad. Kuća mi je vrlo blizu grada ali ovaj dio ne granatiraju. Zapravo jedanput su žestoko granatirali, a dvaput »onako«. Od detonacija mi se potresla kuća. Pukao mi je zid u kupaonici i u još dva kuta. Od detonacija mi se pomaknuo i crijep na krovu. U odnosu na ljude u okruženim gradovima, živim »k'o bubreg u loju«. Pripremio sam drva za zimu, imamo brašna, graha, riže i struju. Do jučer sam u vrtu imao paradajza za salatu, od danas samo luk. U jutarnjim se molitvama pitam zašto je Bog baš meni dao da tako lijepo živim u ovim teškim ratnim uvjetima. Ništa ne radim, a živim. Nisam gladan. Kuća mi je na mjestu koje ne gađaju namjerno, iako su objekti koje gađaju 300 do 400 metara zračno od mene. Objekte koje gađaju odnedavno i pogađaju. Sve je više poginulih poznanika i prijatelja. Kako je nekad tih 300–400 m spasonosno! Puno je poginulih, tu oko mene, na toj udaljenosti, a ja, što ja mogu učiniti iz zahvalnosti Onomu koji me čuva, osim što sam zahvalan i što se molim? Ne mogu ništa!

III.

Danas je patron crkve u Varešu. Davno li sam bio zadnji put! Tada sam još mogao otići osobnim autom. Bio je mir, a pred crkvom veliki narodni zbor na kome su govorili vrhovnici HDZ-a. Bio je i moj otac, Marko brijač. Prolazili su prijatelji i drugovi i zazirali. Još je vladao strah od komunističke pošasti. Kao da je bilo davno, a nije. U

kući sam imao svega. Sad tek toliko da ne umrem od gladi. Još uvijek imam puno više od onih koji nemaju ništa, a takvih je sve više. Otac mi Marko nije živ. Umro je više od straha zbog rata, nego od 83 godine koliko je imao.

IV.

Pred svojom je kućom pogođen Ivica Vicić, star 50 godina. U vrijeme granatiranja izašao da gleda. Odbilo mu ruku, a dobio je i nešto gelera u pluća. Umro je u Zenici, poslije operacije. Hranio je tri kćerke i ženu. Bez njega će, po civilnim zakonima, biti vrlo siromašne, a po Božjima tko zna. Bio je snalažljiv, mijenjao zanimanja i upriličio im lijep život. A sve se dogodilo u tih 300–400 m zračno od moje kuće u kojoj pišem.

V.

Dobio sam po švercu traktor bukovih drva za 30 DM i litru konjaka. Drva su ukradena iz državne šume. Kupio sam nešto što je ukradeno. 30 DM su sada prilično bogatstvo. Drugima prodaju za 50. Je li to kao da sam i sâm ukrao? Da nisam, teško bih preživio zimu. Ovdje je vrlo opaka, a kuća mi je mala i hladna. Drugačije i nisam mogao nabaviti drva. Malo se toga može kupiti, a da nije ukradeno. Po civilnim je pravilima trgovina ukradenim stvarima kriminalna radnja. Ja sam dakle kriminalac. Ovdje će me zaštititi prijatelj, a oprostiti može jedino Bog.

VI.

Drva mi je besplatno izrezao Ivica Pandža, žagom na struju. Po zanimanju je tokar, odličan majstor, ali alkoholičar. Godinu mlađi od mene, a izgleda kao da je deset. Nije se udebljao. Sina Želju su mu mobilizirali. Poginuo je nakon desetak dana provedenih na prvoj liniji fronta. Neoženjen, u 22. godini života. Bojao se rata i nije imao nikakvog smisla za vojsku. Poslan bez bilo kakvih priprema. Ivica ima još dva sina. Žena mu Anka drži se dosta dobro. Ivica kaže da mu je lakše kad radi ili pije. Onda zaboravi. Nisam mu platio. Nemam čime. Dužan sam mu pet kutija cigareta. Toliko uzimaju profesionalci što izrežu traktor drva. Mirovine nam ne daju, a da daju za jednu bih mogao kupiti tri kutije cigareta. To što nam daju i nije novac. Nema gotovo ni jednu funkciju novca. Da nam daju veću količinu dobro bi nam došlo, jer taj dio prometa već je toliko poremećen da se ne može više poremetiti. Novcem bez vrijednosti nakupovali bismo pokradene robe i bili bismo sretni. Ponekad se pitam što smo mi to u Bosni toliko zgriješili, da smo tako kažnjeni. Nešto jesmo, a ne znam što. To samo Bog zna.

VII.

Sjedimo u Mate Miškovića. Mato i Dragan igraju šah u dvije »dece« rakije. Dragan je donio litru i kad izgubi, nalije dvije »dece« Mati. Nisam u igri, ali me časte. Danas ne mogu rakije. Ne ide. Blagdan je, pa sam obukao misno odijelo. Crkva je zatvorena zbog granatiranja. Još nije pogođena, iako su granate padale blizu. Svečano odjeven, izgledam kao čudo. Otkako je počeo rat, ovdje se nitko nije tako odjenuo. A rat traje dugo. I Matin je sin Dražen poginuo. Pokopan je prije dva mjeseca. Mato igra

šah. Matina žena Ruža zove moju u kuću na kolače. Od pokopa ne izlazi iz kuće. Mene ne nude kolačima, to nije muški. Nude me rakijom, a ja ne mogu. Mato ima još jednog sina Matu. Ja nisam imao ni jednoga. Zbog toga sam se neki dan posvađao s Joškom, koji tvrdi da mi je bolje. On ima jednog sina koji je do rata studirao muziku. Par je dana bio na prvoj liniji fronta. Malo je falilo da pogine, a nije sposoban za vojsku. Sad je u Civilnoj zaštiti. Tu je navodno sigurniji, što je zabluda. Protivna strana je blizu i stalno granatira. Svakog časa i nas mogu pogoditi. Sad smo u Božjim rukama. Inače smo svi ovdje doselili. Kupili od Srba nešto zemlje i napravili kuće. Srba više gotovo i nema. Svi su otišli na drugu stranu. Granatiraju nas. Od njih, čini se, ni jedan nije poginuo, a naših petorica. Ovdje smo manjina. Našima, glede imovine, dobro ide. Imamo više od drugih. Nismo na položajima, ne bavimo se švercom ni trgovinom, ne krademo, a dobro stojimo. Samo od rada. Ja sam pjesnik i samo sam ja siromašan. U napuštene kuće naših susjeda Srba uselile su se izbjeglice. Tako se ponašaju da u sebi žalimo bivše susjede, iako znamo i tko su i gdje su. Vlast ne funkcionira i puno se krade i šverca. Priča se da bi i Sarajevo moglo biti deblokirano da nije kriminalaca. Za to nema nikakvih dokaza, ali Bosna je zagonetna zemlja. Puno ih je koji misle da poznaju Bosnu i njene tajne. Sve što sam dosad pročitao poluistine su ili gluposti. Ni mi sami sebe ne poznamo. Nije mi jasno odakle nam sad najedanput toliki kriminalci i ubojice. A ima ih. Ima ih puno i za zemlju deset puta veću od naše. Sjedimo u kući žalosti. Nitko se ne smije i ne priča glasno. Ne slušamo radio. Otac Mato igra šah. Majka Ruža razgovara sa ženama. Sve je tiho, kao tuga.

VIII.

Moj prijatelj, koji je svršio žurnalistiku, šef je kriminalističke službe. Kažu da se dobro snašao. Pod njegovom sam zaštitom. Sad je ovdje svaka zaštita dobro došla. Naših je ovdje i bilo malo. Niti jednoga nema na nekom važnom mjestu. Vrlo blizu Ilijaša, jakog četničkog uporišta, odakle nas i granatiraju. Prijatelj mi donese kave i malo cigareta, što je sada veliki dar. O svemu pričamo otvoreno. I za mjesto u kojem živi i za dužnost koju obnaša solidno je obrazovan, što je ovdje rijetko. Muku muče s kriminalcima. Krađe su u velikom porastu. Kradu i domaći i izbjeglice. Svi napušteni stanovi i kuće provaljeni su i useljeni. Pokušavam ga uvjeriti da sva napuštena imovina pripada državi, a ne pojedincima koji je prvi prisvoje. On je ipak studirao žurnalistiku. *Surdo fabulam naras.* Ni jedan naš nije u općinskom ratnom predsjedništvu. Rekli su mi da nije zbog etnosa nego što od nas ni jedan nije dovoljno pismen, a Srba ionako nema. Moju malenkost nisu ni zamijetili. U mjestu naših ima dovoljno pismenih, ali svatko ima svoj sud i viđenje. Nikada se Bog nije više spominjao, a da se manje radilo po njegovim zapovijedima. A htjeli bismo da nam bude bolje.

IX.

Rođak se ubacio u Štab TO. Ubacio je i sina. Žena mu je i inače radila. Svi imaju državnu hranu i plaću, a žena mu još dijeli i pomoć Crvenog križa. Dođe meni, ali odmah prijeđe kod susjeda, koji ima dosta voća, pića i mezeta. Nije zadovoljan. Već ima hrvatsku domovnicu. Rezervni je časnik i u Štabu obnaša neke sitne dužnosti, iako priča da su visoke. Sprema se da odseli u Hrvatsku. Tamo ima kuću, a tu državni stan

i nešto namještaja. Ako ode, više se ne može vratiti. Izbjeglice odmah provale u stan, a onda im vlasti izdaju odobrenje. Stvari koje ne mogu prodati, unište. Tako je u našem mjestu. Zato nitko ne smije napustiti stan ili kuću. Ako napusti samo na nekoliko dana, može se s tim i oprostiti. Rođak mi kaže da uselim u njegov stan, kada pođe. To nije dobro. Ja sam drugo. Prvo bi u moju kuću uselili nekog izbjeglicu, a poslije toga bi me izbacili iz stana. Rođak je jako omršavio i uplašen je. Sin i žena mu nemaju domovnicu. Žena je teško i može dobiti. I inače je čudan. Hoće da bježi, iako je potpuno zbrinut. Ne bježim, iako mi žena nema plaću, a meni ne daju mirovinu. Kod susjeda, na kavi, pijemo rakiju i »mezimo špek«, dok rođak kuka kao kukavica. Ne preziva se kukavica nego Čavka. U mom slučaju to nema veze. Učiteljica me je propustila iz prirodopisa.

X.

Gitarista poslao ženu Zdenku i sina Zdravka u Hrvatsku da čekaju vizu za Njemačku. Čekali mjesec dana, nisu dobili i vratili se. Gitarista u međuvremenu prodao iz kuće sve skupe stvari i propio. Žena dobila slom živaca i od toga braka više nema ništa. Vrijeme pogodno za pisce. Materijala koliko hoćeš. Meni nitko ne plaća, ali kad bolje razmislim, možda sam i sam lješinar, kad samo tuđe zlo zapisujem s književnim ambicijama. Ni kukavica ni čavka, samo gavran.

— ● —

Ante KRALJEVIĆ

Četnik i ja u čistilištu

Što ako se ja i četnik
koji je zaklao moje roditelje
silovao moju sestru
sravnio Škabrnju
zagadio moju čatrnju...
što ako se nađem s njim
recimo u čistilištu
do kojeg je uspio
jer se iskreno pokajao
u koje sam dospio
jer bližnjemu nisam oprostio

Da li postoji neko malo
proširenje u vjeri
da li je nešto četvrto
nakon smrti dopisao Alighieri

Mladen JURČIĆ

Jedan spisateljski credo

Mogli bismo reći da pisanje, baš kao, primjerice, i egzistenciju vjernika, dobrim dijelom određuje ono što *ne treba* raditi, jer uspjelo književno djelo isto tako ovisi od svega što je autor odstranio kako bi pročistio svoj rad, kao i od ljepote koju je unio. Ono što neki u vjerskim zapovijedima krivo shvaćaju i ponekad napadaju kao ograničavajuću, skučenu zabranu, zapravo je vrlo dobra i plodna odrednica koja nam govori da je u svim bitnim stvarima – a vjera i stvaralaštvo su među najbitnijima – najprije potrebno pročišćenje, a onda ono što treba raditi postaje mnogo jasnije i dohvatljivije. Idemo sve dalje, spuštamo se sve dublje, rezultat se sve više kristalizira, kao da, kroz svoj rad i sami, uzvratno, primamo sve više, ali i u pisanju kao i u vjeri, najprije je dovoljno »ne griješiti«, ukloniti sve stihijsko, banalno, nebitno, ili naprosto lažno sentimentalno (kao što se u vjeri čistimo od grijeha, prije nego što se otisnemo u mogućnost novoga života), a time otvaramo vrata svježem oštrom i jezgrovitom izrazu. Kao što nam vjera zabranjuje da svoje biće i dubokc, istinske duhovne mogućnosti rasipamo u »svjetovnim zamkama«, tako ni u umjetnosti ne smijemo svaštariti, gubiti se u zamkama nabacanog, »popularnog«, mondenog, »onoga što se traži« i »dobro se prodaje«.

Kao i vjera, dakle, i književnost se, na određeni način, sastoji od zabrana, a najvažnija je: »Ne piši stihijski«. Rad nam se ne smije sastojati od prvih, makar kako žarkih, ali nepročišćenih, sirovih misli i ideja, koje su naprosto ruda, neobrađene sirovine, protkane nepotrebnim i banalnim, nego iz posljednjih riječi duše, konačnog, duboko proživljena, nataložena i pažljivo oblikovana izraza, koji je u nama očvrsnuo, kao i mi u njemu. Naš izraz ozračje je našeg osobnog svijeta, u kojemu dišemo. Mogli bismo napraviti usporedbu s prozorskim staklom koje najprije treba očistiti od zamagljenosti, prljavštine, mrlja koje priječe pogled, pa onda kroz njega nesmetano naviru sunčeve zrake, jasna svjetlost, krajolik.

Tko bi pomislio da već ima gotovu kuću – i to sa svim instalacijama i pokućstvom – samim tim što je nabavio i dovezao hrpe, makar kako kvalitetnog, građevnog materijala? Ili tko bi ustvrdio da ima uređen vrt, jer je kupio komad obraštene zemlje? Nitko osim književnika, koji na papir nabacuju temeljnu, ali neosmišljenu građu, onako kako im se javlja u trenutku »nadahnuća« (a ono je naprosto silazak u rudnik duha), stihijski, bez ikakve izgradnje, premda su uvjereni da su, svojim djelom, podigli »velebno zdanje«.

Kad piše i objavljuje mnogo, piscu je stalo ponajprije do sebe (skriboman je sebičan, opsjednut samim sobom), ali ako nesmiljeno odabiremo, prosijavamo, brusimo, kristaliziramo, određeni smo zahtjevnom umjetnošću i prirodom, gdje, primjerice, već čisto ljeskanje – sjaj na vodi, ili treptanje zelenila – možemo tako teško i rijetko odbljesnuti točnim izrazom. Pjesnik Stephane Mallarme imao je pravo: ideal književnika trebala bi biti jedna knjiga, zbog koje i postoji pjesnikov svijet, Knjiga koja

je život (štoviše, samo ono čisto, bitno, konačno spoznato ili dosegnuto, pronađeni sklad u zbrci života, ili pak bitna tajna u njoj) pa precizni izraz takvog djela i traži cijeli naš život kako bi se, ispunjujući ga, i sam njime popunio i izoštrio. Po Mallarmeu, ideal je djelo od najviše tri knjige, koje bi, u autoru, odbljesnule cjelokupnu književnost i njezine mogućnosti: zbirka pjesama, pripovjedaka i eseja (zbog razvedenosti i iskonstruiranosti te književne vrste, Mallarme nije vjerovao u roman, ali možda bismo morali dodati i taj oblik). Te tri ili četiri knjige bile bi dovoljne da izraze sve spoznato i nakupljeno u autorovu biću. Treba pisati ne *nas* (i našu umišljenost, kojoj stalno podilazimo), nego, makar kako rijedak, odsjaj čistog i trajnog u nama.

Doista, koliko ima pravog smisla u tome što na papir stavljamo nešto već toliko puta izraženo, prežvakano, pa pišemo »zgodne«, naprosto »zabavne«, »zanimljive«, vješto sročene, ali osrednje, neosmišljene knjige, zvučne, sentimentalne, olake pjesmice, privlačne, napete romančiće određene žanrovima, klišeima, utjecajima – zapravo svime osim našim bićem, koje kao da niti ne postoji. Književnik bi se trebao ili spustiti dovoljno duboko da odrazi srž, ili šutjeti i pripremati se, proživljavati djelo u sebi sve dok ono ne dozrije u bitan izraz, a ako se to nikad i ne dogodi, ponekad u toj odlučnosti, proživljavanju neizrazivog kao i u odbijanju pukog piskaranja, dozrijemo *mi*, daleko bolje nego da smo uobraženo, a infantilno na papiru iskazivali svoju jalovost. U današnje vrijeme, kad knjigu guše toliki drugi mediji (TV, video, film, novine), ona se može održati samo ako izražava drugim oblicima neponovljivi značaj, ljepotu jezika, srž naših uvjerenja, duha – života, u čemu je drugi mediji, zbog svoje površnosti i ipak ograničenih mogućnosti izražavanja, ne mogu slijediti, niti mogu prisvojiti mjesto pisane riječi, s njezinim mogućnostima silaska u temeljna pitanja duha.

Brzo (»u jednom dahu«) napisano djelo nalik je umjetnom voću koje je ipak vosak, ali djelo koje dugo dozrijeva i posljednja je riječ dubokih uvjerenja, truda, iskustva, makar umjetnik napisao samo jednu knjigu ili nekoliko njih, nalik je pravom voću, koje na drvetu autorova svijeta dugo dozrijeva i razvija se iz nježnog, lijepog, ali krhkog cvijeta u sve točniji oblik, u dovršeni, puni plod.

Važno je pronaći, pročistiti i održati *svoj* glas. Uopće, paradoks je čovjeka i to da je svatko jedinstvena, neponovljiva osoba, a ipak su tako rijetki oni koji – premda je to temelj za sva druga pregnuća – posjeduju *svoj* čvrsti glas, jasna uvjerenja, ideje, principe, misli.

Velik dio ljudskog izraza, stvaranja (kao, uostalom, bilo kakvog djelovanja) obilježavaju ispraznost, površnost, brzopletost, nepromišljenost, pa zato često i nemoć. Većina knjiga: romana, zbirki pjesama, pa i filozofskih djela, stvorena je olako i ide iritantnim smjerom manjeg otpora, prepuna je prečica, klišea, lijenosti, improvizacija i nebitnog. Malo je koje djelo doista promišljeno, izbrušeno, a samo se rijetka spuštaju u dubinu onoga što bi doista trebalo reći, nego najčešće plivaju po površini dojmova, doživljaja, osjećaja, ideja, natopljena su ustaljenim i slijepo nošena strujama »ukusa publike«, autorove nesposobnosti ili lijenosti da se makar približi rubovima pitanja zašto pisati, zašto je uopće vrijedno mukotrpno stvarati, a to je pitanje isto kao i: za što je vrijedno živjeti?

Većinu djela obilježava trenutnost, plitkost, čak i najrazvikanije knjige kod zahtjevnog čitatelja (a mnogi autori kao da na njega uopće ne pomišljaju, pa potcjenjivački unaprijed pretpostavljaju isključivo površnu, plitku publiku) pobuđuju osjećaj nedovoljnosti, nategnutosti i nedorečenosti, opažamo beznadni nedostatak univerzalnosti, primjenjivosti na dubine našeg bića, pa odlažemo knjigu, jer počinje nas smetati tako očita, a nespretna i škripava mašinerija. Makar kako bio suptilan, izraz često umanjuje, profanira, banalizira dragocjene unutarnje struje. Najbitnije svoje ionako ne iskazujemo, jer ne znamo iskazati. Taj nepremostivi nedostatak neizbježan je čak i u najboljem, najpomnijem djelu, pa zašto ga, hotimičnom površnošću, još uvelike naglašavati, dok ne postane bezdan? Vrijedna čitanja (i stvaranja) samo je knjiga koja se, po riječima Arthura Rimbauda, »namočila u oceanu« srca. Sve drugo nepotrebno je i nema mnogo smisla, a svijet se već ionako doima dovoljno besmisleno.

Pisac, u biti, govori *drugome,* pa makar samo nekolicini čitatelja. On uvijek, pa i nesvjesno, stvara za tu drugu osobu i kroz njezino razumijevanje. (Zato možemo reći da, makar kako lijepo, djelo niti ne postoji ako nije objavljeno, nego je samo mrtav teret samotnih slika i redova slova, znakova bez smisla, jer smisao djela je u čitatelju.) Umjetnik pronalazi, potiče Drugoga u sebi samome i sebe u toj osobi, uvijek stvara za nekoga, ali za koga? Ako je dostojan svoje umjetnosti, onda ipak za jednako senzitivnog, vrlo zahtjevnog čitatelja, kojeg je vrlo teško zadovoljiti (i gotovo nemoguće prevariti), jer se ne samo u istoj mjeri kao i pisac grozi plitkosti, površnosti, nego je, kao i doista vrijedan autor, tražitelj koji teži samoizgrađivanju, zaokruženom »ja«.

Pisac doista stvara tako da *prenosi* čitatelju, pa od nadahnuća i svih zamisli u njegovu djelu ostaje samo ono što taj zahtjevni čitatelj prihvaća, ali ponajprije ono što autor *uspije* prenijeti, baš kao da uzme nešto teško i sklisko, pa prenosi na određeno mjesto. Nevolja je što mu to često ne uspije, teret mu isklizne, a pisac vjeruje da i dalje nosi pa na kraju i da je prenio. Uspješan autor velikim je dijelom u onome što uspije prenijeti iz svoje srži i to jezikom, oblikom, sredstvima svog zanata, a ne tek pukom željom, žarom, osjećajima, ushitom itd. Imperativ je obuzdati unutrašnje provale i rasprsnuća, pa prosijati i pažljivo uobličiti od dragocjene kovine pronađenog. Uostalom, mnogi imaju nepokolebljive, hvalevrijedne principe, vjeru, duboke osjećaje, razumijevanje, sućut, nastojanja, težnje ... ali jedno je *posjedovati* sve to, a nešto je sasvim drugo *izraziti se.*

Vrlo malo – čak žalosno malo – pisaca doista nam nešto bitno govori, obogaćuje nas (čitatelj vrijednih djela u sebi nužno već posjeduje riznicu koju samo treba uvećati, ili dragocjene predmete u njoj učiniti sjajnim, a to je izuzetno teško), ili to uopće nastoji, nego se mnogo toga svodi na uobraženo, jalovo črčkanje po papirima i besmisleno naklapanje umišljenih veličina.

Dobar primjer je pjesništvo – vrhunac izraza. Gotovo i nema osobe gonjene potrebom piskaranja, koja se tu nije »okušala«. (Pjesništvo su čak nazvali prvotnim jezikom čovječanstva, što je posve krivo, jer ono je isključivo jezik svjesnog *pojedinca,* suprotstavljen bezobličnom, banalnom jeziku »čovječanstva« i od njega vrlo udaljen.) Većina »pisaca«, dakle, prije ili poslije postaju stihoklepci. No pjesništvo nikako ne trpi osrednjost, neosmišljenost, nedorečenost, pjesma je ili dubok doživljaj, ili je iritantno isprazna. Osrednju prozu možemo čitati, slab esej može nas zainteresirati zbog podataka što ih sadrži, sentimentalni, pustolovni, ili uopće zabavni roman bez velike vrijednosti, u određenim nas trenucima može opustiti, ali lošu, previše subjektivnu (krajnja je taština pretpostaviti da naša osoba, naši osjećaji, nadanja, tuge bilo

koga zanimaju, ako ih posebnim postupkom ne pročistimo, ne uobličimo i ne uzdignemo na univerzalnu razinu), sentimentalnu, brbljavu, ili nedorađenu poeziju ne možemo čitati, pa je čak ljutito odbacujemo. Zašto? Možda zato što i podsvjesno osjećamo da taj čudesni dar najvišeg ljudskog govora, komuniciranja, mora biti autentična, moćna kraljica izraza, ili je treba odbaciti kao besramnu uzurpatoricu. Jedan mi je književni kritičar rekao da nikad ne čita poeziju, jer u njoj ima odviše bezvrijednog, pa i nepodnošljivih budalaština. To je točno, ali ima i najljepšeg, najpreciznijeg, najbitnijeg i najvišeg što je čovjek u stanju izreći. Pjesništvo se, na određeni način, sastoji od sraza krajnosti.

A kako je u toj grani, tako je, u manjoj mjeri, sa svakim pisanjem – haraju beznačajnost, uobraženost, glupost, neosmišljenost, a autori često potcjenjuju i čitatelje i sebe same.

Zato je, rekli bismo, dobro pisati što manje (tko li je duhovito primijetio da je tanka knjiga manje zlo?), a što čišće, osmišljenije i točnije. Trebalo bi iznositi samo vrhove. Pa ako, na kraju puta, u autorovu opusu ostanu samo četiri knjige, ali u kojima je nešto doista značajno izrečeno, postigao je vrlo mnogo. Neobuzdana strast pisanja, nalik je kockarskoj, onečišćuje, uništava i guši, a nesavladiva lavina piskaranja pod sobom pokapa sve vrijedne ideje.

Često mi se čini da bi neki doista vrhunski autor možda napisao samo dva, ali izuzetna djela. Prvo bi se, primjerice, zvalo »Moguća knjiga« jer bi – posve izbrušeno, sažeto, dorečeno i jasno – sadržavalo esenciju onoga što jedan čovjek može staviti u djelo doista vrijedno dugog, mukotrpnog traženja, čekanja, stvaranja, žrtve. Ta bi kristalna knjiga u velikoj mjeri pokazivala (ili barem nagoviještala) kakve su mogućnosti čistoće i bitnosti izraza, te koliko jasnoće i dubine može biti u ljudskom uvidu. A iza toga slijedila bi druga: »Nemoguća knjiga«, tako naslovljena jer našla bi se već na samoj granici izrazivog, prenosivog, korak od plodne, mistične tišine, bjeline, pred neiskazivim, naslućenim, pa je ne bi bilo moguće zaokružiti, premda bi istančano nagovijestila ono najpoticajnije, što čuvamo samo za sebe, jer se u riječima neizbježno gubi.

Premda takvo djelo zauvijek ostaje samo čežnja da se napravi puna, posve zaokružena knjiga, ipak, kao i sve vrste čežnje i ta vječna potraga uvijek iznova potiče, pokreće, zaokuplja, usmjerava i određuje najbolje književnike. Gledati, osjetiti, proživjeti, dokučiti, spoznati, pročistiti, sažeti – pa onda uspješno oblikovati u Knjigu i prenijeti čitatelju koji u ponuđenoj mu riznici prepoznaje sebe, svoje dubine i traženja – bit je te žarke, neostvarive čežnje, dragocjenog pokretača.

Ako bismo se htjeli (i mogli) spustiti u upravo opisani poriv za stvaranjem (kao i u razloge dubokog zadovoljstva čitanja, uranjanja u najbolje i najsažetije što je ljudski duh stvorio), mogli bismo se upitati kakva je *tajna* izuzetno lijepe knjige (koju nikad nije dovoljno pročitati samo jedanput, a površno je čitanje posve isključeno), ono što ostaje neuhvatljivo i očaravajuće, izvan svih dokučivih i primjenjivih estetskih teorija, usprkos bilo kakvoj analizi, možda i stoljetnom proučavanju nekog djela? U čemu je to neuhvatljivo, a bitno, što izaziva osjećaj bliskosti s autorom, koji nam otkriva nas same, osjećaj prepoznavanja, punine i ushita, kakav se, primjerice, javlja i u prirodi, u zvjezdanoj noći, ili smirenoj meditaciji? Duboko, rijetko lijepo djelo dio je tog osjećaja koji, pak, čini dio punine našeg bića, no u tome je knjigu – kao i nas – nemoguće raščlaniti, svesti u najčešće suhoparne i nedovoljne estetske odrednice, nego ona – baš

kao i mi sami – uvijek ostaje tajna. Filozofija ne može objasniti, izmjeriti dubinu čovjeka, njegova bića, težnji, osjećaja, a estetika ne može zahvatiti njegovu umjetnost. Književnost treba stvarati, kroz stalnu potragu za konačnim skladom, a primati kao prisnu tajnu koju dijelimo s autorom.

Mladen JURČIĆ

Prožimanje

Sumračje već blaži palaču modrine,
nad drvom mi bića slike lepršaju,
raznobojno jato u posljednjem sjaju,
mir gnijezda ih zove u krošnji nutrine.

U nama će sanjat boje i toplina,
dan proljetni prostor u ljubav će sliti,
jer kraj mene dišeš zlatnom našom niti
protkana je tajna i slavna cjelina.

Ko osvit je večer puna, čeznutljiva,
sunce za obzorom u nama počiva,
miljem prisnih dana gradi nam imanja.

Povjetarac sklada zelenilom piri,
krasne slike niču jer nosi im, širi,
sjemenke iz vrta našeg prožimanja.

Kolumbo

To bitno ušće podari nam
pučine i naše srži!

Zvijezda vodilja i sad zove
obzorima čežnje.
Daj joj zbilju, ispunu, put,
dozvoli da sjaju prostora
udahnemo dušu
– smisao hrabrosti, nade,
zaokruži građu
naše vjere, težnje i daljina,
kontinent ocrtaj
od smjelosti mogućeg,
budućnosti, sna.

Blagoslovi kormilara u nepoznato.
Srce je srž svih vidika,
duh njihov je prag.
Razgori nam život, dozvoli...
da krenemo na put!

Stanislav PEJKOVIĆ ŠODAN

Književna nagrada ili poziv na informativni razgovor

Bijaše to 1965. godine.

Rankovićeva otočna preodgajališta radila su punom parom, a tek su minula četiri ljeta otkad se je pjesnik Joja Ricov vratio s tečaja komunističkoga bon-tona koji se je održavao na otočiću sv. Grgur. Umorne Jojine ruke, nakon višegodišnjeg guranja kamena po »sizifovu toboganu«, konačno su primile nalivpero. Inače, »sizifov tobogan« Rankovićev je originalni izum guranja oveće kamenčine gore-dolje dok sunce ne zađe!

Dakle, 1965. godine Radio-Zagreb raspisuje anonimni natječaj za radio-dramu. Joja Ricov odlučuje, onako iz vica, provjeriti bilo režima, te šalje svoj radio-dramski tekst »Kanarinac« pod šifrom »Gluhonijemi«. I što se događa!

Stručni žiri, u sastavu Hrvoje Lisinski, Čedo Prica i Branko Hećimović, dodjeljuje drugu nagradu književniku Antunu Šoljanu za radio-dramu »Galilejevo uzašašće«, a prvu nagradu ne dodjeljuje nikome! Članovi žirija održavaju konferenciju za tisak na kojoj priopćavaju da nisu dodijelili prvu nagradu, ali mole da se javi autor radio-drame »Kanarinac« zbog izuzetnih umjetničkih kvaliteta te drame. Dodali su da bi Umjetnički program radio-Zagreba rado stupio u kontakt s tim nepoznatim autorom radi buduće suradnje.

Kad je Joja Ricov pročitao ovo priopćenje objavljeno u ondašnjim dnevnim novinama, uplašio se je! Bilo mu je sumnjivo kako to da »Kanarinac« nije dobio nikakvu nagradu, ako je već toliko umjetnički zanimljiv. Već, naprotiv, traži se da se oglasi autor!

Joja ovaj poziv »zbog iznimnih umjetničkih kvaliteta« shvaća kao poziv »za informativni razgovor« i odlučuje se za bijeg. S »Kanarincem« pod rukom bježi u Italiju i skriva se kod prijatelja.

Nu, vrijeme ide i čini svoje.

Nakon jednogodišnjeg izbjeglištva Joja se kriomice vraća u Zagreb i dugo šuti. »Kanarinac« je gotovo zaboravljen. Ali jedne božićne večeri kod Bože Kukolje susretnu se Joja Ricov i Miroslav Mađer. Među inim zgodama i nezgodama o kojima se vodi razgovor, Miroslav Mađer spomene zanimljiv slučaj jedne radio-drame o kojoj se u književnim krugovima priča, ali nitko ne zna tko ju je napisao. Od svega se zna da ju je mogao napisati samo pjesnik. Neki su tvrdili da bi to mogao biti Cesarić, ali po stilu nije, drugi su pak spominjali Tadijanovića, ali to nije bio ni njegov stil.

– »Optužen« sam da sam je ja napisao! – reče Mađer.

– A o čemu se u toj radio-drami radi? – upita Ricov.

– Ma o nekoj ptici! – dometnu Mađer.

– O kanarincu!? – nato će Joja.

– Ti si taj! Ti si napisao »Kanarinca«! – veselo skoči Mađer.

– Jesam – prizna Joja Ricov.

Ohrabren Mađerovim oduševljenjem Joja konačno odnese svoju radio-dramu »Kanarinac« uredništvu Umjetničkog programa radio-Zagreba.

Ali! Tadašnja urednica umjetničkog programa odbija je staviti na repertoar. Svejedno, radio-drama je ugledala svjetlo dana u zborniku »Svačić« – samostalne zajednice pisaca »Tin« koji je uređivao Zlatko Tomičić. I tamo je počivala sve dok nije pao Berlinski zid i dok nije strijeljan Čaušesku.

Dakle, tek nakon dvadesetsedam godina, stvaranjem hrvatske države, i Jojina radio-drama izvedena je na radio-postaji Zagreb.

Predrag GRUBIĆ

Široki počinak

Ovo je otmjena noć
puna Krista,
puna brze bjeline
što poteže posljednju nježnost
iz žila vuče, Gospode!
Kada bih u nju mogao stati
tako prostranu,
dovoljnu
da me griješna poništi
iz mraka povuče
u široki počinak
i zadnje ljepote.
Gdje oteta ona
kao sporo svjetlo
dugo udiše žar
ponoćne zjenice
i raznaša lik kao crveni nar
u prostor i tijek
druge nam rijeke.

Niko GALEŠA

Čežnja

Rascvjetaj već jednom,
razbij čaške sna,
bjelino razasuta,
nemire moga sna,
rascvjetaj već jednom.

Noć

Nemiri u danu su prošli,
nastala je noć,
nastala tama.
Da mogu,
vjetrove bih sve skupio
i rastjerao tamu.

Svibanjske ruže

Svibanj 1992. godine

Bolnica na brijegu... Kontrolni pregled...

Danima kratim vrijeme prelistavajući dnevne novine na klupi pred ambulantama za RTG pluća, EKG srca, ultrazvuk abdomena i, najčešće, zadovoljim se najvažnijim vijestima... Prezasićeni smo strahotama, zločinima u BiH od kojih se distancirao i Sveti sinod Srpske pravoslavne crkve, napuštajući vožda Miloševića. Raduje me ulazak hrvatske vojske u Župu dubrovačku, ali me zabrinjuje novo razaranje rodnog grada.

Najvažnija vijest: Hrvatska, Slovenija i BiH, najzad pod krovom Ujedinjenih naroda! Veliko slavlje. Dan koji smo sanjali, za koji smo živjeli!

I liječnik je zadovoljan rezultatima pretraga. Zapisao je da su svi nalazi uredni i da nema znakova aktivnosti bolesti.

Prebirem sjećanja...

Svibanj, sviben, rožnik, maj, cvitanj...

Sve najljepše i najradosnije, ali i sve najžalosnije i najbolnije doživjeh u svibnju! Samo je priroda bila uvijek ista: preporođena, puna mladenačke nježosti, životne radosti, vječnog obnavljanja u ljubavi.

Utkao se svibanj u moj život!

Pamtim svibanjske pobožnosti, sjećam se kako je mati cvijeće koje joj za Majčin dan darovasmo nosila Mariji na oltar. Svibanj je bio i za mene mjesec ljubavi! One daleke 1946. godine više nisam bio sâm. U najskrovitijem kutiću srca znao sam da se nećemo izgubiti u bespućima beznađa, niti zaglaviti u kaljužama mržnje. Nerado se sjećam majskih uranaka i vojnih parada za vrijeme komunističkog jednoumlja. Pjevale su se ode Partiji i socijalizmu, održavale smotre mladosti u Beogradu, ali sjajne parade nisu mogle promijeniti krutu zbilju. Uzalud su bile sve slavopojke bratstvu i jedinstvu kad se progonila slobodna misao, a hrvatska mladež zazirala da stupa u redove milicije, armije, partije...

Kratko je trajao Svibanj Hrvatskog proljeća. Iako nisam bio aktivni »proljećar«, srcem sam bio uz mladost pod hrvatskim barjakom bez petokrake, radovao se što se postupno oslobađamo nametnutog nam genitiva, što možemo

čitati Hrvatski tjednik... Naša je radost kratko trajala. Srbi nisu htjeli izgubiti vlast i stečene privilegije... Na saveznoj razini »maspokovce« proglasiše kontrarevolucionarima, a čelnike »smjestišče« u Lepoglavu i Staru Gradišku...

Dočekasmo Svibanj hrvatske državnosti! Salve, Mater Salvatoris! Uslišane su naše molitve za dobro Domovine... Umirali smo polako, tužno, ubijala nas je naša šutnja. Bili smo svjedoci pokor(e)nosti! Htjeli su da se odreknemo imena i jezika! I kad je hrvatski narod odlučio o svojoj sudbini, o životu u svojoj slobodnoj i suverenoj hrvatskoj državi, pojaviše se vuci! U svibanjskom žitu crveni se krv... Priprema se novi egzodus Hrvata...

Svibanj 1945. godine

»Nema poraza ni pobjede, nego uvijek i svuda, kod poraženih kao i kod pobjednika, napaćeni i ponižen čovjek.«
(Ivo Andrić, Nemiri)

Bolnica na brijegu...

Zamirisale svibanjske ruže, zazelenio se brijeg... Bolničar je ostavio otvoren prozor, vedro je, toplo... Dopire pjesma ptica... U daljini tutnji, zloslutno i sve bliže...

Ratni smo gubitnici!

Ovo je brodolom naše državnosti, naših nadanja... Slutim svoj križni put... Pripreman sam... Nitko ne može mjesto mene ponijeti moj križ... Teško je biti mlad, i biti nemoćan, i tuđim grijesima opterećen...

Uoči 8. svibnja pronio se glas da su partizani na prilazima Zagrebu, i mogli bi već danas zauzeti grad, jer se hrvatska vojska povlači prema Sloveniji... Ništa se ne bi postiglo obranom grada... Ovako će biti sačuvan od ratnih razaranja. Na Zapadnom kolodvoru čeka nas sanitetski vlak, pa tko želi i može, neka krene... Do njega moramo sami stići.

I ustali ranjenici s bolničkih ležajeva... Obrambeni mehanizam pokrenuo zadnje snage, krenuli na štakama niz brijeg. Jedna noga korača, druga je u gipsu, ili je uopće nema, ruka ukrućena željezom i gipsom, glava u zavojima... Krenuo i ja s drenom u leđima... Toliko tuge ostalo je u bolesničkim sobama. Oni najnemoćniji prepušteni su sudbini, milosrdu pobjednika.

Kolona ratnih gubitnika žuri, od smrti se bježi... Nitko se dobru ne uklanja. Idemo, tužna nam mati! Tko zna hoćemo li stići na taj spasonosni vlak?! Oslonio se ratnik na ratnika, ranjenik na ranjenika... Idem, zastajkujem, teško dišem, znojim se... Neki na štakama pretekli su me, pluća im zdrava...

Pred crkvom svetoga Blaža pomolih se zaštitniku rodnog mi grada. Bog zna hoću li ikada više vidjeti moje najmilije... Sačuvaj ih, Bože, moje tuge! Radi njih želio bih opstati, to me prisiljava na ovaj beznadni put... Mislim na mladića, mog školskog druga, kojega su svi znali kao dobrog sugrađanina, koji nije bježao

iz Grada, a svoj je život završio s mnogima na Daksi. Oni bijahu krivi samo zato što se nisu odrekli Domovine, nego su joj ostali vjerni, po onoj Preradovićevoj: »Domovina kakva bila / rodenom je sinku mila.«

Približavam se Zapadnom kolodvoru.

Fasade mnogih zgrada oblijepljene su velikim crvenim plakatima na kojima piše: *Bauk komunizma kruži Europom*... Vlak, pun puncat, samo što nije krenuo. Pružiše mi ruku... Hoće li lokomotiva moći povući ovu našu povijesnu tugu, hoće li nas dovesti u lažnu sigurnost izgnanstva?! Vlak je prepun ranjenika, ali ima i civila, i vojnika pod oružjem... Moja se rana ne vidi, na meni nije ni časnička odora... Bolničar mi je donio što mu je bilo pri ruci, tko zna čije...

Ima sretnih trenutaka u životu kad se nenadano sastajemo i prepoznajemo po nekom dobru... Ivana sam ranjena izvlačio s položaja. Onda je u Ostrošcu ležao, ranjen u nogu, pored mene... Sad ustade sa sjedišta, ustupi mi ga... Nova rana nije bila teška: ruka mu u zavojima, položena u trokutnu maramu.

Najzad se pokrenuo naš vlak... Oni što stigoše poslije mene vise na stepenicama, a neki posve zdravi penju se na krovište vagona. Mnogi su došli na ispraćaj, žele još jedanput vidjeti drago lice, reći riječ nade i utjehe, mahnuti rupčićem kojim će suze brisati kad voljenu osobu izgube iz vida... Vlak se sporo udaljava, mnogi ga korakom prate... Učini mi se da i meni netko mahnu... Pričinja mi se, stopio sam se s ovim nesretnicima koji ranjena tijela i duha »dobrovoljno« odlaze u progonstvo... Ima ih koji glasno otpozdravljaju s »doviđenja« uvjereni da će se vrlo brzo vratiti... Pri tome misle kako neminovno mora doći da sraza između dosadašnjih saveznika jer nije moguće izbjeći ratni sukob između »crvenih« i angloamerikanaca...

Kolone izbjeglica na cesti prema Podsusedu i Zaprešiću. Ponajviše su to seljaci, po nošnjama se primjećuje iz kojeg su kraja, a ima ih iz Slavonije i Bosne, iz Like... Svi su na putu prema Sloveniji, kane preko granice, vjeruju da će ih prihvatiti zapadni saveznici... Na zaprežnim kolima žene, djeca, starci... Mlađi i muževniji pješače pored kola... Moj susjed, časnik koji sjedi nasuprot meni prati ih dvogledom... Na rubu očaja i nade krenuli su u neizvjesnost noseći što se ponijeti moglo... Pitam se: Ima li lijeka ovoj tuzi, ovoj suzi, ovom bijegu od neslobode... Ima li nade?

Nadlijeću nas zrakoplovi, ponekad u niskom, brišućem letu. Da li nas žele zaplašiti ili snimaju ovaj egzodus? Napadali nas nisu. Pa ipak, vlak bi se kod naleta zrakoplova zaustavljao. a oni koji su mogli iskakahu i sklanjahu se pored nasipa. Ja svoje sjedište nisam napuštao sve do Celja. Tamo siđoh jer rekoše da će »odmor« potrajati. Netko me po imenu zovnu. Obradovah se Mirji, kolegici iz školskih klupa. Prepoznao sam i neke profesore, bjegunce iz Dubrovnika. Među njima ugledah mog bivšeg direktora gimnazije, književnika, sljedbenika Croceove estetike, starog gospodina Alberta Hallera. Pred svima nama neizvjesnost zamagljene granice...

Kovači bjesmo sreće hude...

Najzad narediše da se ukrcamo i vlak, pojačan još jednom lokomotivom na začelju, jurnu kao da želi nadoknaditi izgubljeno vrijeme, što prije stići na odredište. U našim kolima tišina, svi napregnuto gledaju kroz prozorčiće, nitko i ne primjećuje svibanjsku radost prelijepih predjela kroz koje prolazimo, svi se pretvoriše u sudionike jedne utrke s vremenom i prostorom, sa životom i smrću... Odjednom usporismo... Zaustavljamo se... Stali smo... Oni iz pratnje javljaju da su pred nama partizani, da vide zastave s petokrakom, i – da su zapovjednici transporta pozvani na pregovore... Čekamo... Ne sluti na dobro... I zaista, izaslanici se vratiše s informacijom da su morali prihvatiti sve uvjete predaje, da će s ranjenicima i zarobljenicima postupati u skladu s međunarodnim sporazumima. Svi koji posjeduju oružje moraju ga predati, časnici mogu zadržati samokres... Neki časnik, dodijeljen kao pratnja transportu, pozva sebi podređene, ali i sve koji ne žele predati oružje da ga slijede. Oveća skupina krenu prema šumarku. Tko zna da li su se probili, jesu li u neku zasjedu upali, da li se itko spasio... Rat je službeno završio, a oni pružaju otpor... Ako uzmaknu, možda zloj sudbini umaknu! Ako im je suđeno mrijeti, ne žele kleknuti goloruki.

Smrkavalo se kad se naša kompozicija zaustavi na sporednom kolosjeku ranžirnog kolodvora u Mariboru. Lutali smo polupraznim vagonima... Nađoh se u kolima za ručavanje... Ostaci hrane, pića, cigareta. Domobranski poručnik Zvonko prihvatio se pića, na zlu se sudbinu tuži, jadikuje za svojim domobranima koji izginuše negdje u Lici i, samokresom bi najradije riješio sve što ga pritišće kao mora. Međutim, alkohol pomiješan s tugom učinio je svoje...Svu noć je u polusnu buncao, vodio zadnju izgubljenu bitku.

Tiha svibanjska noć puna nesna... Kuriri smrti obilaze oko naših vagona... Navukli smo zastore kako nam narediše. Umotah se u crveni vuneni pokrivač, donesen iz kola za spavanje.

U zoru »pročešljaše« vagone, tražili su oružje. Domobranski poručnik morade predati svoj »Valter«... Isteklo je vrijeme, dozvola više ne vrijedi. Tko je htio, mogao je sam sebi presuditi... Malo zatim pokrenuše ono što je od našeg bolničkog vlaka preostalo (neki su vagoni već tijekom noći odvojeni) i mi se uskoro nađosmo na jednom peronu mariborskog kolodvora. Tamo su čekale grupe građana, muškaraca i žena. Uskoro doznasmo da su to radnici koji se vraćaju s prinudnog rada iz Njemačke. Psuju nam mater hrvatsku i ustašku, pitaju nas da li znamo za sudbinu Mile Budaka (valjda su Ličani) i dodaju neka nam sada on pomogne, ako može... Mi smo za njih banda i zna se što nas čeka...

A još prije nekoliko dana imali smo domovinu, bili smo vojska! Prokletstvo rata na nama je, pobjednički mač naša je sudbina. Pobjednici slave. Tako je od pamtivjeka! Bespomoćni smo, zarobljenici, uznici... Hoće li nam suditi? Možda milosrđe mira čeka naše patnje! Prekrcali nas u G-kola, zabravili i povezli u nepoznato... Poslije poduže vožnje, stadosmo. Prenoćismo na livadi, pod

vedrim nebom... Nije mi dobro. Ne funkcionira drenaža obavljena u bolnici. Rana se zatvara, ali pluća nisu čista. Osjećam neki tres, hladnoću. Spašava me ona topla deka iz spavaćih kola. Ne spavam, molim... Molitva je izvor nade, spoznaja da nisi sam... Nastojim biti budan. Poslije brojnih molitvica, onako zakukuljen, razgovaram s dragim pjesnicima, govorim zapamćene stihove! Ovo je *»Pjesma čovjeka koji je izgubio sebe«,* Dražena Panjkote:

»Teške su crne noći
kad kroz njih smrt kroči,
kad se topla krv puši
i pljušti po tvojoj duši.«

U svitanje ugledasmo Sljeme... Tu smo, doma smo, negdje na zagrebačkoj periferiji... Vidimo barake, bodljikavu žicu... Vratismo se u domovinu. Uskoro banuše među nas... Odvajaju ustaše od domobrana, teže ranjenike od lakših... I kolona duga, ko hrvatska tuga, u Prečko ulazi...

Već prvi dan dođoše žene iz grada. Stoje uz bodljikavu žicu. Prišle bi posve blizu, ali stražari ne dozvoljavaju... One se očajno trude ne bi li ugledale svoje očeve, muževe, sinove...

Mi se ne smijemo udaljavati od naših baraka, našeg privremenog smještaja. Svjedoci smo velike tuge, naricanja za nama još živima. Očajne žene traže milost za domobrane... Danima dolaze... U sumrak se vraćaju, sve ih je manje... One najupornije ne odustaju. Uvijek donose nešto hrane, poneka uspije baciti jabuku ili komad kruha preko žice, možda se netko (nije važno tko!) uspije domoći tog zalogaja. Kad bi bar to bio netko od njihovih, njima blizak i drag! U početku smo zaista gladovali. Hranili su nas samo toliko koliko je potrebno da ne umremo od gladi. Žena nekog postarijeg domobranskog natporučnika, bio je intendant, uspjela je nekako saznati za bolesnog muža i isposlovati da mu, zbog težeg oboljenja na želucu, smije svaki dan donijeti nešto dijetne hrane. Skoro ništa nije jeo. Kako smo bili u istoj prostoriji, i kako je najveći dio hrane ostajao nedirnut – meni je ponuden. Bio sam više nego zahvalan!... Ne potraja dugo... Odnesoše ga... Srce nije izdržalo...

Mene je spasio Dragec. Njemu mogu zahvaliti što ostah na životu, ali neka to bude posebno poglavlje »Bolnice na brijegu«.

In memoriam prof. Andra Vida Mihičića

Premda je prof. Anro Vid Mihičić bio po godinama jako star – u 96. godini života – vijest nas je o njegovoj smrti 26. siječnja 1992. tj. prije godinu dana zatekla i – kao iznenadila. Njegovi su dugogodišnji prijatelji znali kao i on sam, da je njegov Odlazak neminovan i blizu. Sam je u jednoj pjesmi napisao:

»I znaš što ti još mogu u povjerenju reći?
Doskora ću pod jorgan Zemlje majčice leći.«

Teško smo se pomirili s činjenicom da je otišao u dom umirovljenika na Krk. Prema vlastitoj želji pokopan je na groblju u rodnom Belom na otoku Cresu. Tamo sada u miru sluša šapat mora, koje oplakuje obale rodnog mu kraja. Uvjereni smo, da je napokon dohvatio svoju najvišu i najsjajniju zvijezdu, »saznao što se iza oblaka krije« i spoznao Boga do kraja onako, kako je to cijelog života želio. A. V. Mihičić bio je svećenik franjevac do smrti naklonjen samostanima Košljunu, Visovcu, Dubrovniku i Badiji. Andro mu je krsno ime, a Vid fratarsko i on ga je zadržao do kraja života.

Kao desetgodišnjeg dječaka roditelji su ga iz Belog poslali franjevcima na odgoj i školovanje. Kod njih je svršio gimnaziju, zatim studij bogoslovije i filozofije. Poslali su ga u Pariz gdje je na Sorboni studirao i završio studij Povijesti umjetnosti i žive orijentalne jezike. Tamo je tiskao i svoju prvu studiju o hrvatskom kiparu Duji Peniću (1929).

Upoznali smo ga kao čovjeka natprosječne inteligencije i široke kulture u srpnju 1933. godine na Badiji kraj Korčule. Tamo je došao za profesora na franjevačku gimnaziju iza jedne godine provedene na franjevačkoj gimnaziji u Dubrovniku. Odgojio je mnogo đaka, poštovali su ga i mnogi ga se đaci još danas rado sjećaju.

Imao je širok krug prijatelja i poklonika, kolega umjetnika, pisaca i ljudi različitih drugih zanimanja. Bio je tih, skroman, ozbiljan i smiren. Razgovor s njime nije bilo teško uspostaviti. Imao je bogat način izražavanja pa ga se je i u dubokoj starosti moglo dugo slušati. Na Badiji je dosta pisao: sačuvano je iz tog razdoblja nekoliko predavanja koje je održao na radiostanici u Zagrebu i više pjesama.

Nakon 1944. godine je prema vlastitom iskazu napustio samostan (rukopis od 19. III. 1979.) da spasi glavu od Talijana, Nijemaca i Ustaša i otišao u partizane. Za svoj izlazak iz samostana piše: »Nije to bilo zbog žene, nego zbog sebe.«

Za svog boravka na Visu stanovao je u kući blizu Vladimira Nazora. Poslije ratnih godina provedenih u Bariju i El Shatu vratio se je najprije kao kustos Galerije umjetnosti u Split, a iza toga kao kustos Moderne galerije u Zagreb. Razdoblje 1947-1966. proveo je kao redoviti profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Od umirovljenja do par mjeseci prije odlaska u dom umirovljenika na Krk, intenzivno je radio, pisao i ispravljao mnoge svoje studije, kritike i pjesme. Nije bio komunist niti član partije i sve je postigao svojim znanjem, stručnošću i marljivošću. Zadržao je svoj stav, neovisnost i istinoljubivost prema Umjetnosti i prema Ljepoti. Što je i kako mislio vidi se iz niza njegovih do sada objavljenih i neobljavljenih radova.

Do sada su mu objavljene knjige misli i pjesama:

1. Sonde, Mali Lošinj 1988.
2. Stope u prahu, Katedra čakavskog sabora Cres-Lošinj, Mali Lošinj 1988.

3. Kucanje na vrata tajne, IKD »Juraj Dobrila« Pazin 1990.
4. Prividi i slutnje, Katedra čakavskog sabora Cres-Lošinj, Mali Lošinj Beli 1991.

Stalne promjene stanova i u njima gubitak mnogih osobnih stvari, a na savjet kolega iz Akademije, oženio se je. »Osam godina nakon izlaska iz reda oženio sam se, da bar građanski sredim svoj život. I sredio sam ga, ali mira nisam stekao«... (1979)

U mirovini je 1979. godine sredio i svoj odnos s Crkvom: »...ispovijedajući svoje grijehe, molim da me Crkva primi u svoju zajednicu, sanira moj brak i omogući mi da kao pokajnik uz blagoslov svećenika, mirno legnem na vječni počinak.« Iza toga je redovito obavljao svoje kršćanske dužnosti. Volio je prisustvovati obredima Velike subote kod isusovaca u Palmotićevoj ulici. Čim je postao nepokretan, obavio je ispovijed »za smrt« kako je to na telefon rekao.

Sam u jednom pismu kaže: »Bilo bi mi drago da ime A. V. Mihičića u povijesti hrvatskog naroda, posebno katoličkog, ostane časno, svijetlo i pošteno.« (privatna zbirka 10. IX. 1985.)

Koje će i kakvo mjesto u hrvatskoj povijesti i literaturi zauzeti pokojni prof. A. V. Mihičić, pokazat će vrijeme.

Mi ga se u prvoj godišnjici smrti sjećamo s poštovanjem i prijateljskim osjećajima. Neka počiva u miru!

H. C

A. V. MIHIČIĆ

Doziv Jeremije

Jeremijo iz Anatota, ti koji s vidikovca Jahve svrdlaš duhom daljine
i mi smo predziđe bili – za pravdu ginuli,
kad će naša sloboda?
Mi ne živimo uz rijeke Babilona nego uz potoke suza,
ne vješamo harfe na klinove nego puške uz ognjišta
i slušamo psovku i marš, odstupi, odbij i ćuti!
Kada će naša sloboda?

Kuće su nam puste, crkve se ruše, grobove prekriva drač,
uz ognjišta tuga je sjela, uz kolijevke očaj bdije,
Jeremijo iz Anatota, ti koji vidiš daleko,
kada će naša sloboda?
Roblje smo u vlastitom domu, roblje što ni moliti ne smije
roblje što samo psovati može
u samoći
gdje nas nitko ne čuje,
gdje očaj urote kuje, a beznađe kuće razara,
Jeremijo, kad će naša sloboda?

Kao orao nad ponorom vremena sjediš
i ponireš u mrak,
vidiš li moj hrvatski rod?
Čuješ li molitvu našu?
Ona je jauk
urlik bola i doziv Pravde,
kad će i naša sloboda?

Pobrdima vuci nas prate
pred pragom tuga nam sjedi
sirote smo svugdje i svuda
oteta nam je rođena gruda.
Jeremijo, Jeremijo, nemoj nas kleti
i nemoj plakat nad nama!
Rastjeraj mrakove koji su nam sjeli u dušu
i podigni plameni stup nek plamsa i bukti
kroz pustinju beznađa neka nas vodi k slobodi.
Jeremijo, Jeremijo, proroče iz Anatota
kada će naša sloboda?

15. XI. 1984.

A. V. MIHIČIĆ

Tuga

Narode moj, narode moj,
malen si, a opet posvud te ima
po svem svijetu među gastarbajterima
pod zemljom
nad zemljom
i u bunkerima,
u rovove te bijeda vuče,
u grobove sirotinja.
Gorice nam loza kiti
kroz dolove rijeke teku
na brdima hrast se gordi
uz grobove čempres bdije
seljak zlatom zemlju sije
radost oku odasvud klije.
Sve imamo, sve imamo
što imamo i ne znamo
a na vrata bez alke nam bije
crna bijeda,
jer slobode u slobodi nije.

12. VI. 1989.

Drugovi,

ne znam što smo, ali časni nismo
oko mene larma, buka, vika
umjetnika – pjesme ukopnika
a u meni tuga sjedi
u stihove žuč i čemer cijedi
ko prorok na gori
s razbijenom pločom deset zapovijedi.
Nit gdje mjere, niti vjere.
Sve se ruši.
Sloj se magle svud po svijetu stere
uz brdo se samo očaj vere.

11. X. 1986.

Stigli su Vukovarci

»Stižu Vukovarci!« »Mediteranom« se pronio glas i izazvao primjetno uzbuđenje. Naročito među samim Vukovarcima, koji su ovdje odranije. Znalo se otprilike poimenično tko je razmijenjen, ali iznenađenja su moguća. Pred sam Božić iz logora Stajićevo kraj Zrenjanina stigla je u Zagreb poveća grupa branitelja nekada prelijepog grada na ušću Vuke u Dunav, a danas stravičnih ruševina. Tri dana po Božiću hotel »Mediteran« bio je dupke pun. Na recepciji normalna procedura – upisivanje. Nema uobičajne živosti tipične za takve prilike. Najviše je muškaraca, vidi se, mladih, ali nevjerojatno napaćenih. Ima i žena i djece. Jedan mladić, po svemu sudeći, srednjoškolac, djelovao je nešto življe. »Je li moguće da je i on prošao kroz sve te torture o kojima smo čitali u tisku i gledali na TV?« prostrujalo mi je glavom. Uskoro sam ga pobliže upoznao. Zove se Saša, a preziva Držaljević. Nepunih mu je 17 godina. Završio je drugi razred COUO »E. Kardelj« Borovo – tehnološki smjer. Priča otvoreno i sigurno. Zatekao se pred školom kada se 2. svibnja dogodila borovska tragedija (pogibija 12 pripadnika MUP-a namamljenih u četničku zasjedu, op. a.). Krajem lipnja polazi na radnu akciju »Đerdap« (kopanje kanala). Po završetku akcije, krajem srpnja, dolazi kod bake u Kikindu. Nakon dva tjedna vraća se u Vukovar. Tada se već naveliko pucalo. Za dlaku je izbjegao pogibiju. Jednom od snajperista iz Borova sela, drugi put od zrakoplova. Obruč se oko Vukovara sve više stezao, a život povlačio u podrume, skloništa, bunkere. Organizacija života, tvrdi Saša, bila je besprijekorna. Bilo je sveto pravilo da se ne može izići na danje svjetlo bez velikog rizika. Svi smo imali svoje obveze i usrdno ih izvršavali. Tri i pol mjeseca tako. Nedostajalo nam je svega, osim želje da obranimo svoj grad od četnika. Padom Vukovara i Borova naselja znali smo da je pitanje života i smrti ne pasti u ruke arkanovcima i šešeljevcima. Dio nas sklonio se u tvornicu gdje nas je preuzela tzv. JNA. Potovareni smo u kamione, autobuse i usmjereni prema Novom Sadu. Prethodno su nas razvrstali. Pripadnici MUP-a i Garde posebno, civili od 18-60 posebno, žene i djeca posebno. U Dalju smo stali. Počelo je vrbovanje za prelazak na njihovu stranu. Pravio sam se nevješt i krenuo prema autobusu sa ženama i djecom. Komandant se žestoko usprotivio, jer da sam odrastao za oružje. Majčina zaklinjanja i povici, da sam dječak, samo su ga nasmijavali. Uto se ispriječio neki starac. Pitao ga je nešto ili me je svjesno htio spasiti ne znam, ali sam mu od srca zahvalan, iskoristio sam trenutak nepažnje i uskočio u autobus spasa.

U Novom Sadu prihvat u nekakvoj sportskoj dvorani. Željezni krevet bez pokrivača. Izaći može samo onaj koga netko izvede i garantira za nj. Nasmijala mi se sreća. Trefio se prijatelj s radne akcije. Izveo je mamu, brata i mene. Otišli smo kod bake u Kikindu, a tata u logor Stajićevo. Poslije razmjene otac nas je pozvao u Zagreb. Poslije hoda po mukama opet smo zajedno, ali bez igdje ičega. U Zagrebu smo ostali tri dana, smješteni u Kemijsko-tehnološki centar. Nakon toga put prema moru, u Crikvenicu. Sada je O.K. kaže Saša, nastavio sam školu u Centru »A. Barac« – ugostiteljski smjer, a mladi brat Vladimir u 8. osmogodišnje. Računam da bismo se mogli vratiti kući negdje u kolovozu. Takve su Sašine procjene. Tog naglo sazrelog mladića što njegovo vedro lice i cjelokupna skladna figura ničim ne odaje. Od srca želim da mu se planovi ne poremete. Zbog njega. Zbog Vukovara. Zbog Hrvatske.

Vukovar »Mediteranu«

Ulaskom u prostrano predvorje crikveničkog hotela »Mediteran«, gotovo je nemoguće ne uočiti ulje na platnu koje predstavlja lijep zimski pejzaž (snježno prostranstvo, nekoliko kuća, stogovi i, naravno saonice). Vuku konji, reklo bi se, čudesnom lakoćom, četiri razdragana putnika. Bič, koji je zaostao u zraku, u ruci jednog od njih, dođe mu više kao dekor. Jer konji su orni, čili i željni daljina. U desnom donjem uglu: »Vukovar – »Mediteran«, i ime autora: Ivanka Kolak.

Osoblje hotela prihvatilo ju je kao najdražeg gosta. Osposobili su joj prostoriju da što više naslika. Rodilo se tako pod neobičnim okolnostima 26 platna, uglavnom ulja. Motivi: mrtva priroda, pejzaži, vedute... Svaka od slika ima zasebnu povijest. Ivanka je strpljivo prepričava brojnim radoznalcima. Slika »Dobra voda« kod crkvice Svete Petke, mora sačuvati sjećanje na dio Vukovara prije barbarskog i besmislenog razaranja. »Ovdje su«, smireno kazuje Ivanka, »Vukovarci dolazili po vodu, kad bi željeli popiti dobru kavicu, napraviti dobru juhicu. Jer ovo je prava izvorska voda«. Slijede slike: »Vukovar«, »Makovi«, »Polja«.

Radila je u Veleprometu, koji je kasnije poslužio kao sabirni logor. Tragedija Vukovara potresla ju je do same srži. To se naročito vidi na slici »Progon Vukovaraca«. Ul. M. Tita, koja prolazi kroz centar i skreće prema skladištu i Vinariji, puna je roblja. Vide se razna očajna lica staraca, žena, djece i njihovih mučitelja. Ivanka inzistira na što većoj prepoznatljivosti: »Ovo mora biti dokument«. Komentira sugestivno i nepogovorno. »Kako su mogli i u snu pomosliti da je Vukovar njihov«. Inače, u svom 50-god. slikarskom radu imala je mnoštvo kontakata s publikom. Rado poklanja slike onima za koje je sigurna da će ih znati cijeniti. Veliki broj slika poklonila je zbirci »Bauer«.

Inače, Ivanka je majka dvojice sinova (41. i 46. god.), kćerke glumice, u Riječkome kazalištu – Zrinke Tabijan Kolak i baka šestorici unuka.S ponosom ističe da je mala unučica Ana klaviristica.

Uza sve, potresao ju je poziv u Zagreb i Osijek, gdje su se oba sina našla pred operacijom žučnih kamenaca.

Molim Boga da gospođa Ivanka prebrodi sve teškoće i prepusti se svojim platnima.

Božićna molitva Isusu prognaniku

Djeci koja su se rodila u tuđim stajama,
u podrumima hladnim, pod svodom zaleđenih šatora,
na ledini goloj, u ratnim skloništima-krtičnjacima,
o Isuse, koji se i sam rođen u štali na slami,
pošalji dobre pastire s janjcima runastim,
da im na badnjačkoj vatri pastiri skuhaju mlijeko
a janjci ih mehkim i toplim ugriju runom.
Daruj toj nevinoj djeci po anđelima svojim:
mirhu za njihove bolne promrzline i opekline,
zlato sunčanih zraka da im razdane pakleno pomračje,
tamjan da se raskuže od smradnog zadaha progonitelja.

Isuse predobri i preblagi,
koji si još kao dijete bio prognanik i bjegunac,
izvedi na put povratka sve prognanike i bjegunce,
kojima su spalili domove i oteli zemlju hraniteljicu,
srušili crkve i bolnice, uništili usjeve,
poubijali najbliži rod i nijemu im poklali stoku.
Otjerani s djedovskoga praga, opljačkani do gole kože,
potucaju se oni tuđinom za rodnim naričući krajem,
ne znajući zbog čega i zašto tolike podnose patnje.
Njih se, o Isuse, sjeti ove božićne noći,
kroz neprijateljske zasjede odvedi ih njihovu domu,
betlehemskom zvijezdom na ognjišću im upali
životvornu vatru da ogriju si tijelo i dušu,
u zavičaj ih vrati gdje njihovi mrtvi čekaju uskrsnuće.

Braća Hrvatskoga Zmaja

Po (jednom) povijesnom uzoru* ove prvotno hrvatske družbe, osnovali su 16. studenog 1905. Emilij pl. Laszowski i dr. Velimir Deželić u Zagrebu družbu »Braća Hrvatskog Zmaja«, sa ciljem, da u hrvatskom narodu nijete ljubav za hrvatsku prošlost, te da na vidan način istu razotkrivaju kulturnim proslavama, predavanjima, edicijama i spomen-pločama.

Za ovo osamnaest godina družbina opstanka, toliko je učinila na povijesnom, kulturnom i socijalnom polju hrvatstva, da je vrijedno pozabaviti se tim, naoko sitnim radom.

Prve dvije godine nakon osnutka, družba je održala brojna predavanja u Zagrebu, koja su bila prilično posjećivana, i ta predavanja su zapravo bila kamen-temeljac za kasnije »Pučko sveučilište« u Zagrebu, po čijem su uzoru nakon svjetskog rata takva sveučilišta utemeljena u Ljubljani, Beogradu, Sarajevu i drugim mjestima Jugoslavije.

Pa i ovo današnje tako potrebno, humano »Društvo za spasavanje« u Zagrebu osnovano je na inicijativu »Braće Hrvatskoga Zmaja« 18. studenog 1909., što svjedoči o marnosti družbinih članova i njihovoj brizi za ublaženje socijalne bijede.

Osobitu agilnost razvili su Zmajevci podizanjem spomen-ploča znamenitim hrvatskim muževima. Dosada su podigli 22 spomen-ploče i to: piscu i učitelju Ivanu Lepušiću u Apatovcu kraj Križevaca, piscu i učitelju Ljudevitu Tomšiću u Vinici, pjesniku Petru Preradoviću u Grabovnici, književniku Juraju Habdeliću u Starim Cičama, pjesniku Augustu Harambašiću u Miholjcu, pjesniku Pavlu Štoosu u Dubravici, u Požegi književnicima Vjekoslavu Babukiću, Janku Jurkoviću i Josipu Eugenu Tomiću, u Križevcima: protonotaru hrvatskog kraljevstva barunu Zakmardiju, pjesniku dr. Franji pl. Markoviću i poborniku ilirske pjesme Ognjeslavu pl. Štrigi. No najviše je spomen-ploča otkriveno u Zagrebu, što je i posve razumljivo, jer je Zagreb uvijek, kao i sada, bio kulturno i političko središte Hrvata. U Zagrebu su postavljene slijedeće spomen-ploče: dramatičaru dru. Dimitriju Demetru, pjesniku Stanku Vrazu, piscu Ljudevitu Vukotinoviću, povjesničaru Ivanu Krst. Tkalčiću, preporoditelju hrvatskog naroda dru. Ljudevitu Gaju, mučeniku za seljačka prava Matiji Gubcu, te dvojici velikana hrvatske kazališne umjetnosti: Josipu Freudenreichu i Andriji Fijanu. Uz to su još postavljene četiri velike povijesne spomen-ploče na »Dvercima«, gdje su nekada bili kraljevski dvorovi, na gradskoj vijećnici, uz kratki prikaz što se je tu po hrvatsku povijest važno odigralo, na čuvenim Kamenitim Vratima i kući grofa Petra Zrinskoga.

---

* Hrvatsko-ugarski kralj Sigismund utemeljio je 12. prosinca 1408. »zmajsku družbu«, u kojoj je od dvadeset velikaša, prvih »zmajevaca«, bilo preko polovica Hrvata. Družba je utemeljena da se bori protiv neprijatelja vjere, da štiti udove i sirote ovih velikaša, a kao privilegij imali su to, da članu družbe, ako je što skrivio kralju, nije kralj sudio, nego družba, a osudu je kralj samo odobrio.

VELIKO VIEĆE
VITEŽKOG REDA HRVATSKOGA ZMAJA
DAJE NA ZNANJE TEBI
Anti Neimarevići
DA SMO TE NA TEMELJU § ... ust. USTAVA NAŠEGA REDA PROGLASILI
ZMAJEM I ČLANOM VELIKOG VIEĆA
VITEŽKOG REDA HRVATSKOGA ZMAJA,
DA SMO TI POTVRDILI ZMAJSKO IME
Gučogorski
I DA SMO TI PRIZNALI OSOBNI ZNAK U OBLIKU CRTA
POD BROJEM, KOJI JE UPISAN U ZMAJSKOJ GENOVICI.
U DOKAZ TOGA IZDAJEMO OVU SVEČANU IZPRAVU
Dano u Zmajskoj kuli nad Kamenitim Vratima u Zagrebu dana 14. studja
godine Gospodnjega MCMXLIII
„ZA BOGA I HRVATSKU!"
VELIKI MEŠTAR:
PREDSJEDNIK:

Uz autora »Urote« Eugena Kumičića, te povjesnike Zrinsko-Frankopanske tragedije dra. Franje Račkoga i Vjekoslava Klaića, stekli su »Braća Hrvatskog Zmaja« neprocjenjivih zasluga za Zrinsko-Frankopanski kult u hrvatskom narodu. Oni su 20. studenog 1907. ekshumirali u Wiener-Neustadtu kosti grofa Petra Zrinskoga i kneza Krste Frankopana; 2. studenog 1913. podigli nadgrobnu ploču, a njihova je konačna zasluga, da su koncem travnja 1919. prenijeli u Zagreb kosti ovih velikih mučenika.

Istoj družbi hrvatski narod duguje harnost, što je posabrala mučeničke kosti poznate rakovačke pobune: Eugena Kvaternika, Bacha i Rakijaša, te ih 1920. prenijela u prvostolnu crkvu u Zagrebu, gdje počivaju uz bratske ostatke Zrinskoga i Frankopana, dok hrvatski narod ne podigne dostojan mauzolej svojim tragičnim velikanima, u čemu će i opet igrati veliku ulogu »Braća Hrvatskoga Zmaja«.

Uz ove dvije ekshumacije proveli su Zmajevci još i ekshumaciju majke preporoditelja Gaja s Jurjevskoga groblja na Mirogoj, te slavnoga heraldičkoga slikara Hrvata Milana Sunka.

Hrvatsko kulturno žarište Zagreb, zadužili su Zmajevci neprolaznom zaslugom, što su im spasili gradski arhiv, koji je do 1907. trunuo u podrumu gradske vijećnice. Te godine družba je preuzela od grada arhiv, isušila ga od vlage, sredila i prenijela u Kamenita Vrata, odakle ga je preuzela u Sveučilišnu knjižnicu, gdje zauzima čitavu jednu dvoranu. Arhiv je sada svestrano sređen i stoji svakome na uvid, a da je do toga došlo, zasluga je ove vrijedne družbe.

Zaslugom blagopokojnoga i za Zagreb zaslužnoga dra Milana Amruša, povjerena je uprava gradske knjižnice i gradskoga muzeja »Braći Hrvatskoga Zmaja«, čime je Zagreb neobično dobio. Muzej je po družbi sređen u prostorijama Kamenitih Vrata, te je od izvanrednog povijesnog bogatstva i kulturnog značaja za grad Zagreb. Kao novitet ovoga muzeja Zrinsko dugme izvađeno je iz grobnice u Wiener-Neustadtu i ove godine darovano družbi od strane Wiener-Neustadta. Gradska knjižnica utemeljena 7. prosinca 1908., broji blizu 12.000 knjiga, čijom se uporabom služi zagrebačko građanstvo u velikom broju. Da zainteresira i širu javnost za hrvatsku prošlost, družba je sebi uzela za zadaću da priređuje povijesne izložbe, te je koncem studenoga 1909. u prostorijama gradskog muzeja priredila Trenkovu izložbu. Ovu je za deset dana posjetilo preko 3000 osoba, te je pobudila neobičan interes u gradu Zagrebu, što napokon svjedoči i broj posjetioca, za tadašnji Zagreb svakako rekordan. Druga izložba »Zrinsko-Frankopanska« bila je priređena 1921. u prostorijama Sveučilišne Knjižnice, koja je također postigla svoju svrhu. Do pred rat, naumila je družba prirediti još nekoliko izložbi, no rat je to spriječio. No, ideja ovih izložbi nije po družbi napuštena; kao prva bit će 1925. priređena »Turopoljska izložba«, a i »Hrvatski junaci i vojskovođe«, »Stari Zagreb«, »Hrvatski gradovi i gradine« i »Godina 1848.-9.« doći će na red, čim nastanu povoljnija vremena. Da te izložbe polučuju svrhu, svjedokom su družbi ne samo njezine dvije uspjele izložbe, nego i nedavno priređena povijesna izložba u gradu Varaždinu.

Za očuvanje hrvatskih povijesnih spomenika utemeljena je komisija očuvanja spomenika i to na inicijativu družbe, koja je također mnogo uradila na čuvanju povijesnih gradova Ozlja i Kostajnice, te cistercitskog samostana u Zagrebu. U taj će samostan, kad bude restauriran, biti prenesen gradski muzej, jer su sadašnje prostorije premalene.

»Braća Hrvatskoga Zmaja« izdala su dosad 26 svezaka svojih edicija. Većina ih je od Emilija pl. Laszowskoga, dr. Velimira Deželića, Stjepana Širole i dr. Rudolfa Horvata. Sad ih više ne izdaje radi velikih troškova, koji su s time skopčani, no čim prilike budu normalnije, nastavit će družba s tim radom.

Kao osobiti primjer požrtvovnoga patriotskoga rada tog vrijednoga hrvatskoga društva, navest ćemo za primjer da su »Braća Hrvatskoga Zmaja« 1909. i 1910. godine, dakle kroz dvije godine, uzdržavali iz svojih sredstava oko 60 hrvatske djece na sušačkoj hrvatskoj školi. Osim toga družba je na desetke tisuća izdijelila na karitativne svrhe, a vjerna pravilima zmajske družbe kralja Sigismunda potpomažu udove i siročad svojih članova.

Pod družbinom bijelom zastavom, pod kojom su Zmajevci prvi puta istupili 22. kolovoza 1909. te svojim zaštitnikom sv. Jurjem, okupljeno je u »Braći Hrvatskoga Zmaja« sad oko 600 braće članova u Zagrebu i po Hrvatskoj. Družbu sačinjavaju svi slojevi hrvatskoga naroda: u njoj su i velikaši, i učenjaci, i građani, radnici i seljaci, Hrvati i Hrvatice, no sve njih bez obzira na političku pripadnost veže samo ideja ljubavi za hrvatsku prošlost i prosvjetu.

(HRVAT, 15. rujna 1923.)

Pavao DESPOT

Susret s pastiricom u planini

I dok su mnogi u svitanje rosu upijali...
I dok su mnogi, nakon obilnih obroka, rastvorili prozore i punim plućima svježinu zore udisali,
sreo sam te, ljepotice mala!
Tvoja nožica kročila je po bukovačkom kamenjaru tko zna koji po redu kilometar već!?...
Kadikad ti si posmula, i ne hajući za to, brzo i dražesno ko srna, podigla hitro glavu.
A ja, zatečen time, ubrzao sam korak. Kad sam ti se približio, pozdravila si me sramežljivo i probola pogledom u kojem se nastanilo plavetnilo vrhunca što svakoga jutra te prate.
Pozdravio sam i ja tebe... I nešto sam ti govorio; što, doista, ne znam. Sjećam se samo da nisam mogao naći riječi kojom bih te ohrabrio.

Fani TOMAŠIĆ

Čekam te

Čekam te.
U mnogim mi trenucima
iskrsnu neke slike
i stoje ispred mene
zauvijek nepomične
u vječnosti trenutka.
Čekam te.

Nadahnuće

More pjeva himnu zori
obzor izjeda sunce
galeb od nebeskog svoda čini pozornicu
sve je tako prozračno
a barka privezana uz obalu miruje.
Treba samo dići sidro
i otići bilo kamo
potražiti idilu u nekoj zbijenoj konturi
koju još nisu načeli ljudi.

Josip LISAC

Iz prošlosti i sadašnjosti hrvatskoga jezika

I.

Kada pomislimo na mnoge nevolje hrvatskoga naroda u novije doba, uključujući i one u okviru standardnojezične problematike, nerijetko nismo dovoljno svjesni kako je mnogoj teškoći uzrok u seobama s prvotnih staništa, bila ona čakavska, kajkavska ili zapadnoštokavska. Naravno, u tom su smislu svakako najznatnije migracije nastale nakon turskih prodiranja duboko na Balkan, ali i migracije uzrokovane gospodarskim (i drugim) uzrocima bile su također važne. Te su činjenice bitne u mnogom smislu, kako nas to osobito najnovija ratna zbivanja uvjeravaju, a i u ligvističkom smislu golema je važnost ljudskih kolektiva kao nositelja/govornika standardnog jezika. I sama je standardizacija hrvatskoga književnog jezika umnogome bila obilježena rezultatima seoba.

Dobro je poznata činjenica da su područje zapadno od Dunava, Drine, Neretve (uključujući i teren nešto istočno od Neretve) i Boke u srednjem vijeku naseljavali Hrvati, uz nevelik udio nehrvatskog stanovništva. Danas je situacija mnogo drugačija, a kao primjer radikalnog smanjenja područja određenoga narječja spominje se sudbina čakavskoga fenomena. Naime, sve od unskoga područja i rijeke Cetine dalje na zapad i do kajkavskog područja na sjeveru bio je teren čakavskog govora, a i otoci su uglavnom svi bili čakavski. Do danas čakavci su se dobro održali jedino na otocima i u Istri, iako su i otoci i Istra primili dosta štokavskoga pučanstva, dok su uz obalu i osobito u unutrašnjosti (Lika, Banija, Kordun) izrazito prorijeđeni. Na ta su se područja doselili štokavci, dijelom Hrvati (ikavci), dijelom Srbi (ijekavci). Ti su čakavci uslijed turske opasnosti u 16. stoljeću uglavnom pobjegli izvan hrvatskoga prostora (Slovenija, Austrija, Madžarska, Češka, Slovačka), a u znatnijem broju još žive u Gradišću. Održali su se, naravno, i na jugozapadu Krka ili ponegdje u Istri, jer je to i otprije bio čakavski prostor. Tek djelomično svoj idiom preseljeni čakavci čuvaju među kajkavcima, jer su nerijetko primili drugačije jezične osobine, npr. oko Sutle kajkavske. Valja spomenuti i to da su na fizionomiju kajkavštine ponegdje utjecali i doseljeni čakavci.

Staro kajkavsko područje ulazi u prostore s razmjerno najmanje doseljenika u čitavom dijasistemu, no i ono je osjetno smanjeno nakon seoba. Prije svega to se odnosi na istočni dio kajkavštine, gdje je između kajkavaca i štokavaca slavonskoga tipa naseljen znatan broj pravoslavnoga pučanstva. Do danas je nešto preseljenih kajkavaca zadržalo svoj idiom u madžarskom dijelu Gradišća te u vojvođanskom i u rumunjskom dijelu Banata.

No vrlo su teške gubitke doživljavali stanovnici zapadnoštokavskoga podrijetla, i to, uz velika stradanja u ratovima, također i metanastaziČkim kretanjima, a važno je spomenuti i masovan prijelaz s katoličke na islamsku vjeru, znatnim dijelom uz

bogumilsko posredništvo. Prijelazi s pravoslavlja na islam bili su mnogo rjeđi. Zapadnohercegovački i njemu susjedan dalmatinski i bosanski prostor izvorište je ikavskoga stanovništva naseljena u mnogim predjelima (Dalmacija, Lika, Bosna), pa i u Bačkoj. Odatle su približno podrijetlom i stanovnici znatnoga dijela Istre (jugozapad; danas čakavizirani) kao i oni u talijanskoj pokrajini Molise. Stariji preseljenici (iz 13. i 14. stoljeća) na području talijanskoga juga doživjeli su asimilaciju, kao što je i bilo neizbježno. Na područje zapadne Bosne danas uglavnom dominiraju ijekavci, dok je osjetno prorijeđeno ikavsko stanovništvo. Međutim, na jugu Gradišća također ima štokavskoga ikavskog stanovništva. Iseljenika slavonskoga ili istočnobosanskoga tipa nalazimo u prilično broju osobito u Madžarskoj, no slavonski i istočnobosanski prostor primio je i velik broj (pretežno ijekavskih) doseljenika, poglavito slavonski. Hrvati na području Srijema prihvatili su idiom srpskih susjeda (ekavicu šumadijsko-vojvođanskog tipa), a i ponegdje drugdje (Janjevo na Kosovu, Rekaš i Karaševo u Rumunjskoj, Boka) govore idiomima uglavnom nehrvatskoga podrijetla. Srbi u Hrvatskoj i u zapadnoj Bosni ni u najmanjem postotku nisu starosjedioci, bilo srpskoga ili kojega drugog (npr. vlaškog) podrijetla. Radi se, kao što je dobro poznato, uglavnom o preseljenicima s istočnohercegovačkog prostora.

Najsažetije dana slika vrlo je tragična, posebno s obzirom na odlučnu važnost štokavskih idioma za sudbinu dijasistema kojim se govori od slovenske do bugarske i do makedonske jezične granice. Dijalekti istočnoštokavskoga ili pretežno takvoga podrijetla, naime, u seobama su se izrazito proširili, dok su oni zapadnoštokavskoga podrijetla uglavnom smanjeni ili su izgubili prostornu homogenost. Također je i suvremeno stanje u ovom ratnom vihoru osjetno izmijenjeno, no nadati se je povoljnim rješenjima. U tom je smislu i vraćanje u Hrvatsku izvanredno važno, utoliko više što su mnogi iseljenici (npr. na američkim kontinentima) sačuvali svoje hrvatsko jezično obilježje. Naravno da to ovaj čas nije najvažnije, no svakako valja brinuti i o tom da neka najteže stradala područja uopće dosad nisu dijalektološki proučena.

U svemu je govor o migracijama ujedno i govor o našoj teškoj povijesti, također i o tragičnoj povijesti hrvatskoga jezika. Znamo pouzdano da te usko povezane povijesti nisu bile lake i jasno nam je da opstanak ovisi o napornu radu i o upornoj volji, o sposobnosti i o snazi da se i u nepovoljnim uvjetima preživi i unapređuje život na rodnoj grudi. To ujedno znači i život materinskoga jezika.

II.

Veći je broj učenjaka (V. Jagić, A. Isačenko, P. Ivić, D. Brozović) uočio i interpretirao bitnu značajku novoštokavskih inovacija, naime, smanjenje relativnog udjela konsonanata prema vokalima nakon njihova provođenja. Te su se promjene događale po prilici u 15. i u 16. stoljeću (i izvan toga razdoblja djelomice), a središte im je bilo u Hercegovini, oko rijeke Neretve. Naravno, inovacije na mnogim područjima ni do danas nisu provedene, ali se može reći da su u nekoj mjeri zahvatile mnoge terene, uključujući i neštokavske. One su vrlo snažno prožele središnje štokavske idiome koji su, uz tu preobrazbu, također doživjeli i širenje posredstvom takozvanih metanastazičkih kretanja. Svakako je izrazito važna osobina novoštokavska akcentuacija, ali su bitne i ostale inovacije, fonetske i morfološke.

Jedna od fonetskih inovacija odnosi se na prijelaz dočetnoga *l* u *o* (ili u *a*), pa se umjesto *bil, mislil,* dobiva *bio, mislio* (ili rjeđe *bija, mislija*). Dalje, gubi se *h,* pa starije *Hrvat, hlad* ili *hoću* daje *Rvat, lad, oću.* Također dolazi do tzv. novog jotovanja, pa, recimo, umjesto *grozdje* dobivamo *grožđe* ili umjesto *smetje smeće.* Vidimo da te promjene redovito povećavaju postotak vokala: u *hlad* imamo 25 posto vokala, u *lad* 33 posto, u *hoću* 50 posto vokala, u *oću* 67 posto itd.

I morfološke novoštokavske inovacije imaju isti smisao. Tako u genitivu množine umjesto nultoga gramatičkog morfema *(žen)* dobivamo *a (žena),* dok u dativu, lokativu i instrumentalu plurala također imamo promjene: *ženam, ženah, ženami* u svim tim padežima daje *ženama,* pa se, dakle, javlja takozvani sinkretizam pluralskih padeža. U svim tim padežima tek u instrumentalu (staro *ženami,* novo *ženama*) ostaje jednak odnos vokala i konsonanata, inače postotak vokala raste.

Nije jasno što je uzrokovalo novoštokavsku akcentuaciju određenih dijalekata, četveroakcenatski sustav kakav otprilike imamo i u standardnom jeziku, ali je sasvim sigurno da je taj sustav dobiven od dvoakcenatskoga, od dvaju silaznih naglasaka. To, dakle, znači da novoštokavsku akcentuaciju možemo dobiti tek znatno nakon gubljenja akuta, nakon prijelaza posebnog akcenta uzlazne intonacije u cirkumfleks (dugosilazni naglasak). Novoštokavski naglasak takav je da silazni akcent može dolaziti samo na prvim slogovima riječi ili u jednosložnim riječima, dok inače prelazi za jedan slog prema početku riječi odnosno na proklitiku ujedno dajući uzlazni naglasak, kratki ili dugi, ovisno o tom je li silaznom naglasku prethodila dužina ili nije. U hrvatskom književnom jeziku naglašavanje se temelji na akcenatskoj situaciji u dva dijalekta, zapadnom bosanskohercegovačkom i istočnohercegovačkom, dakle u dijalektima koji skupa sa šumadijsko-vojvođanskim predstavljaju novoštokavske dijalektne idiome.

Novoštokavske inovacije radikalno su izmijenile frekvenciju konsonanata i vokala, ali su, kako smo vidjeli, neujednačeno provedene. Među fonetskim inovacijama do gubljenja *h* nije došlo na dubrovačkom novoštokavskom području, a kod Muslimana (ili kod pripadnikâ koje druge nacije islamske vjere) očuvan je oslabljeni, grleni izgovor *h.* Vidimo, dakle, da neki štokavci (također i u dijelovima Crne Gore) nisu izgubili *h,* a taj suglasnik govorimo i danas u standardnom jeziku, i to prvenstveno zbog velika dubrovačkog ugleda i njegova velikog značenja. Taj izgovor u standardnom jeziku nije ujednačen, što je – s obzirom na stanje u dijalekatskoj osnovici – posve razumljivo. Novo jotovanje i u novoštokavskim dijalektima ponegdje izostaje, a takvih odstupanja od dosljedno novoštokavskoga stanja ima osobito mnogo u pluralskim padežima.

U cjelini se ipak mora naglasiti izrazita vokalnost idiomâ novoštokavskih dijalekata, također i velika raširenost toga dijalektnoga tipa. Ta je raširenost novoštokavskoga dijalekatskog tipa, kao i njegova ujednačenost, izvanredno važna osobina. Važnost se naročito ogleda pogledamo li u povezanosti dijalektno stanje i standardnojezičnu situaciju, a takvo je gledanje u nas često opravdano, iako je ponekad (u čisto genetskolingvističkim pitanjima) uglavnom nepotrebno. Naglašena vokalnost dijalekatske osnovice standardizirane novoštokavštine ujedno obilježava i naš standardni jezik kao izrazito proziran, transparentan idiom, no u tom su smislu važne i neke druge osobine, npr. uglavnom dobro razlikovanje fonema međusobno. Prozirnim idiomima u principu odgovara fonološko pravopisno načelo, pa se mora zaključiti da

je Ivan Broz 1892, svojim *Hrvatskim pravopisom* propisao tip ortografije kakav odgovara hrvatskom književnom jeziku. Drugi slavenski književni jezici uglavnom imaju morfonološko pravopisno načelo, što je također u skladu s fizionomijom tih jezika. Razlika je upravo u tome što je u našem dijasistemu došlo do novoštokavskih inovacija i time do približavanja mediteranskom tipu jezika i do udaljavanja od slavenske jezične fizionomije, kojoj inače svojim podrijetlom naši organski idiomi, naravno, pripadaju. Nedvojbeno je da su hrvatski novoštokavski organski idiomi u prosjeku manje dosljedno novoštokavski od ostalih takvih idioma našega dijasistema, pa je utoliko sasvim naravno što u hrvatskom pravopisu nisu rijetka odstupanja od fonološkoga pravopisnog načela.

III.

Govoriti danas o hrvatskom jeziku znači govoriti o svim njegovim idiomima. Proizlazi da hrvatskima možemo označiti brojne organske idiome, ali i mnoge neorganske. Dakle, hrvatski su govori mnogih sredina, bilo da se radi o dijalektu (organski idiomi), o interdijalektima, razgovornim jezicima ili o standardnom jeziku (neorganski idiomi). Posebnost je hrvatskoga jezika njegova dijalektna situacija, a s njom su povezani i hrvatski neorganski idiomi. No naša je izdvojenost i u tom što osim hrvatskoga književnog jezika, koji predstavlja dio standardne novoštokavštine, imamo i gradišćanskohrvatski književni jezik, ali on nije dijelom standardizirane novoštokavštine. Naravno, specifičnost je naše jezične situacije i u tom što naši organski idiomi (čakavski, kajkavski i dio štokavskih), skupa sa crnogorskim, muslimanskim i srpskim govorima, predstavljaju poseban slavenski jezik dijasistem, no unutar njega imaju sasvim prepoznatljivo vlastito mjesto. Također je hrvatski književni jezik, kako smo već rekli, jedan od oblika standardne novoštokavštine, proizašao iz naših prilika i sačuvane individualnosti.

Već smo vidjeli da su hrvatskom književnom jeziku dijalektnom osnovicom dva novoštokavska dijalekta, istočnohercegovački i zapadni bosanskohercegovački. Njegovo oblikovanje tijekom duga povijesnog razvoja priskrbilo mu je niz posebnih značajki, pa zato sasvim opravdano govorimo o specifično hrvatskoj standardizaciji, o vlastitostima hrvatske nadgradnje. Može se slobodno reći kako su posebni uvjeti života hrvatskoga književnog jezika uzrokovali da je njegova dijalektna osnovica u novije doba svojom glavninom bila relativno uska, uglavnom ograničena na određene novoštokavske idiome. S punim pravom možemo očekivati stanovito proširenje naše dijalektne osnovice, tj. barem slobodniji ulazak leksika nenovoštokavskoga podrijetla u naš standardni jezik, tako da će hrvatska književna *koine* postajati stvarnošću u sve većoj mjeri.

Gradišćanskohrvatski književni jezik uglavnom ima čakavsku dijalektnu osnovicu i vlastit način standardizacije (nadgradnja drugačija od ostalih), ali nema dostatno razvijene standardnosti.

IV.

U jezičnoj kulturi bilo kojega standardnog jezika osobito je važno pitanje odnosa prema tzv. stranim riječima, a poglavito u hrvatskom jezikoznanstvu taj je problem

trajno aktualan. O odnosu prema tuđicama odnosno prema našicama govorilo se mnogo, pa se u tom smislu oblikovalo nekoliko pristupa, kako u teoriji tako i u praksi. Od upornoga iskorištavanja vlastitih tvorbenih mogućnosti do lakog prihvaćanja utjecaja drugih jezika široka je skala prijelaza. U svemu je jasno da bogatu tradiciju hrvatskoga purizma valja nastaviti, ali s time da je također tolerancija izvanredno važna.

U razmišljanjima o sadanjim potrebama naše jezične kulture često u mislima obuhvaćamo svu povijest našega jezika, jer osjećamo da moramo biti dorasli zadatku pred kojim se nalazimo. Nastojimo se ponašati, dakle, onako kao što su se vladale sve istaknutije osobnosti naše književne i jezične prošlosti, ali smo ujedno svjesni da svih mogućnosti nismo uvijek koristili kako je to bilo poželjno. Nalazimo se u prijelomnim vremenima, pa nam je posebno važno da i u jezičnim pitanjima pođemo pravim putem, kao i u drugima još odlučnijima za budućnost. Naravna je težnja prema slobodi i u jezičnim pitanjima, međutim, u svim bitnim dimenzijama života, uključujući i jezičnu, sloboda ne može biti bilo kakva već samo onakva kakva je moguća i izboriva. Prema tomu, nužno nam je što bolje i u što većem broju upoznati zakonitosti hrvatskoga književnog jezika, pa se onda unutar temeljnih propisa izražavati što skladnije i razvedenije.

Sva nam književnost rječito govori o našoj povijesti i o uvjetima u kojima smo živjeli. Prirodno, ljudi se i u istim uvjetima različito ponašaju, jer su međusobno različiti, pa je tako bilo (i ostalo) i s uporabom jezika. Ali neki pojedinci svojim jezičnim ostvarenjima oslikavaju doba u kojem žive tako uvjerljivo da će se to trajno pamtiti i ostati kao biljeg vremena i kao znak ljudske nadarenosti i čovjekovih gledanja na život.

Primjer bi nam mogao biti Petar Zoranić, zabrinut zbog nehaja prema materinskom jeziku, zainteresiran za njegovo kultiviranje, ali i duboko, bolno nadnesen nad dramu domovine. Naš je renesansni pisac tuđice rado ponašivao, međutim, to je radio s izrazitom stilskom osjetljivosti, što je postupak trajno inspirativan. K tomu je taj veliki Zadranin tako postupao ne nasljeđujući velike baštine, pa je oslon na folklorizme i starocrkvenoslavizme svakako bio dragocjen. Svojim pak etimologiziranjem (recimo ZADAR bi dolazio do sintagme *za dar*) kao da je naslućivao veliko značenje etimološkoga rječnika za jezičnu kulturu, za izažavanje bogato i znalačko, iznijansirano i funkcionalno.

Mnogi su drugi stariji hrvatski pisci (kao Vitezović ili Kanižlić) također usmjereni puristički. Nakon njih u izvanredno važno preporodno doba djeluje pjesnik Ivan Mažuranić, a sav je njegov književni podvig, osim vlastitim darom, posvema obilježen baštinom. Usmjeren je njegov pogled u glavno središte hrvatske tradicije, u Dubrovnik, ujedno i na istok narodnog prostora. Sintetizirajući preporodne integrativne zamisli Mažuranić prije svega nasljeđuje folklorne i gundulićevske značajke, međutim, tematika *Smrti Smail-age Čengića*, posve prirodno, lijepo se rimuje s mnogobrojnim turcizmima njegova remek-djela. Znači, njihov je položaj u toj velikoj umjetnini sasvim razumljiv. Tradicionalan i vlastit, Mažuranić nije bio primjer osobito pogodan za nasljedovanje, ali je, pišući štokavskom ijekavštinom, svakako pružio ruku budućem jezičnom razvoju.

Od početka hrvatske književnosti preko Zoranića i Mažuranića sve do naših suvremenika pokazuje se raznoliko čistunstvo kao važno naslijeđe hrvatskoga jezika.

Ono je najplodnije kada je znalačko, a u mnogom je slučaju i tolerancija izvanredno korisna. Samo iznimno nužno je dogmatsko i netrpeljivo čistunstvo, a izvan razdoblja teške ugroženosti poželjno je znalačko, uljudno i vlastitim mogućnostima okrenuto ponašanje u jezičnim pitanjima. Takvim pravcem njegovanja jezične kulture upućuje nas i naša jezično-književna starina. Uključuje to, naravno, i posebnosti i varijacije općih načela što se prirodno javljaju u svim vremenima kod raznih ljudi koji govore ili pišu hrvatskim književnim jezikom.

V.

Zanemarujući ovaj čas grafijsku problematiku i osvrćući se samo na pravopisnu (ortografijsku), nećemo otkriti ništa novo ponavljanjem da je hrvatska pravopisna tradicija stoljećima, sve do hrvatskog narodnog preporoda, bila i morfonološka i fonološka, ali s prevagom fonološkoga pravopisnog načela, kako to iz Ivšićeva ili iz Fancevljeva učenja vidimo. Od Gaja do Brozova *Hrvatskog pravopisa* u nas je vladalo morfonološko pravopisno načelo, dok od toga doba uglavnom primjenjujemo umjereno fonološko načelo. U tom smislu stanovitu iznimku predstavlja razdoblje drugoga svjetskog rata i morfonološkoga pravopisa, uvedenoga u nas bez suglasnosti glavnih predstavnika hrvatskoga jezikoslovlja. I bez pitanja o tom kakav pravopis objektivno odgovara strukturi hrvatskoga književnog jezika, moguće je reći kako je vjerojatna umjereno fonološka fizionomija hrvatskoga pravopisa u budućnosti.

Tomislav MARETIĆ

Leptir nad minskim poljem

U prozorima
svijeće – svjetlost koja
nas povezuje.

Prašnjavom cestom
grmi kolona tenkova.
Slak podrhtava.

Moderni mlažnjak
iskrcao krmače
u cvjetni pejzaž.

Pastuh slobode
na autocesti Zgb-Bgd...
Djeca s puškama.

Vrtlog mladosti
stao u osamnaestoj.
Humak u šutnji.

Šumor čamaca
zaglušen kreketanjem.
Tiha Neretva.

Leptir bezbrižno
lepršа
iznad minskog polja.

I s minskog polja
pčele donose nektar
u svoja saća.

Nijedna vojska
nije spriječila
cvjetove slaka.

Rajmund KUPAREO

Od motrenja do promatranja

(od »mirari« do »contemplari«)

1. *Motriti* znači pomnjivo gledati, neposredno otkrivati, čuditi se, nečemu se diviti (lat. mirari). Motreći svijet oko sebe ljudi su počeli istraživati bit pojava i njihov uzrok (Ex admirari coeperunt homines philosophari). Dijete je prvi filozof jer neprestano traži da mu se rastumači *što* je nešto, neka pojava, stvar u prirodi ili kod ljudi. Mi smo zapravo cijeloga života djeca jer uvijek tražimo odgovore na pitanja koja su od važnosti za naš opstanak. U odgovoru se oslanjamo na ljude koji su prije nas nastojali pronaći rješenja i usmeno ili pismeno ih priopćiti. Riječ je postala sredstvom i skladištem znanja. Ne samo znanja nego i umjetnosti, ili, kako bi rekao Olinko Delorko: »Ljepota tek živi u riječi skrivena« *(Utjeha)*. Nije samo riječ sredstvo izraza i očuvanja čovjekovih zapažanja, ushita, nada, promašaja i uspjeha. Tu je i boja, crtež, zvuk, obujam, pokret itd. U tom smislu govore nam ne samo knjige ili velebna zdanja, nego i spilje kao, npr. u Altamiri (Sj. Španjolska) sa svojim slikama bizona, nerasta i sl. Njihovo značenje može nam biti zagonetno, ali da je i to odraz motrenja, čuđenja i divljenja primitivnoga čovjeka, u to nema sumnje. I oni su, kao i mi, tražili rješenja tajanstvenih pojava u prirodi i vlastitom životu.

2. *Promatrati* (lat. contemplari) znači mislima duboko prodirati u nešto, biti misaon, »zatvoriti se«, ponirati u sebe, dok motriti znači biti okrenut izvanjskome svijetu, bilo prirodi, bilo čovjeku i pomoću spoznajnoga procesa »izvući« iz tih pojava, slika bitne oznake nečega. Zato promatranje zahtijeva mir i spokoj. Ali to nije neka vrsta »nirvane«, oslobođenje od svih životnih briga i želja. Naprotiv, ono teži da izvor i blagodati svoga »spokoja« priopći drugima. »Promatrati i promotreno drugima predati« (»contemplari et contemplata aliis tradere«), geslo je Dominikanskog reda. Ne znači da promatranje niječe motrenje, kao što ni vjera ne niječe znanost, nego mu pruža novi, dublji smisao; sili ga da sve procjenjuje s gledišta vječnosti, »sub specie aeternitatis«. Takav sklad znanosti i vjere možda je najbolje ostvario dominikanac Albert Veliki, doctor universalis, taj svestrani srednjovjekovni prirodoznanstvenik, filozof i teolog, učitelj Tome Akvinskoga. U naše doba, u traženju sklada vjere i znanosti spomenimo isusovca Pierra Teilharda de Chardina (1881–1955), paleontologa, filozofa i teologa. Možemo se ne slagati s njegovim zaključcima, ali nitko mu ne može zanijekati odvažnost i spremnost da se uhvati u koštac s problemima koji muče suvremenog čovjeka.

Sklad pak između umjetnosti i vjere izražen je ne samo u djelima nego i u spisima velikih majstora (Michelangelo, Meštrović i dr.). Njima se pridružuje nedavno proglašeni dobitnik Nobelove nagrade za književnost Derek Walcott, koji tvrdi: »Za mene je pjesništvo dar, blagoslov. Ako izgubimo vjeru, gubimo i pjesništvo. Za mene je jedna pjesma razgovor s Bogom i, zamišljam kako on to razumije.«[1] Takovo promatranje ili kontemplacija obilježava svaku pravu umjetnost, pa i našu. Ovih dana čitam *Izabrane*

pjesme Olinka Delorka koji na više mjesta izražava želju da nadvlada omeđenost prostora i vremena:

»Mostove ću dići nad svim ponorima,
da bih se do Boga popeo visoko« (Oda).

»O sini, Bože, tek u snu otkriven,
sada na javi puna, živa lika,
a ne kao dosad iza stvari skriven« (Samom sebi).

To je uspon (elevatio) o kojemu govore mistici. Pjesnik je mistik »sui generis«. Mistici govore u slikama, simbolima, kao i pjesnici. I jedni i drugi su kadikad zagonetni. Njihova djela iziskuju vješta tumača. Katkad su i oni sami tumači, kao Ivan od Križa koji je napisao značajnu knjigu da protumači svoj *Duhovni spjev* (Cantico espiritual). Koliko je pak studija napisano o djelima pjesnika, ne samo starih (Dantea, npr.), nego i suvremenih (npr. Lorke, Nerude), nije potrebno isticati.

Otkrivanje mističnih zanosa daleko je teže nego pjesničkih, iako ni pjesnici nikad ne mogu izraziti puninu kontemplacije u koju su uronjeni. J. R. Jimenez je to dočarao pjesmom »Mariposa luz« (Svjetla leptirica): pjesnik teži da dohvati leptiricu, ali će od njegove želje ostati samo »oblik njezina bijega« (la forma de su huída).

3. Pjesnici, uopće književnici, izgledaju na prvi pogled dokonim bićima. Ne rade »po narudžbi«, bar ne redovito, nego »za svoj račun«, zadovoljstvo i duševnu potrebu. Izgleda da takva dokolica odgovara Ciceronovoj izreci »Otium cum dignitate«[2] (dostojanstvena dokolica) koja odgovara ljudima koji se povukoše iz javnoga života. Ipak, dokolica nije nerad. »Contemplatio quaeritur propter seipsam« (promatranje se vrednuje radi samog sebe), govorili su stari mislioci. Mnogo puta čujemo upit: »Što rade redovnice i redovnici kontemplativci?« Na prvi pogled – ništa. Njihov je život skriven unutar samostanskih zidina, a najveći dio dana provode u molitvi i razmatranju. Na to pitanje mogli bismo odgovoriti riječima V. Hugoa, koji na isti upit u romanu *Les misérables* (Bijednici) kaže: »Mole za one koji nikada ne mole«. Osim ručnoga, karitativnog rada nastoje usavršiti sebe i okolinu. Nema sumnje da umjetnici svojim radom usavršuju sebe. Tražeći savršenstvo izraza, gledaju u djelu ideal, koji katkad ne odgovara njihovu vladanju u životu. Umjetnik sebe dariva drugima, a ti »drugi« nerijetko ne cijene njegove darove. Česta je pojava da umjetnici slabo zarađuju i da umiru u bijedi. Nabrajati primjere iz naše i strane povijesti umjetnosti smatramo nepotrebnim. Spomenimo samo W. A. Mozarta koji je usprkos velikim uspjesima u Beču i na putovanjima (Prag, Berlin, Dresden, Leipzig) živio u bijednim okolnostima. Umjetnik je nazvan »vates«, prorok, jer svojom maštom i osjetljivošću predviđa događaje. Sjetimo se F. Kafke, koji je predvidio ovo naše bezrazložno i proturječno vrijeme, napose u romanu »Proces«. Ali umjetnik nije neki Narcis, zaljubljen u sama sebe, da bi od te ljubavi čak i umro. On promatra, uviđa nove odnose među stvarima koji su skriveni za obične smrtnike; odnose, izražene riječima, bojama, crtama, obujmima, koracima itd. Ti novi odnosi izražavaju novi, kvalitativni, vrijednosni oblik

1 Večernji list, Zagreb, 18. listopada 1992., str. 17.
2 M. T. Cicero: De oratore, I. 1, 1.

ljudskih osjećaja. Pogrešna je ocjena kritičara koji se dive samo kvantitativnoj produkciji nekog umjetnika, kao što smo nedavno čitali u novinama o jednom našem poznatom pjesniku: »Nakon četiri i pol tisuće stihova, dvadeset rasprodanih knjiga naklada kojih doseže gotovo četvrt milijuna primjeraka, on je i danas, u visokoj starosti, na vrhu najčitanijih, najpoticajnijih i najviše recitiranih pjesnika«.[3]

Pjesnička je dokolica upravo ona o kojoj je govorio Ciceron, a takva je i »dokolica« svih pravih kontemplativaca. Bez nje bi čovječanstvo bilo osiromašeno, kao što bi i Crkva bila osiromašena bez kontemplativnih redova.

4. Za umjetnika se može reći da je *homo ludens* (čovjek koji se igra). Njegova se igra sastoji u pronalaženju uvijek novih sklopova riječi, boja, pokreta, itd. Životinje ponavljaju u svojim »igrama« uvijek iste, nama već poznate kretnje. One su u službi njihovih fizioloških, razvojnih potreba. Umjetničke igre su »čiste igre«. Imaju svrhu u sebi, ne služe za zabavu, razbibrigu, novac, društvenu potrebu. Kad bi umjetnička igra »služila« za nešto izvan sebe, ona ne bi bila umjetnost. Ovdje vrijedi aksiom: »Svaka je umjetnost igra, ali nije svaka igra umjetnost«. Dok u ostalim ljudskim igrama postoji krepost koja njima upravlja da ne prijeđu razumnu mjeru, tako zvana »eutrapelija«, koja je dio čednosti, ona nije potrebna umjetnosti, jer tko može stvoriti mjeru glazbeniku u pronalaženju novih melodijskih, harmonijskih, ritmičkih pokreta, tih začuđujućih, neponovljivih »igara«! A to se može reći i za sve vrste umjetnosti. Svaki koreograf pronalazi nove pokrete, linije, nacrte i volumene pune značenja; pjesnik nove metafore; slikar nove odnose boja i svjetla itd. Umjetnik je i u tome sličan misticima koji su igrači, Božji pjevači. Rossellini je tako naslovio svoj film o sv. Franji: »Francesco, Guillare di Dio«, a »mala« sv. Terezija nazvala je sebe »igračkom« u Božjim rukama. Umjetnička je igra odraz stvaraočeve kontemplacije promatranja i razmatranja. Nije zaludu slikar-dominikanac Ivan iz Fiesole, »Beato Angelico« izrazio sreću anđela i svetaca u nebu njihovim plesom (muzej sv. Marka, Firenza). Kad jednom, Božjom milošću, dostignemo sreću »blaženotvornog gledanja« (visio beatifica) Boga, neće nam trebati tih zanosnih umjetničkih igara koje trebamo dok smo na zemlji kako bismo njima dočarali nadzemaljsku sreću.

Iva ČUVALO

Mjesečevi stihovi

Ubili su iznenada
moje djetinjstvo:
nisam ga stigla doreći.
U bonaci beskraja
ranjeni ostaju
tek začeti Mjesečevi stihovi.

3 usp. Večernji list, Zagreb, 4. listopada 1992., str. 17.

Krsto SPALATIN

Čovjek, i s vjerom i bez nje

Vjerujem, Gospodine; pomozi moju nevjeru! (Mk 9,24)

Na europsko-američkom Zapadu živimo u doba sekularizma,[1] tj. autonomnog društvenog života koji se, rekli bismo, mehanički odvija kao da Boga nema, pa se u njemu vjernik kreće kao riba izvan vode. Ima još puno crkava, divnih katedrala i u kalendaru nedjelja i Božića, ali to su muzejski eksponati, često doživljeni s ljudskom sentimentalnošću.[2] Ima i danas vjernika, većinom nominalnih a manje realnih. I prvi i drugi praktički se uklapaju u to isto društvo, samo što prvi slabo ili nikako ne ispituju sukob sadašnje društvo-Bog, a drugi žive u dihotomiji, društvo s jedne a Bog s druge strane.

Kad je *Paris Match* (28. V. 1987) zapitao poznatog katoličkog filozofa Jean Guitton-a »Možete li definirati svoju filozofiju«, odgovorio je: »Trebalo bi mi toliko godina, ali odgovorit ću vam ono što rekoh François Mitterrand-u koji je bio u žurbi, da je moja filozofija obratna od filozofije Jean-Paul Sartre-a, jer je Sartre odabrao apsurdnost a ja misterij, tj. ulazak u Boga... Sklon sam vjerovati u besmrtnost duše baš zato što je apsurdno vjerovati u obratno: ludo je vjerovati da će jednako nestati Hitler i Majka Tereza. Ni pogani nisu vjerovali da će dobri i zli imati iste sudbine. – Vjerujete li da su vjernici automatski dobri a ateisti zli?, nastavlja intervjuist. – Nikako. Možda u nebu nema ni jednog katolika, nego je puno onih koji nisu vjerovali. Poznavao sam neprijatelje Crkve koji su bili kao sveci. Sv. Augustin je govorio: Crkva ima svoje djece među svojim neprijateljima i neprijatelje među svojom djecom.«

U suvremenom europskom svijetu onoga koji vjeruje možemo zamisliti kao za sebe odijeljeni zatvoreni krug uz kojega se nalazi isto tako zatvoreni krug onoga koji ne vjeruje. Iako takva dva kruga žive stalno skupa, među njima često dodira nema, oni se nigdje ne križaju, jer svaki od njih živi zatvoren u svojoj sigurnosti. U jednoj svojoj knjizi poznati suvremeni teolog Joseph Ratzinger kaže da moramo zamisliti kako apsolutne sigurnosti nema. I onaj koji čvrsto vjeruje u Boga ima časova sumnje u kojima se pita: »A što ako iza groba nema ničega?« Isto tako i onaj koji je siguran da Boga nema, ipak koji put posumnja u ispravnost svojega tvrđenja. U tom se slučaju krugovi vjernika i nevjernika presijecaju, i ta bi ih spoznaja imala zbližiti.

Svoju knjigu *Einführung in das Christentum,* (München, Kösel-Verlag, 1968, pretisak 1990), tiskanu u toliko tisuća primjeraka i prevedenu na više jezika, Ratzinger započinje Kierkegaardovom (1818-55) slikovitom pričom. U putujućem cirkusu kraj nekog danskog sela nastao požar, pa je direktor već obučenog klauna poslao u mjesto da zatraži hitnu pomoć i da upozori stanovnike na prijeteću opasnost, to više što su

1 Riječ sekularizam potječe od kasnolat. *saeculum* = svijet, a ne 'stoljeće' kao u klasičnom latinskom. Tako sekularni ili svjetovni svećenik

2 I crkva i kalendari služe nam kao društveni okvir stvoren vjekovima kršćanstva. Kao što su Cicero i Cezar živjeli u doba rimske mitologije, tako su Krleža i Josip Broz Tito živjeli u doba kršćanske mitologije.

strništa između sela i cirkusa bila puna suhog klasja. Klaun dotrčao u selo pa moli ljude da pomognu gasiti požar. Što ih je više molio da priteknu u pomoć, to su se više smijali uživajući u njegovoj savršenoj glumi. Uzalud ih je zaklinjao tumačeći da se radi o pravom požaru. Nikako ih nije mogao uvjeriti da im navješćuje zbilju, pa je vatra konačno progutala i cirkus i selo.

Suvremeni Amerikanac Harvey Cox u svojoj knjizi *The Secular City* (1965) navodi istu parabolu, da pokaže kako moderan čovjek ne može razumjeti poruke današnjeg teologa, koji, obučen u starinsko ruho, ne pobuđuje pažnju modernog slušateljstva. Koliko god klaun nastoji upozoriti ljude na ozbiljnost svojih riječi, ljudi odmahuju rukom: pa to je klaun kojemu je zadatak da nas uplaši. Ono što on iznosi, danas više nije aktualno, to je odavno prevladano. Ratzinger se slaže da u toj priči ima dosta istine. Ipak, kaže on, pođimo korak dalje. Nismo li ovom frapantnom analogijom pojednostavnili problem? Naš nam se klaun (tj. teologija) predstavlja kao onaj koji zna cijelu istinu i donosi ljudima potpuno jasnu poruku. Mještani, naprotiv, kojima se svojim urgentnim pozivom obraća (tj. oni koji ne vjeruju) ispadaju kao potpuni neznalice. Bilo je dovoljno da klaun skine šminku i promijeni odijelo, i kontakt s publikom bio bi uspostavljen. Ipak, kad bi onaj koji propovijeda vjeru bio dovoljno samokritičan, vidio bi da se ne radi samo o formi u kojoj se teologija javlja na modernoj pozornici svijeta. Vidio bi »također nesigurnost, *Ungeborgenheit,* vlastite vjere, opresivnu moć nevjere usred vlastite volje za vjerovanjem« (p. 19). Konačno će vidjeti da njegovo stanje nije tako različito od stanja njegovih životnih suputnika, kao što je prvi čas mislio. Primijetit će da u jednima i drugima djeluju iste sile, dakako svaka na različit način.

Da podupre svoja razlaganja, Ratzinger navodi tri ilustrativna primjera, jedan iz hagiografije, drugi iz književnosti a treći iz filozofije. U njima je govor o katoličkoj i židovskoj vjeri, ali razmatranja se mogu primijeniti na vjeru uopće.

Poznata karmelićanka Mala Terezija ili Terezija od Malog Isusa (1873-1897) bila je vrlo omiljena svetica u prvoj polovici našeg stoljeća. Odmah po njezinoj smrti bila je objavljena njezina autobiografija. Po njoj je izgledalo da se lijepa mlada redovnica kao uzorna vjernica samo preselila iz samostanskog zatišja u nebeski raj Sina Božjega, okružena anđelima i svecima. Istom nakon drugog svjetskog rata ispostavilo se da su Terezijine samostanske sestre »dotjerale« svetičin rukopis ublažujući neke »teže« stavke. Na jednom mjestu izvornog rukopisa piše ona: »Nameću mi se jedna za drugom misli najgorih materijalista.«[3] Svi mogući argumenti protiv vjere opsjedaju njezin razum.[4] Godine 1896. u svom životopisu napisala je Terezija: »Kao što je Kristof Kolumbo u svom duhu predosjetio da postoji jedna druga zemlja, dok nitko nije na to ni pomislio, tako sam i ja osjećala da će neka druga zemlja biti mojom stalnom postojbinom. Ali najednom su magle oko mene postale gušće, prodrle su u moju dušu i tako je obuhvatile da nisam mogla u njoj prepoznati dragu sliku svoje domovine. Sve je nestalo! Kad, sjećajući se suncem obasjanog kraja za kojim težim, pokušam odmoriti svoje srce umorno od tmine koja ga obuhvaća, muke se moje podvostručuju. Te same tmine kao da mi podrugljivo govore glasom grešnika: 'Sanjaš o svjetlu, o domovini

3 Američki prevodilac preveo je odgovarajuću njemačku rečenicu: *I am assailed by the worst temptations of atheism* (p. 18).

4 Joseph Ratzinger, o.c., p. 20.

koja sva diše najugodnijim miomirisima, snatriš da si se za vječnost domogla Tvorca svih divota, vjeruješ da ćeš jednoga dana izaći iz magluština kojima si okružena. Samo naprijed, naprijed, raduj se smrti koja će ti donijeti ne ono čemu se nadaš, nego još dublju noć, noć ništavila.' Časna majko, slika moje duše, tamom obavijene, koju sam vam htjela prikazati, vrlo je nesavršena, kao pravi početak djela prema svršenome. Ipak ne pišem dalje, strah me svetogrđa..., bojim se da sam i onako previše rekla...«[5]

Kad duša ljudska poput Terezijine stalno stremi prema visinama, događa joj se da padne u dubine ništavila: *aut omnia, aut nihil.* Inače se naši životi redovito odvijaju u »zlatnoj« sredini: odatle i ambivalentno značenje izraza *aurea mediocritas.*

Nakon Male Terezije Ratzinger crpi drugi primjer iz književnosti. Uzima junaka Rodriga i njegova brata isusovca iz Paul Claudelove drame *Le Soulier de Satin.* Don Rodriguo je *conquistador* a brat mu misionar. I jedan i drugi su katolici, ali prvi osvaja novootkriveni svijet za kralja a drugi za Boga. Drama se otvara nasred oceana s isusovcem koga su gusari privezali uz jarbol uništenog broda. Morski valovi bacaju tamo-amo trupac s čovjekom koji se ovako obraća Bogu:

> *Hvala Ti, Gospodine, što si me ovako privezao. Kojiput mi se dogodilo da su mi se Tvoje zapovijedi učinile mučnima, dok je moja volja pred Tvojim naredbama zakazala. Ali sada ne mogu čvršće uz Tebe biti povezan nego što jesam, i koliko god se moji udovi trgaju, ne, ne mogu se od Tebe otrgnuti. Doista sam čvrsto privezan na križ, ali križ s kojega visim nije ni na što pričvršćen. More nas nosi na sve strane.*

Isusovac zna da svoju misiju nije izvršio, a mora je sada prekinuti. Zahvaljuje Bogu što je tako s njime postupio i moli ga da njegov brat nastavi osvajanje novog svijeta za Boga i za španjolsku krunu. Brodolomac nije sam jer se u njemu odrazuje buduća sudbina onog brata koji sebe drži nevjernikom što je Bogu okrenuo leđa, jer njemu nije do čekanja, nego do »posjedovanja onoga što je dokučivo..., kao da bi on mogao igdje biti gdje Tebe nema«.

Danas se vjernik često osjeća kao isusovac privezan uz Boga, tj. kao zadnji komad potonulog broda koji će nadvladati oceanski ponor što pod njim buči. Ratzinger se vraća svom viđenju vjere-nevjere pa zaključuje: »Ako vjernik mora stalno usavršavati svoju vjeru na oceanu ništavila, pobijanja i sumnji, jer mu je taj ocean nesigurnosti dosuđen kao jedino poprište njegova vjerovanja, onda ni nevjernika ne smijemo zamišljati kao čovjeka koji neosporno ne vjeruje... Ma koliko se nevjernik odvažno držao kao nepatvoreni pozitivist, koji je davno odbacio nadnaravna iskušenja i slične slabosti, pa sada živi samo od onoga što prima kao neposredno sigurno, nikad se neće otresti potajne nesigurnosti da pozitivizam ipak nije rekao posljednju riječ. Takav čovjek ne može tvrditi s apsolutnom sigurnošću da je autonomno[6] ono što je on vidio kao cjelinu, a da ga nikad ne saleti sumnja da bi ipak vjera mogla znati ono što tvrdi da zna... Istom kad vjeru odbacimo, vidjet ćemo da ju je nemoguće odbaciti.«[7]

Martin Buber (1878-1965) navodi sljedeću priču.[8]

> *Neki racionalist, vrlo učen čovjek, čuo za Berdičevskog rabina, pa ga potražio da s njime, po svom starom običaju, »stvari« ozbiljno raspravi i njegove staromodne dokaze za ispravnost vjere do kraja pobije. Kad je ušao u sobu svetoga čovjeka, našao ga je kako s nekom knjigom u ruci zadubljen u svojim mislima gore-dolje kroči. Rabin, pak, nije ni primijetio ulazak došljaka; konačno se zaustavi, površno ga pogleda i reče: »Možda je ipak istina.« Uzalud je učenjak nastojao da se sabere – koljena su mu podrhtavala, strašno mu je bilo pogledati svetog čovjeka, još strašnije čuti njegove priproste riječi. Nato mu se okrene rabin Levi Jizchak pa ga hladnokrvno oslovi: 'Sine moj, veliki poznavaoci Mojsijeva petoknjižja, s kojima si ti toliko raspravljao, uzalud su potratili s tobom svoje vrijeme, a ti si im se na odlasku smijao. Nisu ti na stol mogli staviti Boga i Njegovo kraljevstvo, a to ne mogu ni ja. Ipak, sine, promisli, možda je ipak istina.' Racionalnost skupi sve svoje sile da odgovori, ali onaj strašni »možda« što je u njemu stalno odjekivao, slomi mu otpor.*

U vjernika, zaključuje Ratzinger, vjera je nazočna usprkos sumnji, a u onoga koji ne vjeruje javlja se **kroz** sumnju i u **obliku** sumnje. Ni jedan ni drugi ne mogu uživati svaki u svojoj samodopadnosti, pa se vjernik na neki način okreće onome koji sumnja, a ovaj pak onome koji vjeruje.

Francuski akademik A. Frossard piše: »Sve mi se čini da crkvena granica ne prolazi između pojedinaca, nego kroz srca... Osim krštenih koji punim pravom pripadaju Crkvi, nitko ne zna koji su sve ljudi njezini dionici. Ima ih mnogo. Nitko ne zna gdje Crkva u širem smislu počinje a gdje svršava. Svako biće svojim činom ljubavi ulazi u ekonomiju božanske ljubavi i nije moguće da taj čin iz nje ikada izađe. Meni je jasno da se Crkva ne ograničava samo na katolike.«[9] Isus Krist je osnovao svoju Crkvu na osobama, ne samo na individuumima.

Kad su starog Guittona (koji ide prema 90-toj) zapitali što se dogodilo s katekizmom koji je davno objavio, navodeći riječi sv. Petra koji reče da svakome moramo objaviti »nadu koja je u nama«, izjavio je, da mu je glavni zadatak života bio tumačiti ljudima zašto je praktičan katolik, premda je profesor na Sorbonni i premda ljudi za njega vele da je inteligentan.«[10]

Sociološki, statistički ljudi se dijele na vjernike i nevjernike, a vjernici na pripadnike ove ili one religije. Po naučavanju katoličke Crkve Krist je umro za sve ljude, pa je svaki čovjek koji teži za dobrotom katolik, a da nikad za Krista ni čuo nije. S druge strane prije mnogo godina napisao je Maurice Zundel: »Katolik nosi u svom srcu cio svijet.«

---

5 *Manuscrits autobiographiqes de Sainte Thérèse de l'Enfant Jésus,* Office central de Lisieux, 1957, p. 247. Sestra Tereza opisala je svoj život na molbu Majke predstojnice.

6 U zemaljskom raju čovjek nije smio jesti ploda sa stabla spoznaje dobra i zla. Kao stvoreno razumno biće kadar je lučiti dobro od zla, ali kad sebi prisvoji pravo na moralnu autonomiju da djeluje bez obzira na ono što Bog kaže, čovjek-stvorenje uzurpira pravo Boga-Stvoritelja.

7 Prije toga je pisac napisao: *Es gibt keine Flucht aus dem Dilemma des Menschseins.* (p. 22). Hrvat bi rekao: »Iz ove kože, iz ove Like – nikud«.

8 M. Buber, *Werke* III. München Heidelberg, 1963, p. 348.

9 *Paris Match,* o.c. passim.

10 *Paris Match,* o.c. passim.

Sveti Pavao – suradnik Božji

Djelo sv. Pavla u cjelini plana božanske oikonomije isuviše je golemo da bi stalo u okvir ovog našeg eseja. Zato nam valja izdvojiti samo neke teme i molitve karakteristične za učenje ovog najplodnijeg apostola kršćanstva, da bismo barem približno mogli ocrtati njegovo velebno djelo. Teme su to zakona i slobode, svijeta i duha, tijela i grijeha, starog i novog Adama, Kristova utjelovljenja i njegovog otkupiteljskog čina, po kome on pobjeđuje grijeh i Sotonu, da bi na kraju vremena Krist bio sve u svemu. Nakon Pavlova obraćenja, nakon čuda pred Damaskom, Pavao, koji je čuo riječi koje se ne mogu izreći, gradi jednu zgradu teologije i mistike kršćanstva, koja će ostati mjerodavnom za čitavo kršćansko učenje i crkveno propovijedanje.

Smisao Pavlova djelovanja je da istrgne čovjeka starog svijeta iz njegovih idolopokloničkih i ritualnih veza za novu slobodu u duhu i slovu Isusa Krista, Sina Božjeg. Iako Pavao zna da jedan i samo jedan stiže na cilj i stalno je svjestan težine svog zadatka, on se svejedno upušta u zanosno propovijedanje Radosne vijesti svima, koji su spremni da je saslušaju. Zahvaljujući Pavlu kršćanstvo već u prvom stoljeću svog postojanja dobiva na zamahu i širini koja je nevidena za tako novo vjerovanje. Jer mnoge istine kršćanskog učenja sablazan su za Židove, a ludost za pogane. No stari svijet umoran je već od svojih idola i skepsa je već zavladala nekad cvatućim poganstvom. Zato Pavao i u Rimu može stvoriti svoju zajednicu mladih kršćana, jer Rim je umoran od starih bogova i žudi za izbavljenjem iz sveopće moralne i društvene korupcije.

Pavlova je misija da kršćanstvo, koje su većim dijelom Židovi otklonili, proširi po čitavom onda poznatom poganskom svijetu. Zato Pavao poduzima svoja misijska putovanja, gdje propovijeda po hramovima i sinagogama uglednih mjesta i gradova. Došavši, primjerice, u Atenu okupljenim Atenjanima, koji su uvijek otvoreni da čuju nešto novo i još nepoznato, počinje govoriti o Nepoznatome Bogu, čiji je spomenik već vidio u njihovom gradu. »Ja vam propovijedam o Nepoznatome Bogu da je to Isus Krist Spasitelj i Otkupitelj čovječanstva, jedini pravi Bog, koji je smrću i uskrsnućem na križu spasio čovječanstvo.« Atenjani ga tu sumnjičavo pogledavahu i raziđoše se s nerazumijevanjem. Samo neki, medu njima arhont Dionizije, priđu mu i prigrle novu vjeru.

Pavao je ne samo vjeroučitelj, nego i borac kršćanstva. Energičan i beskompromisan, on, u ime ljubavi Kristove u kojoj je ukorijenjen, osuđuje i ruši sve grešno i dotrajalo u ljudima i zajednicama kojima se obraća, daje nova pravila ponašanja i djelovanja, novi ćudoredni kodeks, koji se bitno razlikuje kako od starožidovskog, tako i od poganskog. U svemu treba da je dominantna ljubav i sloboda u Isusu Kristu. Čovjek ne treba živjeti sebi i svojim idolima ili zakonima, nego Krist sam treba da živi i djeluje u čovjeku. »Ne ja, nego Krist u meni!« – uskliknut će Pavao. Svako sebeljublje mora biti napušteno, svaka autonomija ljudske pale i grešne volje odbačena. Jer u stanju grijeha, ako i želim dobro, ne uspijevam činiti dobro, nego zlo. Samo nas ljubav

Kristova može sačuvati i otkupiti od stega grijeha i dovesti nas u ono milosno stanje iz kojega smo podobni uistinu biti Kristovim sljedbenicima.

Pavao opominje: Pazite! Sad je upravo vrijeme, sad je dan spasenja. Mi ničim ne dajemo povoda sablazni da se ne bi ozloglasila naša služba. Naprotiv, preporučujemo same sebe u svemu kao Kristovi službenici, velikom postojanošću u nevoljama, u nuždama, u tjeskobama, pod udarcima, u tamnicama, u burama, u naporima, u bdijenjima, u postovima – čistoćom, znanjem, strpljivošću, dobrotom, Duhom svetim, iskrenom ljubavi i riječju istine, silom Božjom, s oružjem pravednosti za napad i obranu, sa slavom i sramotom, sa zlim i dobrim glasom. Čini se da smo zavodnici, a zapravo smo pošteni; čini se da smo nepoznati, a zapravo smo poznati, čini se da umiremo, a zapravo evo živimo, čini se da smo kažnjavani, a zapravo nismo ubijeni, čini se da smo žalosni, a zapravo smo uvijek veseli.

Pavao utemeljuje i novi pojam Crkve kao tijela Kristova. Već je Izrael kao izabrani narod bio na neki način Crkva Božja na zemlji. Bog je izabrao jedan narod i vezao ga Svetim savezom sa sobom, a taj savez nosi mistički karakter. I starožidovski i kršćanski mistici tako su tumačili ključni tekst Starog Zavjeta Pjesmu nad pjesmama. Bog tu nastupa kao zaručnik svog naroda, Krist kao zaručnik svoje Crkve. Nije to odnos pojedinca s njegovim Bogom, nego naroda odnosno Crkve kao zajednice koja ima udio u Kristu i svi su članovi Crkve udovi tog Kristovog tijela. Svaki od članova Crkve ima neki posebni dar, ali svi zajedno čine zajedništvo u Duhu svetom s Kristom, kojega su mistično tijelo. Crkva je EKKLESIA – sazvana zajednica, ona je novi Izrael. Zato je Crkva i jedinstvena. Nema Petrove, Pavlove ili Ivanove crkve, sva je Crkva jedno tijelo u sudioništvu s Isusom Kristom. U Crkvi pak vlada Duh Sveti koji daje svoje posebne darove članovima Crkve i vodi ih kroz povijest sve do posljednjih dana čovječanstva. Zato će crkveni naučitelji i reći, da nema spasa izvan Crkve. Pojedinac sam nije ništa, ako nije učlanjen u ovo mističko tijelo Kristovo. Tako se razvija jedan novi pojam izabranog naroda – izabraništvo Crkve i onih koji su njeni udovi, za razliku od ostalog svijeta, koji stoji izvan eklezije.

Pavao poziva i Židove i pogane da se obuku u novoga čovjeka, u čovjeka unutar njega koji je povezan s Isusom Kristom, i da napuste ispraznosti vanjskog ljudskog življenja. »Neka vam Otac dadne prema bogatstvu svoje slave, da se ojačate u snazi po njegovom Duhu u unutarnjega čovjeka, da Krist stanuje u svim srcima po vjeri, da u ljubavi uvriježeni i utemeljeni budete sposobni shvatiti zajedno sa svim svetima koja je tu širina i dubina i visina, te upoznati ljubav Kristovu koja nadilazi spoznaju – da budete ispunjeni do sve punine koja dolazi od Boga. Velim i zaklinjem, da sa sebe skinete i odložite starog čovjeka koji pripada prijašnjem načinu života, čovjeka koji u varavim požudama ide u propast, te da se iz dana u dan obnavljate duhom u kojem mislite i da se obučete u novog čovjeka, stvorena na sliku Božju u istinskoj pravednosti i svetosti.

Pavao donosi i novo učenje o starom pitanju odnosa duše i tijela. Za razliku od Grka za koje je tijelo samo prolazna materija trajne forme duše, pa je duša zarobljena tijelom, a smrt je značila odvajanje duše od tijela i za razliku od židovskog učenja gdje su duša i tijelo sačinjavali jedinstvo, Pavao razlikuje, ne toliko antropologijski koliko egzistencijalno, duh i tijelo. Po tijelu živimo u neslobodi i grijehu, po duhu smo opravdani, što znači slobodni i posvećeni. Dakako, veli Pavao, vi ste braco k slobodi pozvani. Samo neka ta sloboda ne bude pobuda tijelu, nego da ljubavlju služite jedan

drugome. Jer ako se živi po duhu sigurno se neće udovoljavati požudi tijela. Tijelo žudi protiv duha, a duh protiv tijela. To se dvoje međusobno protivi, tako da čovjek ne čini što bi htio. Zatim Pavao nastavlja: Što su sve djela tijela? To su: bludnost, nečistoća, raspuštenost, idolopoklonstvo, vračanje, neprijateljstva, svade, ljubomornost, srdžba, razdori, strančarenja, zavisti, pijanke, razuzdane gozbe i tome slično. Još upozorava Pavao: oni koji čine takva djela neće baštiniti kraljevstva Božjeg. Naprotiv, plod su Duha: ljubav, radost, mir, spokojstvo, strpljivost, blagost, dobrota, vjernost, krotkost, uzdržljivost. Oni, koji teže duhu i koji pripadaju Isusu Kristu razapeli su zato svoja tijela sa svim strastima i požudama. Tijelo treba kršćaninu da postane hram Božji i ne treba se suobličavati tijelu i svijetu, nego Duhu, da bi se uzmogla gledati istina božanskog duha. Gdje je Duh Gospodnji, ondje je sloboda. A svi mi koji otkrivena lica odrazujemo kao ogledalo slavu Gospodnju, preobražavamo se u tu sliku, uvijek sve slavniju, jer dolazi od Gospodina, od Duha. Tako je bitan zadatak kršćanina ovo preobražavanje tjelesne prirode u duhovnu.

U učenju o Starom i Novom zavjetu Pavao ističe razliku između zakona i slobode. Zakon je došao po Mojsiju, a sloboda po Isusu Kristu. Krist nije nikako došao da ukine zakon nego da ga ispuni. Otkupio nas je uz veliku cijenu od ropstva u kojem se živjelo pod zakonom, od zla koje je podrazumijevao zakon. Sloboda u Kristu znači ispunjavati Božje zapovijedi i duha ljubavi – AGAPE – koja je prvo i posljednje mjerilo svake spoznaje i istine. Himna ljubavi koja se nalazi u poslanici Korinćanima primjer je Pavlovog uzvišenog odnosa prema ovoj najvišoj kršćanskoj vrlini.

Ljubav (agape), uz vjeru i nadu najveća je kršćanska vrlina. *Agape* je rijetka grčka riječ i ne može se adekvatno prevesti u suvremene jezike. Ona nije ljubav u prirodnom smislu, još manje ljubav idolopoklonička prema stvorenju – nego je dar od Boga, kojim vjernik uspijeva uzljubiti Njega, Stvoritelja svih stvorenja. *Agape* je više i prije od čovjeka – ona povezuje i Trojstvo božanskih osoba u jedno, ona je spona između Oca, Sina i Duha svetoga. Kroz *agape* Bog nas je izabrao prije postanka svijeta. On nas je u ljubavi predodredio za svoju djecu. Agape je konačno ljubav koju čovjek putem Duha svetoga i u Kristu osjeća za Boga i koju čovjek u Crkvi, koja je mističko tijelo Kristovo, donosi drugom čovjeku. *Agape* je po svojoj biti nadnaravna i duhovna jer potječe od samog Duha svetoga. Kakve su sve njene kvalitete iskazuje Pavao u poznatom hvalospjevu:

»Ljubav je strpljiva, ljubav je dobrostiva; ljubav ne zavidi, ne hvasta se, ne oholi se. Nije nepristojna, ne traži svoje, ne razdražuje se, zaboravlja i prašta zlo; ne raduje se nepravdi, raduje se istini. Sve ispričava, sve vjeruje, svemu se nada sve podnosi. Ljubav nigda ne prestaje.

Ako je ljubav Božja s nama, što još treba tome nadodati? Ako je Bog za nas, tko će biti protiv nas? On koji čak nije poštedio vlastitog sina, već ga je predao za sve nas, kako nam neće dati sve ostalo s njime? Tko će podići tužbu protiv izabranika Božjih? Bog koji ih opravdava? Tko će ih osuditi? Isus Krist koji je umro – još bolje: koji je uskrsnuo – koji je s desne strane Bogu i koji posreduje za nas?

Tko će nas rastaviti od ljubavi Kristove? Nevolja? Tjeskoba? Progonstvo? Glad? Golotinja? Pogibao? Mač? 'Zbog tebe – stoji pisano – ubijaju nas cijeli dan, drže nas kao ovce određene za klanje'. Ali u svemu ovom sjajno pobjeđujemo po onome koji nas je ljubio.

Siguran sam, da nas neće ni smrt, ni život, ni anđeli ni poglavarstva, ni sadašnjost, ni budućnost, ni dubina, ni visina, ni bilo koje drugo stvorenje rastaviti od ljubavi Božje, koja je u Kristu Isusu, Gospodinu našemu.«

Pavao je suradnik Božji na planu božanske ekonomije spasenja. Ta ekonomija započinje u Izraelu. Božanski je plan bio, da se Bog najprije objavi u jednom narodu, da taj narod Zakonom koji je dan po Mojsiju odvoji od drugih naroda i pripremi ga za dolazak Spasitelja. Zato je isprva namjera da se Kristovo učenje proširi među sinovima Izraelovim. Tek ako Židovi ne prihvate danu im poruku, učenje Novog zavjeta proširit će se na sve narode i sva stvorenja. Prvi i glavni suradnik Božji na ovoj drugoj fazi božanskog plana jest Pavao. Pored poslanica u kojima izlaže Kristov nauk i Hebrejima i poganima, Pavao je sam poduzeo nekoliko misijskih putovanja po onda poznatom helenističkom svijetu i propovijedao je, pridobijajući za kršćanstvo po velikom broju tada uglednih mjesta i gradova. Izvan Izraela prva je veća zajednica kršćana osnovana u Antiohiji, trećem po veličini gradu u Rimskom carstvu. Odatle Pavao kreće na svoje prvo misijsko putovanje. Njegov je običaj još uvijek da najprije potraži sinagogu i tek ako ga tamo odbiju, obraća se poganima. Jer Pavao zna da je spas narodima došao putem Izraela i da će se odatle proširiti po čitavom svijetu.

Tu leži korijen Pavlova učenja o pravednosti, o opravdanosti putem vjerovanja. Biti opravdan u Starom zavjetu znači biti svet putem strogog obdržavanja Zakona i njegovih ritualnih propisa. Pavao proširuje taj pojam i uči da samo vjera čini opravdanim, boguugodnim i svetim. Zakon je nužan, ali on nije dovoljan. Savez putem Zakona mora biti nadopunjen jednim novim savezom, savezom ljubavi i milosti koju nam daje vjera po kojoj smo tek opravdani pred našim Gospodinom.

Ono »etičko«, razina zakona i rituala, nije dovoljna da budemo i »religiozno« opravdani, to jest posvećeni u Bogu i Isusu Kristu. Ovu dijalektiku etičkog i religioznog ponovno je u suvremenom kršćanstvu razradio i naglasio Kierkegaard. I Pavao je osobno proživio taj sukob – od pravovjernog čuvara Zakona, od strogog farizeja, postao je milošću Božjom učenik i suradnik Isusa Krista – te tako vjerom, a ne samo zakonom, opravdan pred Bogom. Na to se nadovezuje i staro pitanje koliko moralno dobra djela sama po sebi čine čovjeka opravdanim. Pavao će reći: samo djela, koja proizlaze iz preobražena srca, iz srca zahvaćena vjerom i milošću Božjom, čine čovjeka opravdanim – vjera, a ne samo dobra djela, spašava čovjeka.

Kao što sam etički plan nije dovoljan za opravdanje pred Bogom, tako ni teorijski plan, plan spoznaje nije onaj koji vodi spasu i svetosti čovjekovoj. Pavao zna: Riječ o križu izgubljenima je ludost, ali onima koji će biti spašeni božanska je snaga. Jer stoji pisano: Uništit ću mudrost pametnih i spoznaju znalaca ću odbaciti. Gdje je mudrac? Gdje je pismoznanac? Gdje govornik ovog vremena? Nije li Bog učinio ludom mudrost svijeta? Budući da svijet nije putem mudrosti spoznao božansku mudrost, svidjelo se Bogu da ludošću propovijedanja spasi one koji vjeruju. Židovi traže znakove, Grci traže mudrost – mi međutim propovijedamo Krista, za Židove sablazan, za Grke ludost.Pavao odbacuje mudrost ovoga svijeta, ili bolje reći, kneza ovoga svijeta, i izgovara Božju mudrost u Tajni skrivenu, koju je Bog predodredio od vječnosti za našu slavu, a koju nije spoznao nitko od vođa ovoga svijeta. Što nijedno oko nije vidjelo i nijedno uho čulo i što nijednom čovjeku nije palo na pamet, to je Bog pripremio onima koji ga ljube. Da, Bog nam je to otkrio putem Duha, jer Duh istražuje sve, pa i dubine Božje. Zato ni dobra djela ni mudrost svijeta nisu dovoljni

za opravdanost pred Bogom, nego tek suživot s Bogom u njegovoj milosti i vjeri. Biti s Kristom, biti s njime razapet i s njime uskrsnuti, s njime skupa vladati i sudjelovati na djelu spasenja tek opravdava i čini posvećenim čovjeka.

Sam Pavao osjećajući se suradnikom i baštinikom Božjim poziva zato u svojim poslanicama, uvijek nanovo poziva, na suradnju s Bogom. Tako i u hvalospjevu Bogu spasitelju na početku poslanice Efežanima:

Neka bude hvaljen Bog, Otac Gospodina našega Isusa Krista –
on koji nas blagoslovi svakim duhovnim blagoslovom na nebesima u Kristu.
On nas u njemu sebi izabra prije stvaranja svijeta, da budemo sveti i bez mane pred njim;
u ljubavi nas predoredi sebi za sinove po Isusu Kristu,
prema odluci svoje volje, na hvalu slave svoje milosti.
Njom nas dobrostivo obdari u Ljubljenome, u kome imamo otkupljenje njegovom krvlju, oproštenje grijeha, prema bogatstvu njegove milosti.
Nju nam obilno udijeli sa svom mudrošću i razumijevanjem,
obznanivši nam tajnu svoje volje,
prema onome što je prije u njemu odlučio za provedbu punine vremena:
obuhvatiti pod jednu glavu u Kristu sve što je na nebesima i što je na zemlji.

Vladimir BAŽANT

Kuća na rubu

VI

Plavetni cvijet vodopije i prvi
Znakovi mrazovca i blijeda jesen
S glasom gavrana. Sve dolazi sâmo
Jedno za drugim sasvim neizbježno

I ova Kuća također na rubu
S kojeg puca pogled sve do kraja zvijezda
Pred nama su sve te zavjese smisla
Kao obješene na zapadnom nebu

Stršen u plodu zrele šljive zlatan
Crven i blistav miče čeljustima
Miran i pomalo pitom. On oduvijek

Kao da pripada svemu ovom ovdje
Lastavicama što lete prema jugu
U mnoštvu titra čudna nada povratka

Uspomeni bana Petra Zrinskog i markiza Frana Krste Frankopana

Djelovanje glasovitih velikaških obitelji Zrinskih i Frankopana u političkom životu Hrvatske ima neprocjenjivo značenje. Oni su nesumnjivo politički djelatnici za primjer. To što nismo postali turski pašaluk i što naši gradovi nisu postali kasabe, dugujemo dobrim dijelom njima. Bijahu na braniku domovine oduvijek, od XI. stoljeća do tragične pogibije posljednjih izdanaka svojih slavnih, starih loza i potpunog rasula njihovih obitelji u XVII. stoljeću.

Samo u posljednjem stoljeću svojeg trajanja obitelj Zrinskih dala je hrvatskom narodu četiri bana: časnog i povijesno nezaobilaznog Nikolu Sigetskog – hrvatskog Leonidu, njegova unuka – bana Jurja i praunuke Nikolu i Petra, posljednje banove iz te loze.

Dakle, kao politički ljudi imaju Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan svu našu odanost i pripada im neumrla slava. Pred takvom veličinom s poštovanjem prigibamo glavu, duboko svjesni obvezujuće svetosti uspomene na njihovu žrtvu. Pa ipak, slava im je još neprolaznija, vječita, smijemo reći, po duhovnoj tvorbi njihovoj, po književnim djelima koja su ugradili u duhovnu baštinu svojega hrvatskog naroda i sačuvali se za budućnost. Čin njihove hrabrosti dostojan je pamćenja i stavlja ih visoko iznad običnih ljudi, ali pripada povijesti. Po svojem književnom djelu uvijek su dostižni, svojina su svakoga od nas koji ih čitamo. Njihovu smionost ne možemo prisvojiti, a njihova duhovnost pretočena u hrvatsku riječ pripada svima nama. Prvo je uspomena, drugo baština; jedno je labuđi pjev, a drugo pjev vječnosti, *gloria aeternum*.

Njihovi su dvorci bili sjedišta nacionalnog života, njihove dvorske knjižnice stjecišta književnog i kulturnog djelovanja u narodu. U njihovim obiteljima svi su se bavili knjigom, dapače, pisali, neki molitvenike, neki ljubavne kanconijere, neki i jedno i drugo. Dobivali su prvorazrednu naobrazbu, govorili europske jezike. Takvi su i morali biti ljudi koji vode nacionalnu politiku zemlje kao što je Hrvatska. Moćni i bogati, bili su poklonici muza, mecene, pisci i pjesnici. Njihovom smrću nasilno se lome i završavaju te dvije magnatske obitelji, ali pokidane su i sve kulturne niti što su ih ispleli. Trebalo ih je opet sastaviti.

Otac Petra Zrinskog vojevao je protiv Turaka, junak je od Kaniže i Kostajnice, djed je Juraj osnovao poznatu tiskaru u Nedelišću. Besprimjerno junaštvo i ljubav prema knjizi, to je povijest obitelji Zrinskih, nositeljice državopravnih tradicija Hrvatske.

Nikola Zrinski, brat Petrov, savjesno je i užurbano kopao po kronikama o sigetskoj bitci, da bi skupio građu za svoj ep, epopeju o pradjedu, legendarnom junaku kod Sigeta. Iako je svoju *Sirenu* napisao na mađarskom jeziku, ističe da se nije odnarodio, da je svjestan svojeg hrvatstva i toga da je Zrinski. On daje na znanje

Mađarima da se njegov predak žrtvovao za obranu zemlje i da će to isto učiniti i on. To mu je omogućilo da se stavi na čelo hrvatsko-mađarske opozicije.

Petrova *Adrijanskoga mora sirena* prerada je upravo bratova djela, koje je već steklo slavu. Hrvatima je dao svoju verziju sigetske epopeje. Osim tog spjeva kojim će zaslužiti književno ime, još će pripremiti prijevod *Sibile*, knjige gatalice, koju su u najstarijoj književnoj povijesti smatrali djelom Katarine Zrinski, ali su usporedna istraživanja, na temelju jezičnih i stilskih značajki; djelo sa sigurnošću pripisala Petru, koji ga je sastavio za svoju suprugu. Sibile, gatalice, u južnoj Hrvatskoj Jedupke, zapravo su bile omiljena razbibriga u tim nesigurnim vremenima.

Velika je bila razlika u recepciji popularno nazvanih *Zrinijada* dvojice braće. Dok su susjedi Mađari Nikolin spjev visoko svrstali s obzirom na umjetničku vrijednost, Petrovo djelo nije u hrvatskoj književnosti tako odjeknulo. To se može objasniti tim što mađarska književnost nije imala tako bogatu i respektabilnu književnu baštinu renesanse i baroka kao hrvatska, nije imala svojeg Gundulića, Palmotića, Bunića, Barakovića i druge. Tako se dogodilo da je Hrvat Nikola Zrinski stvorio Mađarima prvi barokni epos. Slavi bratovoj pridonosi i Petar koji veliča njegove versifikacijske sposobnosti, dok je sam neosnovano skroman te vrlo strog i kritičan prema vlastitu djelu.

I Petra su na stvaranje *Sirene* potaknuli rodoljubni motivi, tematika o junaštvu Nikole Zrinskog Sigetskog. Danas, 330 godina od izlaska hrvatske Zrinijade u Mlecima, ocjene djela su puno povoljnije. Premda je djelo po građi vjerno mađarskom originalu, Petar je, osobito u središnjoj pjesmi *Opsida sigecka,* dosta odstupio od bratove koncepcije što se može i brojčano iskazati: ima čak 137 vlastitih strofa, ispustio je u prevođenju 41, a preradio 21. No te formalne razlike nisu ni jedine ni najbitnije. Svoje je djelo nastojao što više prilagoditi domaćim prilikama, pohrvatio je imena sigetskih junaka, mjesta i događaja i obznanio da je nacionalno pitanje prvoga reda, ravnopravno nabožnim temama i onozemaljskim stvarima.

Opsida sigecka ili *Zrinijada* nije obična, kronološki složena povijest stvarnih događaja pod Sigetom – njegovo opkoljavanje, opsada, obrana i pad, nego je nacionalni spjev s čvrstom unutrašnjom osnovom, logikom zbivanja, umjetničkom organizacijom i izrazom. Zrinijada je kršćanska epopeja, spjevana po uzoru na klasične epove i Tassov Oslobođeni Jeruzalem, kao i Gundulićev Osman. Sigetski junaci pravi su *milites christiani* te ni u jednom trenutku ne zaboravljaju da je turska opasnost njihova svakidašnja stvarnost. Zrinski je u potpunosti ostvario ideju velikog spjeva s uzvišenom porukom pobjede kršćanske misli, katarze (očišćenja od grijeha) i pobjede dobra nad zlim, provodeći te ideje u motivima odvažnosti, poštenja, ljubavi i viteštva.

Djelo Petra Zrinskog nastalo je u ozaljskom književnom krugu, na jezičnoj tromeđi čakavštine, kajkavštine i štokavštine, pa i ono nosi te crte. Jezični mu je temelj čakavsko narječje, a štokavsko i kajkavsko prožimajući su slojevi. Na tlu između Kupe i Velebita, u tradiciji glagoljaške faze Petrisova zbornika, jezik *Sirene* anticipacija je jezičnog i književnog jedinstva hrvatskog narodnog preporoda, pokušaj književnog povezivanja Hrvatskog Sjevera i Juga. Ne treba posebno isticati da se braća Zrinski svojim djelom pridružuju višestoljetnoj tematici otpora Turcima, koju je zapožeo Marko Marulić, otac hrvatske književnosti, naš Marul.

Od svog slavnog pretka, Šubići Zrinski prednjačili su i u borbi protiv turskih posizanja za hrvatskim zemljama. Najprirodnije je i najpravičnije, sudbinski i povijesno jedino razložito, da potomci hrvatskog Leonide tu borbu ne samo nastave nego i opjevaju. Osnovni je smisao djela rodoljublje, koje je trebalo nadahnjivati potomke junačkim primjerima u obrani vjere i domovine, ali njegova viša misija bila je podići se pred svijetom kakve junake imamo, pred svijetom koji nas je zanemarivao i zapuštao, a ipak se oslanjao na naše pobjede i gradio na njima svoj mirni prosperitet i kulturni razvoj.

Fran Krsto Frankopan nosio je u krvi književno poslanstvo kao nasljeđe brojnih predaka knezova Krčkih, koji su smatrali da ne treba samo latinskome priznati status službenog jezika, pa su kroz nekoliko stoljeća, od Vinodolskog zakonika 1288., čuvali hrvatski jezik i glagoljicu. Prezime Frankopan papinom su potvrdom dobili po svojim talijanskim precima, a time su naslijedili i naslovnu titulu markiza. Atribut knezova Tržačkih dobili su prema posjedu u Bosni. Gore navedenim talijanskim plemićkim svezama i ženidbom s talijanskom plemkinjom, Fran Krsto Frankopan povezao se s europskim središtima, s papinim dvorom i talijanskom kulturnom elitom, što će znatno utjecati na njegovo književno stvaranje.

Frankopanovo je životno djelo *Gartlic za čas kratiti,* skraćeno *Vrtić,* u nekih izdavača i proučavatelja pjesnikove baštine. Nađeno je među njegovim spisima u bečkom Državnom arhivu, slučajno, dva stoljeća nakon smrti.

Prvo Frankopanovo djelo je *Elegija,* tužaljka pobožna mladića koji ima samo 13 godina i oplakuje seobu Bogorodičine crkve s Trsata u Loreto. To potvrđuje da su pjesnikovi stvaralački interesi znatno stariji od tamničkog pjesnikovanja.

U *Gartlicu* ima najviše ljubavnih, a potom junačkih i satiričnih pjesama. Neki proučavatelji misle da je Frankopan imao gotovu zbirku pjesama koju je u zatvoru dopunjavao sumornim, tužnim i pobožnim motivima, kojima se sve više okretao, svjestan da je napušten od prijatelja i bližnjih. Time Vončina npr. objašnjava prisutnost pjesma suprotnih raspoloženja jednih pored drugih. Većina ljubavnih pjesama u *Gartlicu* pjevaju o dragoj, cvijetu ruže, o ljepoti i osjećajima na način slobodniji nego što bismo očekivali. Za vrijeme boravka u Italiji pjesnik je upoznao svoje buduće književne uzore, galantne pjesnike sečentizma, koji su stvarali preciozne stihove talijanskog marinizma, pa će i njegova prva stvaralačka faza biti upravo takva.

S vremenom vojnikovanja koje je rano počelo, s vremenom junaštva i krajiških drugovanja, uči će u njegovu poeziju čulni motivi pod utjecajem grubog i surovog vojničkog života i narodne pjesme, a u tom duhu nastaju i šaljive pjesme te dvosmislene »zganke«. Bio je tako otvoren put prema satiričnoj poeziji i prozi koja je vrhunac postigla u *Trumbiti sudnjega dneva. Trumbita* je zamišljena kao kritika svih staleža, ali je, nažalost, ostala nedovršena.

Time bi bio zaokružen njegov književni rad na slobodi. Pjesniku je još preostalo da u tamnici proživi i oplače svoju tragediju. Razdire ga nepodnošljivo protjecanje vremena, želja za bijelim svijetom i slobodom, ljubavna čežnja žestoka do ludila, te će taj pjesnik čulnosti doživjeti i opjevati ženu kao priviđenje, čisto platonski.

Pred neminovnošću tragične sudbe, morat će progovoriti i o smislu postojanja, utječući se jedinoj mogućoj utjehi – vjeri. Stoga su mu posljednje pjesme pobožne i pjevaju o prolaznosti svega, opraštanju od života. Najbolji je pjesnik kad se oslobodi svih utjecaja i zapjeva prema osobnu nadahnuću, kao u antologijskim pjesmama *Srce*

žaluje da vilu ne vidi i *Od sriće nestalnosti*, a kao prozni pisac onda kad se bavi stvarnim životom, kao u *Trumbiti sudnjega dneva*.

Ne možemo na kraju ne spomenuti njegovo prevođenje Molierova *Georgea Dandina*, samo dvije godine nakon izlaska tog djela.

Pjevajući, također prema koncepcijama ozaljskoga kruga, o potrebi miješanja naših triju dijalekata, zacijelo je i sam sanjao san svih naših pjesnika do hrvatskog narodnog preporoda, san o jedinstvenom književnom jeziku, razumljivom u cijeloj Hrvatskoj.

Premda nije uvijek dosegnuo svoje talijanske uzore, Frankopan je zanimljiv pjesnik bogatih interesa, raznovrsne tematike i metričkih oblika. I u tamnici je posegnuo za perom, uvjeren da će mu pjesme podariti duševni mir i sačuvati ime, a ipak je njegov rad ostao zakopan među suhoparnim arhivskim dokumentima, u tmini i gluhoći vremena, puna dva stoljeća. Kad je pogubljen imao je samo 28 godina. Galantno stoljeće pokazalo se u kažnjavanju užasno surovim, nimalo galantnim.

Tradicija Zrinskih i Frankopana bila je gotovo zaboravljena sve do Starčevićevih vremena, kad je uzdignuta do kulta, kao simbol vjekovnih nepravdi koje je pretrpio hrvatski narod. Upravo takva sačuvana je do danas i mi je, nakon kratkotrajnog bljeska u 1971., s velikom pozornošću nastavljamo, te u istom njezinom obrednom smislu ugrađujemo u najnoviju hrvatsku povijest. S pijetetom i tugom pokušavamo proniknuti u tamničke sumnje i patnje hrvatskih urotnika i mučenika. Znali su da iz sudbinske klepsidre neumoljivo istječe pijesak vremena. Bešumno je sipio zadnje dane i sate njihovih života. Kakvim im se tada činilo vlastito postojanje i svekoliko domoljubno i kulturnoknjiževno djelovanje, u tom neizbježnom primicanju kraja!? Jesu li u tim trenucima prizivali, da ih osnaže i utješe, sve besmrtne djedove svoje, slavne i mudre knezove Šubiće Bribirske i Frankopane, pouzdane bojovnike hrvatskih kraljeva Tomislava i Krešimira, čuvare kraljevstva hrvatskoga, kojemu su bili potkraljevi i banovi, i kojemu su na zvuk bojne trublje osiguravali čete junaka za borbu protiv dušmanina? Jesu li mislili na stotinjak utvrđenih gradova, na dvorce i kurije od Čakovca do Omiša, na brojne crkve i samostane, koje su diljem Hrvatske posazidali, na Zakonik vinodolski, najstariji u državi, na spomenike glagoljske i latiničke, u tvrdu kamenu i na skupoj koži? Kakve su razgovore u tim posljednjim danima vodili s precima ratnicima i državnicima, pjesnicima i slikarima, graditeljima i utemeljiteljima prvih tiskara, govornicima i zakonodavcima? Morali su znati da sve to ne može i neće s njima nestati, unatoč svim crnim slutnjama i razdirućim sumnjama, unatoč očaju tamnovanja te bolnoj čežnji za svijetom i životom koja je zamračivala svijest i misao. Morali su vjerovati u stoljeća pregalaštva i žrtvovanja svojih dičnih rodova i slavnih loza Zrinskih i Frankopana. Bez svega toga ne bi bilo ni njihova povijesnog čina, ni njihove tragične i slavne sudbe.

Nastavljajući danas, u neovisnoj Hrvatskoj, kult njihovih obitelji i njihove žrtve, duboko se klanjamo sjeni kneza Petra i markiza Frana Krste, u nedoumici čemu se više diviti: srcu ili umu njihovu; junačkom životu, ili djelima neumrla duha, znajući da se samo u rijetkim izdancima naroda spajaju i izražavaju takve vrline kakve su njih resile.

Mi danas eto, daleki potomci njihova hrvatskoga narodnog stabla i baštinici njihove žrtve, tvrdo hoćemo vjerovati kako je napokon sazrelo vrijeme da njihovo geslo »Pobijediti ili umrijeti!«, kojim su izvojevali tolike pobjede, zamijenimo novim

»Pobijediti i živjeti!«, jer za našu domovinu Hrvatsku sad treba puno i samoprijegorno raditi i stvarati. U osvit XXI. stoljeća ona je to zaslužila svojom teškom ali i slavnom prošlošću, ona to od nas očekuje.

Pijesak u klepsidri i sad jednako sipi i istječe. I mi također, s trajno živom uspomenom Zrinskih i Frankopana u srcima, znamo da ništa od toga što ih je nadahnjivalo i što su stvorili, nije bilo utaman. Sve je imalo najdublje ljudsko opravdanje i povijesni, nacionalni smisao. Njihova je žrtva na oltaru domovine nama danas zamirisala tamjanom iskupljenja i napokon osvojene slobode.

Smiljka SAX

Na Jurjevskom groblju

Volim te grade moj
kad vjetar mi suze mami:
ne vidim od ljubavi ništa...
Ti rasteš u magli
preporodnih zora – oj vilo
hrvatskih gora!

Vjetar mi suze mami
Jurjevskom kad šetam
u tišini dana;
tu Matoš je stao
tu nisam nikad sama...

Ljubavnici neki ne vide suze moje
i ne znaju za moju kristalnu rudu
neba...
Ja volim je samo i mislim na nju
ponekad –
kad zadani.

Kose njene – te nježne vlati
svile se oko gnijezda moga;
ja ruke starome Jurju pružam –
dok proljetni me vjetar
sve češće k tebi mami...

S groblja popuhuje vjetar
i suze mi na oči mami,
zar moja vila još sniva
tamo na brijegu:
zar je ne volim više
no što snivah lani?

Evanđelistar Marka Marulića – Inkunabule

Prvo poznato nam izdanje Evanđelistara Marka Marulića tiskano je u Veneciji godine 1516. Više primjeraka ovog izdanja sačuvalo se i do danas. Tako se na području Italije nalaze barem četiri sačuvana primjerka ovoga izdanja, koliko je dosad poznato u Centralnoj nacionalnoj biblioteci u Rimu. Knjižni fond, posebno izdanja u tijeku 16. stoljeća, bilježi se u Nacionalnoj biblioteci u Rimu. Dva su sveska već objavljena, a obuhvaćaju slova A i B. Bilježenje je u trajnom procesu. No niti u ovom popisu nisu obuhvaćene sve knjižnice i vlasnici jamačno mnogih izdanih knjiga u tijeku 16. stoljeća.

Materijal se bilježi pod svim slovima i neka su vjerojatno već u u pripremi za tisak. Dok dođe do potpunog objavljivanja knjiga koje dolaze pod slovom M, sigurno će proći još dugo vremena ako ne i nekoliko godina. Pogledao sam i prelistao kartoteku da vidim što je sve od Marka Marulića. Kako je posao još u procesu registriranja, nije vjerojatno niti izdaleka registrirano sve od Marka Marulića. Međutim, čini mi se važnim dati dostupne podatke o nekim izdanjima Marka Marulića na području Italije.

Djelo Marka Marulića *De institutione benevivendi per exempla sanctorum*, objavljeno u Veneciji godine 1506, do sada je registrirano u sedam primjeraka, u sedam različitih knjižnica. Ne računajući ovdje Vatikansku biblioteku, dva se primjerka nalaze u Rimu i to jedan primjerak u Biblioteca Nazionale Centrale i drugi primjerak u Biblioteca Francescana dei SS. Apostoli Roma. Drugih pet primjeraka, po jedan primjerak u svakoj knjižici, nalaze se u Padovi, Chiavari, Vigevano, Cavi dei Tirreni i Mondovi.

Kako se vidi, četiri primjerka nalaze se u skoro nepoznatim mjestima Italije, ili u ne tako poznatim kao što su neka značajna kulturna ili knjižna središta.

Ovdje nas posebno zanima Evanđelistar iz godine 1516. kao prvo dosad poznato izdanje. Na području Italije nalaze se registrirana četiri primjerka. Po jedan se primjerak nalazi u: Biblioteca Nazionale Centrale u Rimu, Biblioteca Comunale Duca Lancia di Brolo – Polizzi Generosa, Biblioteca del Centro di documentazione francescana (fondo comunale) Assisi i jedan primjerak u Biblioteca comunale Luigi Fumi – Orvieto. Ovdje ne dolazi u obzir Vatikanska biblioteka.

Glede drugih izdanja Evanđelistara, na području Italije više je izdanja, a primjerci su u različitim knjižnicama širom Italije. Slična je stvar s izdanjima Marulićevih »Quinquaginta Parabole«, »De humilitate et gloria Christi« i drugim njegovim djelima.

Ovaj dugi uvod možda ne odgovara naslovu članka »Evanđelistar Marka Marulića-inkunabule«, no cilj mi je omogućiti našim istraživateljima kulturne baštine lakše snalaženje i eventualno prikupljanje podataka koji se odnose na Marka Marulića i na njegovo djelo.

Evanđelistar Marka Marulića, kako se i dosada pretpostavljalo, tiskan je i prije godine 1516., jer nam pisma objavljena u tom izdanju to uvjerenje sugeriraju.[1] To se

1 Marko Marulić, *Od naslidovanja Isukrstova, Priredili ZVONIMIR KULUNDŽIĆ i JULIJE DEROSSI, Zadar – Duvno, 1989. Ctr. Osobito Uvodnu Studiju Zvonimira Kulundžića.*

isto može zaključiti i iz riječi Marka Marulića, kada piše u Evanđelistaru objavljenom godine 1516. da nije zadovoljan s nekim ranijim svojim izdanjima. Istina, to njegovo nezadovoljstvo s nesavršenim i nedotjeranim knjigama moglo se odnositi, a vjerojatno se i odnosilo na druga izdanja njegovih tiskanih knjiga do tog razdoblja. A Marko je godine 1516. već i u sasvim poodmakloj dobi. On iza sebe ima skoro pedeset godina stvaralačkog i spisateljskog života. Pretpostavlja se da je i njegova tiskana pjesma koja je objavljena godine 1477. u djelu Jurja Šišgorića nastala u vrijeme ako ne đačkih a ono u vrijeme studentskih dana.

Za pretpostavku da se on osvrće na svoja tiskana djela, imamo danas i sasvim sigurne podatke koji nam potvrđuju da su mu neka djela bila objavljena (izuzevši pjesmu u čast J. Šišgoriću) dvadeset godina prije nego nam se sačuvala njegova Institucija iz godine 1506.

Papinska komisija »Indice«, godine 1597. naredila je da se popišu knjige koje se nalaze u samostanima širom Italije radi provjeravanja pravovjernosti knjižnoga fonda, koji je bio dostupan osobito u samostanima, a i u drugim javnim institucijama. Na području Italije sačuvano je šezdeset debelih svezaka tih zabilježenih inventara knjiga u raznim samostanima. Tih šezdeset svezaka čuva se u Vatikanskoj biblioteci. A poznato je da se takvih popisa nalazi i u raznim drugim arhivima, koji nisu dospjeli u Vatikansku biblioteku. Prelistao sam nekoliko svezaka ovih kodeksa u Vatikanskoj biblioteci, tragajući za knjigama Marka Marulića na području Italije nakon 16. stoljeća, kada su ti popisi napravljeni.

Dosta su često popisi knjiga bilježeni abecednim redom po autorima, što olakšava pregled popisa. Međutim dosta je popisa zabilježeno bez nekog reda, onako kako su se vjerojatno nalazile knjige u raznim ormarima. Potrebno je mnogo vremena i strpljivosti da bi se pregledao sav taj materijal u često vrlo nečitljivim rukopisima ili pak u oštećenim kodeksima. Zato ne mogu reći da sam to pročitao, nego sam naprosto prelistao dio tog materijala.

Za nas vrlo zanimljiv podatak s obzirom na Marka Marulića, autora Evanđelistara, nalazi se u kodeksu br 11273, koji je cijeli više manje posvećen kongregaciji lateranskih kanonika na području Italije. Njihove značajne kuće bile su posebno u sjevernijim dijelovima Italije u Riminiju, Raveni, Trevisu, Veneciji i drugdje. U abecednom popisu knjiga samostana sv. Andrije u Veneciji, koji je napravljen 24. ožujka 1600, nalazi se i ovaj podatak:

»Marci Maruli Spalatensis Euangelistarium Rhegij per Albertum de Mazalis 1487. Item Venetiis diligentia Fran. de Consortibus Lucensis in edibus Jacobi Leuci impensis Melchioris Sesse 1516«.[2]

U posjedu samostana sv. Andrije u Veneciji dva su primjerka Evanđelistara Marka Marulića, jedan tiskan u Regio Emilia godine 1487, a drugi u Veneciji, brigom Franje de Consortibusa, u tiskari Jakova Leuca, a troškom Melhiora Sesse, godine 1516.

Popisivač knjiga stavio je osnovne podatke s kolofona što ih je imao na knjigama

2 BIBLIOTEKA VATICANA, Cod Vat. Lat. 11273. (str. 297v).

koje su se čuvale u samostanskoj knjižici. Izdanje iz godine 1516. dobro nam je poznato, kao i ljudi koji su na ovom izdanju radili. Sva su trojica izdavača na ovom djelu poznati i marljivi tiskari s kraja 15. ili početka 16. stoljeća i prvih desetljeća 16. stoljeća.

Za nas je posebno zanimljiv Evanđelistar Marka Marulića koji je godine 1487. u Italiji tiskao Albero Mazzalli u Reggio nell'Emilia. O ovom tiskaru znamo sigurno, kako to donosi Gedeon Borsa, da je radio u Reggio u Emiliji od godine 1481. do 1487.[3] Kod prvog susreta s ovim zapisom bio sam u nedoumici je li moguće da je skoro dvadeset godina prije izdanja Institucije godine 1506. Marko Marulić objavio Evanđelistar. No kad sam ustanovio da je Albero Mazzalli doista tiskar u Reggio Emiliji tih godina, onda se čini da danas imamo siguran podatak da je Evanđelistar tiskan dvadeset i devet godina prije izdanja godine 1516. u Veneciji.

Već sam naveo da su i ranije postojala čvrsta mišljenja da je Evanđelistar možda i dvaput tiskan prije godine 1516., ali nije se moglo očekivati, prema dosadašnjem pisanju, da je tiskan čak osamdesetih godina 15. stoljeća, u vrijeme inkunabula. Za dosadašnje uvjerenje da su dva izdanja Evanđelistara postojala prije 1516, imamo potvrdu – uz ovo izdanje iz godine 1487 – da je još jedno izdanje izašlo u vrijeme koje obuhvaća pojam inkunabule, tj. godine 1500.

O izdanju Evanđelistara Marka Marulića godine 1500. imamo više potvrda prema gore spomenutim popisima knjiga iz kraja 16. stoljeća u Italiji.

U popisu knjiga u samostanu »di San Francesco della Ripa«, franjevaca opservanata, godine 1600. nalazilo se i djelo »Marci Maruli Spalatensis Euangelistarium fidei Venetiis diligentia Francisci de Consortibus Lucensis sacerdotis integerimi impenssis Malchioris Sesse in edibus Iacobi Leuci (? jedna riječ nečitljiva m. op.) accuratissimi 1500. 17 Maij«.[4] Drugi primjerak tog izdanja nalazio se u samostana u Messini ovako zabilježen: »Euangelistario de Marco Marulo Ven. per Jacobum Leuci 1500 eiusdem«.[5] Treći primjerak izdanja Institucije iz godine 1500. nalazio se u Bergamu kod fra Vincenza da Mantova, lektora u Sv. Gioanbuovnu di Mantova, i zabilježen je kako slijedi: »Marci Maruli Saplatensis. Euangelistarium Ventiis, apud Jacobum Leucensis 1500«.[6] Kod tog izdanja sudjelovali su, kako vidimo iz gornjih podataka, Franjo »de consortibus«, vjerojatno kao priređivač za tisak djela koje je tiskano kod Jakova ili Jakobina Leuci ili »de Pentiis«, a troškove tog izdanja vodio je Melhior de Sessa. Sva su trojica poznati kao izdavači i tiskari nakon 15. i u početku 16. stoljeća.

Treće izdanje Evanđelistara Marka Marulića objavljeno je u Pisi godine 1515, kako nam svjedoči popis knjiga koje su se nalazile godine 1600. u samostana franjevaca opservanata u Bareltama. U Cod. Vat. Lat. 11309. stoji zabilježeno pod samostanom Barlete i ovo: »Marci Marruli Spalatensis Euangelistarium, In pisa per Hieronimu Soccino 1515«.[7] O tom tiskaru Borsa donosi cijeli popis mjesta gdje je radio, najviše,

3 GEDON BORSA, Clavis. sv. I str. 217.
4 BIBLIOTECA VATICANA, Cod. Vat. Lat. 11280. (str. 107r).
5 BIBLIOTECA VATICANA, Cod. Vat. Lat. 11278. (str. 16r).
6 BIBLIOTECA VATICANA, Cod. Vat. Lat. 11285. (str. 248v.).
7 BIBLIOTECA VATICANA, Cod. Vat. Lat. 11309. (str. 24r.).

u zadnjim godinama svog djelovanja, u gradovima srednje Italije u izravnoj blizini Jadrana.[8] Mnogi su se tiskari selili, a vidi se da je i Soncino često mijenjao mjesta svojega djelovanja. Možemo se samo pitati je li ovo tiskano u Pisi jer su za neka izdanja bila i namjerno krivo navedena mjesta tiskanja.

U nepotpuno datiranom pismu od 25. kolovoza, Marko Marulić, piše svojem suradniku i prijatelju Jakovu Grosolariju: »Pošalji i nekoliko primjeraka našega Evanđelistara i najljepše me preporuči našem Franji Lučaninu, kojemu sam već prije poslao na dar taj Evanđelistar, a on mi još više uzvratio kako ne bi ispao nezahvalan«.[9] Mislim da je netočno pretpostaviti da je ovo pismo pisano godine 1516, tj. nakon objavljivanja nama dosad poznatog Evenđelistara iz godine 1516. Zato držim da je ovo pismo lakše shvatiti ako pretpostavimo da se odnosi na mnogo ranije razdoblje, tj. na vrijeme izdanja Evanđelistara godine 1487., 1500. i 1515. A nije isključeno da je postojalo još neko izdanje Evanđelistara.

Prema gornjim podacima vidimo da su bila barem tri izdanja čak prije godine 1516., a dva od tih su u razdoblju inkunabula. Nije mi poznata cijela problematika djela Marka Marulića, ali čini se da bi ranija izdanja mogla biti i nešto drukčija od izdanja iz godine 1516., a i od kasnijih, kada Marko više nije mogao dotjerivati svoja djela. Pa i u samom popisu knjiga u njegovu testamentu, koji je napisan godine 1512., uz »Evangelistarium« na popisu knjiga nalazi se i »Compendium biblie per M. Marulum«.[10]

Prvi biograf i suvremenik Marka Marulića, Franjo Božićević Natalis, piše da je nakon nemirnog mladenačkog života Marko Marulić četrdesetak zadnjih godina života provodio u meditaciji i praktičnom kršćanskom životu. Prva njegova za sada poznata objavljena knjiga, Evanđelistar iz godine 1487, potvrđuje nam Natalisovo pisanje, jer je eto skoro četrdeset godina prošlo od prve objavljene knjige. I sasvim opravdano možemo pomišljati da je i za ovo objavljeno izdanje iz godine 1487. znao Franjo Božičević Natalis, kada govori o skoro četrdeset godina plodnoga stvaralačkog književnog i kršćanskim idealima prožeta života Marka Marulića.

Prema oporuci Marka Marulića jasno se uočava da je on ljubitelj knjiga i da je o njima vodio brigu. Marko je po svojoj kulturnoj izgradnji značajni suvremeni

8 GEDEON BORSA, o. c. Radi informacije donosim cijeli tekst o ovom tiskaru »GERŠOM b. MOŠE SONCINO (Gereschom – Gerescom – Gershom – Gerson ben Moses – Gerson da Soncino – Gerson filius r. Mosis – Gerson Soncinas – Gherem – Ghereschom – Gherescom – Gerschom – Ghersciom – Gherscom – Gherson – Girolamo – Hieronymus – Jerome – Jeronimo – Mentzelan – Mentzlan – Mentzlen – Soncin – Soncinas – Soncini – Soncinis – Soncino, Gershom b. Moses – 1488-1490 Soncino (hebr.)«
1491-1494 Brescia (hebr.)
1496-1497 Orizinuvoi (hebr.)
1502-1508 Fano
1507-1515 Pescaro
1515-1517 Fano
1517 Pesaro
1518-1519 Ortona
1519-1520 Pesaro
1520-1527 Rimini
1527-1530 Cesena Cfr. o. c. str. 159.
9 MILOŠ MILOŠEVIĆ, *Sedam nepoznatih pisma Marka Marulića*, u MOGUĆNOSTI, br. 11-12, Split, 1992. Četiri latinska pisma odčitao je, preveo i dodao bilješke prof. dr. Branimir Glavičić.
10 HRVOJE MAROVIĆ, IZBORI IZ DJELA *Biblioteka Marka Marulića*, Split, 1988. (str. 96 ss.)

humanist, ali Marko je i temeljiti kršćanin. Povezao je svoje humanističko temeljito stečeno znanje i naobrazbu sa svjesnim prihvaćanjem i življenjem vjere u duhu Evanđelja, koje je proučavao i naučavao, a još više živio. Svoje humanističko znanje i velike intelektualne darove stavio je u djelo, nadahnjujući svoje suvremenike i pozivajući na praktično kršćanstvo. I ta mnogo starija izdanja njegovih djela vjerojatno će biti poticaj na novo premišljanje i gledanje na cjelokupni život Marka Marulića. Kao što mu to već za njegova života suvremenici priznaju, Marko Marulić bio je istinski, praktični kršćanin.

Nediljko BUDIŠA

Sivi vuk

Ja – Sivi vuk –
zavijam sam u pustoj planini
razbijam tišinu i muk
i prkosim noći, zvijezdama i mjesečini.

Od visine i planine
već odavno dlaka mi posivi
čopora mi nema od davnine
i tko zna da l' su živi.

Sâm, sâm, sâm,
nigdje žive duše
tek, tu i tamo naiđu ljudi
da spokoj i mir mi ruše.

Al' meni je ovaj život mio
vihor u snijegu tragove mi briše
i osim žrtava mojih što sam ih skrio
za me ne zna nitko više.

Ja – Sivi vuk –
zavijam sam u pustoj planini
razbijam tišinu i muk
i prkosim noći, zvijezdama i mjesečini.

Tatjana VRANIĆ

Zatvorska razmišljanja

Sloboda je za čovjeka nužnost. Stave li te u lance, tvoje će tijelo biti zarobljeno, ali duh ti ne mogu zarobiti. Kad bi zlikovci mogli čitati moje misli! Ustvari, oni meni ne mogu ništa! Oni mene ne mogu pobijediti! Ja živim, dišem i mislim Hrvatsku. I što mi mogu? Mogu me šutnuti nogom, mogu ja čak i popustiti pod batinama, mogu me tobože slomiti. Ali, to nema nikakva utjecaja na moj duh. Ja sam sada siguran da sam iznad svih njih. Ja im lažem u lice. Govorim ono što žele čuti, a u sebi se smijem i likujem nad njihovom gluposti. Koliko primitive na jednom mjestu. Ti necivilizirani duhovi! Pitam se mogu li podnijeti težinu imenice čovjek. Ta čovjek je kozmičko blago, iskra života koja ima i dušu i razum koji je sposoban stvarati. Ali, oni, oni nisu ljudi. To je hrpa mesa puna zla, Sotonina djeca, i nikada ne mogu biti na Božju sliku i priliku. Oni nisu čak niti za pakao dovoljno dobri. U pakao bi trebali stizati griješnici koji su se ogriješili o božanske zakone, a mogli su i imali šansu biti ljudi i živjeti po božanskim zakonima. A ovi ovdje da žive cijelo stoljeće naprosto ne mogu biti ništa drugo do glupog i zlog mesa, nadojenog žeđi za krvlju i jedino što su shvatili jest da trebaju mučiti drugog čovjeka da bi njima bilo dobro. Ako su uz to još i po rođenju Srbi, ne znam kako, ali zaista im to uspiju utuviti u te glupe tikve, to srpstvo je bolest tako jaka da bi valjda zarazila i bijesnog cucka.

Kladim se da oni niti ne znaju što to ustvari znači biti Srbin i imati veliku Srbiju. Ali im utuve u glavu da to za njih znači biti jak, biti nadmoćan, mučiti ljude i živjeti kao bubreg u loju. A to možeš naučiti i psa. Dobri dreseri ako dobro nagrađuju cucka mogu ga čuda naučiti i da lovi i da muči ljude i da ih odmah ne ubija i da ih polako ubija. Pa tako i ovi Đoke i Jove misle mene. Ali, ja ih počnem gladiti po gubici i pravim se toliko nevin, naivan i glup da pomisle kako nisam dostojna lovina za njih krvožedne, pa me ostave me na miru.

Treba preživjeti. Od ovih se, doista, ne mislim dati ubiti. Predobar sam za njih. Da sam želio umrijeti kao mučenik učinio bih nešto veliko za Hrvatsku, a ne samo pročitao jedan pišljivi letak o krvavom crvenom barunu Titu, koji je navodno Hrvat, a ja mislim da je onaj koji je možda bio Hrvat odavno krepnuo i negdje trune. Ovo je tko zna koja kopija. Od previše sam to zatvorenika čuo, a da ne bih povjerovao da gdje ima dima ima i vatre. A ako je to ipak onaj Hrvat po rođenju, njega je samo hrvatska zemlja odgojila, ali bez ikakvog učinka. Gluh ne može čuti, niti slijep vidjeti. On je, dakle, bio gluh i slijep Hrvat i na njega se nije niti moglo priljepiti bolno hrvatstvo, rađano stoljećima iz borbe za slobodu Hrvatske. Ako zrno pšenice padne na kamen neće proklijati. Odnosno može, ako ga dobro namoči kiša. Prevari ga i on besplodno proklije jer se nema za što primiti i ne može iz njega proizaći život. Tako i taj Tito, koji je i sam takvo zrno, sada namače zrno zvano Jugoslavija, ali kada i proklije, klica se nema za što primiti.

U zvijezdama je, čini se, zapisano da se hrvatski narod još uvijek nije dovoljno napatio, dovoljno bio pod strancima i neprijateljima. Još uvijek mora biti roblje. Još

uvijek nije dočekao svog Mojsija, ne da ga povede u obećanu zemlju, nego da ga oslobodi u vlastitoj zemlji, koja je ovdje i ima sve kvalitete obećane zemlje, od planina do mora, ali nema svoj vlastiti slobodni narod da iz nje načini obećanu zemlju. Jednom će to glupo jugo-zrno nabubriti, raspuknuti se, proklijati, a onda lijepo istrunuti i daj Bože da od tog zrna ni spomena ne preostane, da to zlo zrno istrune u svom mraku i da hrvatski narod izađe na svjetlost. I ja želim izaći na svjetlost, napustiti ove neljudske uvjete. Činim se samom sebi poput galiota vezanog do smrti uz veslo. Pokretati veslo jedini je smisao njegovog jadnog zarobljenog, vezanog života. Bog mu je darovao život i slobodu, a čovjek mu ih oduzima. Hoće li biti kažnjen svaki čovjek koji drugome čovjeku oduzima slobodu samo zato što je taj čovjek želio ostati slobodan? Isus propovijeda slobodnog čovjeka. Ja ne želim ništa tuđe, samo slobodu svoje Hrvatske. Želim pjevati *Vilu Velebitu* i *Ustani bane,* želim slobodno vikati da sam Hrvat i da volim Hrvatsku, želim ponovno vidjeti da se vijori prava hrvatska zastava, bez ove krvave crvene zvijezde u njenoj sredini. Cijenio bih ja i tu zvijezdu, kada bi ona značila borbu za slobodnu Hrvatsku, ali svi oni koji su se među partizanima doista borili za slobodnu Hrvatsku sada su ili mrtvi, ili su im i duša i jezik zarobljeni. Moraju biti kuš jer bi se i oni, makar su bili u šumi, našli samnom u zatvoru. Konačno i takve imam ovdje prilike vidjeti. Većina njih bili su radićevci i ne mogu vjerovati da su se borili za ovakvu neman i izlagali živote. To su malo preglasno rekli i odmah su im začepili usta. Prokleti Sotonini sinovi!

(Odlomak iz veće cjeline)

Vladimir VEKIĆ

Na trkljama loze

Na trkljama visile su loze.
Na ljutu krasu, prkosile su ljetu.
Na jutarnjoj rosi skupljale su dar u cvijetu.

Na trkljama visili su zeleni pruti,
riđovka je spavala u sjeni listova,
dom joj bijaše kras ljuti.

Na trkljama povezane loze,
vise plodovi; crveni, žuti,
u sjeni listova pritajila se mladost
moja, šuti.

Radni dan druga Jure

Kad je u doba nestašice deterdženata drug Jure polazio na posao, dovikne mu žena:

– Da mi se nisi vratio bez deterdženta! Inače si gaće peri sam!

– Još jedna briga više – pomisli Jure – ali riješio sam ja i teže probleme pa ću i taj.

Tek što je sjeo za radni stol, tajnica ga spoji s direktorom »Galeba«, tvornice peraćih sredstava:

– Bit će deterdženta, samo pošalji šofera. Ja bih te usput molio da u Rep-banci poguraš moju molbu za izvanrednu dodjelu deviza. Trebam upravo za deterdženske sirovine.

Još Jure nije pravo ni prekinuo vezu s »Galebom«, a tajnica ga je spojila s direktorom deviznog odjela Rep-banke.

– Što je s onim odobrenjem deviza za »Galeba«?

– Bit će, druže Jure, bit će. Samo ja ne znam pojedinosti, šef mi još nije došao. Znate, stanuje u Velikoj Gorici pa zakašnjava. Put dug, a naš promet, znate i sami. Kad bi dobio stan u novogradnji u Vlaškoj, bilo bi lakše. Vama to neće biti teško.

Jure reče tajnici da mu nazove stambeni SIZ.

– Možete li mi osigurati jedan stan u Vlaškoj?

– Možemo, druže Jure, vama možemo – reče prepredeni sizonja. – Samo ja bih imao jednu molbu. Vama to neće biti teško. Imam problema sa sinom. Malo je lakomislen, a htio bi na medicinu. Dovoljno je da telefonirate doktoru Šileku. Čujem da je on u komisiji. Vaša riječ bit će dovoljna, a jedan student više ili manje, neće se ni primijetiti.

Doktor Šilek bio je veoma susretljiv.

– Može, druže Jure, može. Samo znate, imamo nekih problema sa sizom za zdravstvo. Naručili smo pretražnik, skener i sad nam prave teškoće s plaćanjem. Ne možemo zaostati za bolnicom u Vinogradskoj, a o Sv. Duhu da se i ne govori. Kad biste samo telefonirali sizu da smo mi ipak klinička bolnica, to bi bilo dovoljno.

– Klinička, neklinička bolnica – klimao je drug Jure glavom, razlika mu nije bila jasna, bolnica je bolnica, ali kad to klinička nešto znači, neka bude.

Tajnica ga je već spojila sa sizom za zdravstvo.

Siz zdravstva bio je spreman platiti, samo mora napraviti reviziju prioriteta. A to ne ide bez druga Mateka. A on silno želi nabaviti Golf dizelaš, ali nigdje da mu prime uplatnicu. Treba mu veza. Vama je to sitnica.

– Sitnica jest i nije, kako se već uzme. Tvornica Golfa je u drugoj republici, tamo je moć druga Jure već na manjoj cijeni, ali pokušat će.

Direktor Golfa bio je spreman pomoći. Samo znate kako je. Nema kave. Koliko je ima, dijeli se po federalnom ključu, a kod nas se pije preko ključa. Trebao bih više kila. Ne tražim badava, samo da je dobijem. Znate kako je. I meni prave usluge pa se moram odužiti, a čim ću bolje nego kavom.

– Naći će se – obeća drug Jure.

Kad je nazvao direktora tvornice Francek, to je za njega bila sitnica. Samo i oni imaju nekih neprilika. Sup navalio neke naprasne inspektore. Posebno su prišarafili šefa skladišta, druga Matu Čorbu, ali ne zato što im je stalo do Čorbe, nego ciljaju na više pa misle da je najbolje početi od Čorbe. On je, misle, najmekši.

Jure nazove Jovu Batinu, načelnika Supa.

– Nešto ste previše pritisnuli druga Čorbu.

– Lopov je on.

– Znam, znam. Ratni smo drugovi, ali je teško ostati pošten kad je čovjek šef skladišta u doba nestašice. Čorba je ipak naš čovjek.

– Kad je tako, progledat ćemo mu kroz prste. Samo znate, zapelo nam ono s lisicama za automobile. Mi smo ih nabavili u ogromnim količinama, a sad kažu da lisice nisu ustavne. Uredite da bude ustavno ili da nam podmire troškove. Znate, ako bi taj trošak išao na naš teret, neće biti lako. Plaće su nam ionako tanke. A Čorba je za nas sitnica. Ima takvih na stotine pa jedan amo ili tamo, svejedno.

Jure nazove predsjednika zakonodavne komisije.

– Lisice. Sitnica. Uredit ću to. – Samo kad bi ga preporučio da ga izaberu za direktora Centra za upravu i sudstvo. Ovdje mu istječe mandat pa se treba brinuti za dalje.

– Baš dobro. I onako me mnogi gnjave za upis u taj centar. Upisat ćeš neke koje ti preporučim. Da ne moram zvati ni trošiti riječi, upiši svakoga tko se pozove na mene. Šifra: »Bili«.

Dok se Jure vozio kući, osjećao se ugodno. Prošao je još jedan uspješan poslovni dan. Sve je išlo kao po loju.

Tajnik zakonodavne komisije riješio je problem s lisicama, Jovo Batina zažmirio je na jedno oko kad je potpisivao da puste druga Čorbu, direktor Franceka poslao je vreću kave u drugu republiku, Golf je primio uplatnicu druga Mateka, siz za zdravstvo dao je klinici odobrenicu za pretražnik, klinika je upisala sina predsjednika stambenog siza, stambeni je siz dodijelio stan šefu deviznog odjela Rep-banke, Galeb je dobio tražene devize, a Jure deterdžent koji je šofer podigao i platio, na izričit Jurin zahtjev, da sve bude po zakonu i u skladu s načelima socijalističkog morala.

– Što ti je to pamet, dobro poznavanje prilika i odlična organizacija – pohvali Jure sebe i svoj posao.

Nije jadan znao da je samo na jednom mjestu pogriješio. U Centar za upravu i sudstvo polovica đaka upisana je sa šifrom »Bili«. I tako je Jure minirao Stipetovu reformu.

Stanislava ADAMIĆ

Oblak tajne

Sklapam ruke
igram se proroka
I porokâ
i vrlinâ
Zato sam pjesnik
Hoće li Svemogući
odmjeriti moje moći
i neželjene noći
pretvoriti u Dan!
Ako je ovo »dolina suza«
ja bih stihom da je izorem
dozovem vode
u vodoskoke neba
Ja bih – bez krivnje
da u raskoši berba lovim
Ne znam što bih
u drskosti svoje volje
Bože,
i ona b o l i.

Ovo što pišem
što se iz krvi srca izlijeva
ključa jednoj Gori
nazire oblak Tajne.
Ja listam djetinje priče
što ih s pokojnom majkom
Mati Bogočovjeka v o l i –
i ne mogu upamtiti
ne mogu sve izreći.

Marijo, moli za nas
Za mene
moju i T v o j u pjesmu.
Subota je
Tvoje radosti i boli

Josip ĆOSIĆ

Haiku

Miris jasmina.
Opijen dugo ležah
na mekoj travi.

Pupovi voćke
osmijehuju se
u bujnom voćnjaku.

Kakav je bio don Mate?

E, kakav je bio? Zukni de, golube! Tako su pitali pojedinci jedan drugoga, tako je pitalo selo, na skupovima, na njivama, pri susretima, usputno; zakačljivo i vižljasto pitanje škakljalo bi vršak jezika. A don Mate je bio mrtav, sahranjen na vrhu brežuljka, na najvišem dijelu starog groblja.

Ispratiše ga, pustiše suzu, ili riječ žalnu, cmoljavu, više reda radi, jest, jer bilo je i takvih koji ga nisu trpjeli, nije im mirisao, ponekima je na žulj stao, hoće reći raskrinkao im kakvo nedjelo, ili, Bože mi prosti, nedjelce; ili koga potegao za uho, ili kakvom mladem nestašku opalio pljusku, možda zbog psovke u blizini svoga uha, žuhkim riječima ispsovao psovača i prostaka, ili... Mnogo je takvih »ili«. I sad odjednom – nema ga. Umro don Mate, župnik, onako visok, jak, čak ne ni suviše star, učevan, moćan, rječit, žustar, a pravedan, uvijek se za pravdu i pravicu borio. I sastanu li se dvojica, namah svrnu riječ na don Matu.

– Ode nam don Mate!

– E, ode.

– Pa što misliš, onako: kakav je on čovjek bio?

Mišljenja se često sudare. Za neke je bio mudar, dobar, a nekima sirov i hajdučina. Nekima pravdodjelitelj, a nekima crn kao crna tinta. Ali na pogrebu je bilo cijelo selo. I malo i veliko. Svi, osim nejake dječice i nemoćnih staraca.

– Zukni, de, golube – kaže zvonar Luka. – Kakav je bio?

– Čuo sam ja – kaže općinski »ćato« Mitar – čuo sam ja o njemu svašta, iz njegovih, na priliku, mladih dana, he.

– Šta si ti čuo? – zinuo Luka.

– Volio je pojesti i popiti – kaže »ćato«.

– I što ima zla u tome? A onakva ljudina!

– I volio je pogledom ošuknuti i onako ... pristalo žensko čeljade, he, reče mi baba Maca jučer, i pri tome sve namiguje.

– Eh, upravo ona! – grakne Luka. I otpljune. – Najveća lajavica i lažljivica u dvadeset sela ovoga kraja. Ona da se blatom baci na popa Matu. Šarena je bila, nekad, znam to i ja, a i drugi. Jednom ju don Mate pozvao preda se, na red, te joj čita ljutu prodiku o njenim noćnim tajnama, o bludu njenom, golube, a ona se smije, ceri se, bezobraznica, pa kad je popu dojadilo zgrabi je za ramena i izgura kroz vrata u dvorište. A ona, lukavica i pokvarenjača, vrišti u sav glas: »U pomoć, ljudi, napao me pop Mate!« Ljudi kao ljudi, pitaju: »Kako te napao?« A ona: »Eto, kako; grlio me i štipao, jedva mu se iščupah iz onih medvjedih ručetina!« Tako je bilo. A sada ona ocrnjuje popa, a ti to prepričavaš, da reknem, kao neku antipopovsku propagandu, golube. Fuj, srami se Mitre!

I Mitar podvukao rep. Klisnuo ispred srditog Luke.

Pa i još neki, smudriše: – Ono, reći pravo, nije bio loš, ali ni pravo dobar. Znao se vladati kao turski aga!

– Jest, jest! – dodaje još jedan kojemu je Mate svojevremeno nagazio na kurje oko. – Sebičnjak je bio. Bio mu dubok džep. Lukno je utjerivao kao egzekutor. Cekina je imao pola škrinje. Pod mantijom se skrivao veliki hajduk, a vi mu, tamo, ruku cjelivali i pred njim bili manji od makova zrna.

– I mene je jednom odalamio preko njuške, tri mi dana zvonilo u ušima i u glavi kao ovo naše crkveno zvono – dodaje Šepo, porokljivi krijumčar, koji je jednom čak bio i podvodač sirotih cura za račun nekih tustih skorojevića u lijepoj odjeći.

– Dakle tako – zaključuje Pero, bivši mesar, sada invalid, bik ga nabio na rog, jednom kad ga je vodio u klaonicu – zaključak je taj: pop je imao poroka kao i ostali. Izlazi, nije bio dobar, a kamoli svet čovjek.

No, u taj razgovor grune Šako, ranije siromah s osmero djece, koja se međutim raziđoše, uhljebiše, podigoše iz praha, ali ranije, nekad, posebno za vrijeme rata, na primjer, gladovala mu kuća, on po soldačiji, a žena da poludi...

– Jest, bio je gad – sa žuhkošću reče Šako. – Zato je bio gad što vas je godinama liječio svojim travama i melemima, jer je bio vidar kakvih je malo; i zbog toga, što je siromaha susretao po slovu Svetoga Pisma, eto, na priliku, hranio je moju djecu dvije-tri godine. Od svojih je usta otkidao i slao, svoj zalogaj im je slao u onim najcrnjim danima. A vi tako! Fuj, sram vas bilo! Niste vrijedni, braćo, da mu ime stavite u te svoje pogane labrte!

– Čuj ga sad! – kaže Pero. – Izlazi da je don Mate bio dobrotvor i duša od čovjeka.

– Pa i jest – uzvikne Šako. – Za dobra je čovjeka bio melem, a za lupeža – otrov.

I tako. Razgovoru nikada kraja. A kad bi tkogod slušao ta naklapanja iz prikrajka, tek tada ne bi znao što je istina, a što je kleveta i izmišljotina. Ponajmanje bi spoznao kakav je doista bio taj don Mate.

Međutim selo zna, ipak zna kakav je on doista bio. U toj njihovoj pustoši protekao mu je život. Selo zna da je mogao otići na bolju župu, ali nije htio, da je iks puta bio pritvaran i zatvaran za onih crnih godina. Zatvarali ga fašisti za svoje vlasti, poslije Nijemci za svoje sile, optuživali ga da je pomagao partizanima, a pomagao je onoga komu je trebalo pomoći. I ne tako davno uhvatio Mate, na primjer, lupeža u crkvi, na djelu, kako razbija škrabicu. I izmlatio ga ljeskovim prutom u sakristiji, na mrtvo ime. Zvali ga u općinu, sudac za prekršaje rekao mu je da će kazniti tata, ali i njega, don Matu, jer je povrijedio zakon, dijeleći pravdu na svoju ruku. Mate se, kažu, nasmijao. I reče, vele, službeniku: »Ti, brate, njega ne trebaš kažnjavati, jer ja sam ga kaznio, a sa mnom radi što ti je drago, jer sam bio po zatvorima tuđinskim, pa je red da budem i u našem, domaćem. I onaj se zamislio. Na kraju ustao, potapšao don

Matu po ramenu i rekao: »Gospodine, neću vas kažnjavati, možete poći kući!« A na pogrebu don Matinom, bio je i taj čovjek.

Jest, tako je bilo. Selo to zna. A što selo ne zna? Selo zna i što jest i što nije, jer narodna je mašta razigrana i nestašna, časkom će nekoga u crnu zemlju satjerati, časkom drugoga pod nebo, među zvijezde dići.

A tužno su zvonila zvona kad je don Mate odlazio na svoj posljednji put. Sada je ondje, na uzvisini, kao da i odanle gleda po tim zelenim udolinama, kao da i odanle njegovo oko prati što tko radi, kako se vlada, lomi li svoj krušac u poštenju, ili mu je nedjelo umrljalo dušu seosku nepoštenjem i grijehom.

– Jedan je bio don Mate – vele neki s tugom.

– Doći će drugi, novi, – kažu mudrijaši – i bit će podjednako takav kakav je i Mate bio. A znate ga: »Sveta Marijo ... anđeli nebeski« ... a onamo ušao nam pod kožu, onako bistrook i oštrouman, vagao nas, mjerio, mjeruckao, bičevao kritikom, pokudom, osudom, prijetio paklom i ognjem, a i sam je volio potegnuti,na stolu mu litra crnjaka, smaže je iza objeda, a o crkvenim godovima uza nj družina takvih kao i on, krka se masna ovčetina, pjesma se ori s gramofona o vili s Velebita, i tome slično, hmda.

Na kraju se stišao jezik sela, izbrbljav sve što mu se svidjelo. Zamukli glasovi osude, mrmori pohvale i suma sumarum, ispade da je don Mate bio jedan, da je bio glasovit i glasan i zateleban u tu siromašiju što se oko njega svijala, i što je imao dao je, što je mogao uraditi, uradio je.

Čak i Mitar priklonio glavu i priznao Peri mesaru, ali na uho: – Jest, Pero, priznajem, jednom je i meni pomogao, trebalo da održim nekakav govor, a ja polupismen, nevješt, pa odem k popu: tako i tako. On sjedne za onu svoju krntiju od mašine, pa kuc, kuc, te mi pruži – gotovo. I spasi me, brate, priznajem.

Uglavnom, don Mate je umro od srčane kapi, za stolom, za brevijarom, nenadano, kad ga nađoše sjedio je, kao živ. A na licu mu nekakav začuđeni izraz, kao da se čudi smrti što se to na njega okomila, a pred njim toliki nedovršeni posao. Pa i kako je mogla, ta ista smrt, pita selo, oboriti onakva diva?

Brencaju seoska zvona. Nedjeljom dođe mlad popić iz sedmoga sela, odmisi, pa odjuri autom. Nema don Mate, a selo kao da u to još uvijek ne vjeruje. Selu se sve čini kao da je otputovao, kao ono prije, kad ga nestane za par dana, ode na neke duhovne vježbe, što li. Brzo se on vraća. Veseo, gromoglasan, a njegov bariton razbija modri crkveni svod.

– Nismo mi znali koga imamo – udaraju sada u tužne žice.

– Tek ćemo sada vidjeti koliko je vrijedio naš vrli don Mate – bugari selo.

– Eto – kažu neki – istom kad čovjek umre, spoznaš koliko je vrijedio.

A još uvijek ima magle, ima neizvjesnosti: kakav je bio don Mate? Dobar? Zao? Ljutit? Mirotvoran? Pravedan? I tek se netko od bistrijih sjeti kakav je bio. A bio je siromah, brat crkvenog miša, ništa nije ostalo iza njega od materijalnih dobara – ništa. Ništa ni od drvene škrinje s cekinima! Na klinu

visjela otrcana reverenda. I klobuk s dvije luknje. I postola, izlizana kao nekad u svetoga Petra apostola. I sličica njegova oca i matere. I ništa drugo.

Selo uzdiše, a Luka zvonar otključava zvonik i tužno baca pogled na stalno zabravljena crkvena vrata. I dok poteže uže, kad ga nitko ne vidi, često puta, uz brencanje raspjevane mjedi, obriše dvije-tri suze.

I onda – kakav je bio taj don Mate?

Tomislav DOROTIĆ

DVIJE PJESME

Suton

Ponekad
u kasne popodnevne sate
svoje nemirne misli
prijatelj dragi
donese meni
s nadom

'a kad srce moje spremi
darovani dragulj
on tiho ode
ko sunce što odlazi
u duboke vode
smirenja

do novog svitanja

Svitanje

U rane jutarnje sate
djeteta nekog hod
u stanu nad mojom glavom
odgonetnuti kušam:

Nova zora rudi!...
Svejedno je
da li me iz sna budi
djevojčica
čije se kose
na suncu zlate
ili dječak
u nježnoplavom

tako rado slušam
one noge bose
kako se toplinom srca
do majčina kreveta
prikradaju
i najljepšu budnicu
skladaju

S. Marija od PRESVETOG SRCA

O, Ti si

O, Ti si za me pobijedio Smrt,
spasenje vječno mi dao...
O, ti si, Ljubavi, nad srcem mojim –
ko mati nad kolijevkom stao.

Michelangelo Buonarroti, kipar i pjesnik

Michelangelovo je pjesništvo fragmentarno, no važno je po svom sadržaju i obliku. U njegovoj zbirci vrlo često nailazimo na sličnosti s Petrarkom. Kako je poznato, oponašanje Petrarke zajedničko je svim pjesnicima »cinquecenta«. Međutim, ovo oponašanje ne lišava Michelangela originalnosti: očigledan je tu utjecaj Petrarke a manje petrarkista. Njegova poezija nema dražesti Petrarkine poezije, no snažnija je i dublja, pogotovo od Bembine i sljedbenika. Oponašanje oblika ne oduzima Michelangelu iskrenosti i originalnosti. U čitavoj njegovoj lirici osjeća se duboko značajna toplina. O njegovoj poeziji treba reći da je teška, većinom su to misli oblikovane u stihove. Rijetko se pjesmom uspije prevesti veličajnost i žestina metafizičke i moralne spekulacije: nazrijeva se samo pjesničko duševno raspoloženje. Mnogi njegovi stihovi potječu od razmatranja, rijetki od osjećaja. Michelangelo je veći pjesnik kada u rijetkim trenucima popušta sili strasti.

U svojim sonetima Michelangelo je platonik. Platonsko shvaćanje našlo je u Michelangelu uzvišen duh, spreman da ga prihvati. Ovo je shvaćanje bitno i u petrarkističkoj poeziji. Ljubav shvaća na vjerski način, naziva je duhovnim prijateljstvom, ljubav je vrelo kreposti, ili kako Petrarka kaže »l'animosa leggiadria«. Ovo je shvaćanje središte oko kojeg se kupi stanoviti broj misli i fraza, koje svi ponavljaju, te na taj način sve pjesme sliče međusobno. Treba napomenuti da je u Michelangelovo doba platonizam bio modom, pa je prema tome bio upućen na upotrebu uobičajenog jezika, koji je za petrarkiste predstavljao samo oblik, dočim je on u nj ulijevao svoju strast. Nema dvojbe da je ljubav jedan od glavnih elemenata Michelangelove lirike, kao i čitave lirike »cinquecenta«. Michelangelo je ljubio mnoge žene i mladiće, no prave su umjetnikove ljubavi bile markize Vittoria Colonna od Pescare i Tomaso Cavalieri. No osim ovih plemenitih ljubavi prema Cavalieriju i Colloni (dvije jednako velike ljubavi) ostale su bile samo mlazovi svjetla, hirovi, plamićci kadikad žestoki, no prolazni, od kojih je pjesniku često ostala samo gorčina u srcu. Kratkotrajni plamenovi strasti, koji sijevaju u nekim njegovim lirskim pjesmama, tumače nam i osvjetljavaju bolje uzvišenost i plemenitost bilo njegovog udivljenja prema Cavalieriju, bilo predanog prijateljstva prema Colloni. Michelangelo i Vittoria bijahu dvoje uzvišenih ljubavnika. Ljubav prema Vittoriji potiče ga na krepost:

»Niti se mogu suzdržati niti hoću, o ljubavi, jer postajem savršeniji kroz tvoj zanos, a da ti se ne ispovijedam i ne prisižem: jer što me više mučiš i trgaš, to mi sve više potičeš i nagoniš dušu na kreposniji život«.

Michelangelo je bio rob ljepote kao veliki umjetnik i kao čovjek Rinascimenta. Ljubio je, jer je bio umjetnik, a kao umjetnik obožavao je ljepotu. Izvor najvećeg užitka za Michelangela bio je čovječje tijelo. Skoro svi madrigali upravljeni su muškoj ljepoti. Za njega je čovjek bio pravi kralj Svemira, božanstveno skladan oblik, koji sadrži u sebi živu zraku vječne ljepote. U XIV. sonetu kazuje Cavalieriju:

»Dragi moj gospodine, nemoj se srditi i uznemiravati zbog moje ljubavi, koja se obraća onome, što je u tebi najbolje, jer trebaš znati, da se duša jednoga smije zaljubiti u dušu drugoga čovjeka, čemu se moja čežnja obraća; ono što ja osjećam gledajući tvoje lice, to nisu u stanju shvatiti obični ljudi. Tko hoće da se unese sav u tu ljepotu, taj prije mora umrijeti«.

Michelangelo ispovijeda, da te ljubavi obični ljudi ne mogu shvatiti. Treba biti posve čist da se razumije ovaj božanski osjećaj ljubavi prema lijepom tijelu, a da se ne ponizi sramotnim sumnjama. Neki stihovi i neka pisma Cavalieriju i drugim mladićima imaju ponekad tople i žarke oblike, koji bi danas čudno izgledali: no treba se sjetiti da se u »cinquecentu« običavalo govoriti na pr. »amore« (ljubav) mjesto »amicia« (prijateljstvo). Ovaj motiv Michelangelo ponavlja u jednom drugom sonetu:

»Jedna čista ljubav, jedna uzvišena ljubav, jedna sudbina među dvoma, koji se jednako ljube, jedan grubi udes tišti jednog kao i drugog, jedan duh jedno htjenje koje u dva srca vlada; jedna duša u dva tijela koja ih čini vječnima, oboje uzdiše na nebo, a na istim krilima, ljubav na prvi pogled i jedna pozlaćena strijela, koja izgara i trga utrobu dvaju srdaca...«

Čitav sonet živo podsjeća na Petrarkin CCXXIV sonet:

»Jedna vjernost u ljubavi, jedno iskreno srce, jedno slatko čeznuće, jedna ponizna žudnja, poštena volja u plemenitoj vatri izgara, jedno dugo lutanje po prostranom nebu.«

No završni je smisao Michelangelove pjesme različit. Spomenusmo da neki stihovi i još u većoj mjeri neka pisma Michelangela Cavalieriju imaju za naše vrijeme neobične oblike. Slične osjećaje nećemo nigdje naći ni kod Petrarke ni kod petrarkista. Michelagelo voli čvrstoću čovječjeg tijela, petrarkisti vole dražesne ženske oblike. Ženi je pače pridao značajke muškaraca:

»Muškarac kroz ženu, čak i Bog na njena usta progovara, te je, kad je slušam, postajem takvim kao da nikada neću biti svoj.«

Michelangelova ljubav nije putena: ona je spoznaja jednog od božanstvenih svojstava u njegovoj najsavršenijoj fizičkoj strasti. On je gledao u

Cavalieriju utjelovljenje savršene ljepote, te je samo to u njemu štovao i cijenio. U Michelangela je ljubav posve platonska i stoga mnogo čišća od ljubavi petrarkista. Tako on tvrdi da je čovječja ljepota samo zraka nebeske ljepote. Skoro sve njegove pjesme sadržavaju platonsko shvaćanje: ljubljena osoba odrazuje i predstavlja božansku ljepotu. Da bi što više istaknuo ljubav k ljepoti, Micelangelo upotrebljava kao uostalom Petrarka i petrarkisti antiteze. Kakogod mjesec ne odrazuje vlastitog svjetla, tako ni on ne može vidjeti bez nekog drugog sunca:

»Kao što mjesec ne sja sam od sebe, ne sjam ni ja, jer oči naše ne mogu prodrijeti kroz nebo do li kroz ono malo, što im sunce obasjava.«

Ovaj sonet počinje petrarkističkom formom:

»Vidim s vašim lijepim očima blago svijetlo.«

Vrijedno je spomenuti koliko Michelangelo uzdiže moć i plemenitost očiju. Michelangelo često pjeva o očima, kao uostalom svi petrarkisti. Evo nekoliko također slobodno prevedenih stihova:

»Kaži mi, molim te, o ljubavi, vidim li ja svojim očima pravu ljepotu za kojom težim ili je već posjedujem kada, bilo gdje gledam, vidim uklesan njezin lik.«

O očima je Petrarka pjevao više u čuvenim sestrinskim pjesmama (cazoni sorelle).

Gotovo svi petrarkisti pjevaju o očima, jer one prikazuju put, koji vodi u nebo, odakle dolazi krepost i svetost.

Ovo platonsko shvaćanje zajedničko je svim petrarkistima. Premda Michelangelo uzima oblik i riječi uobičajene kod petrarkista, ipak zadržava svoju originalnost i osobitost, čega petrarkisti nemaju. Sonet je uzoran primjer kako i koliko se pjesnik trudio da slomi, čak okuje svoju buntovnu misao u pravila stiha. Isti Michelangelo priznaje u svojim pismima: »Pisanje me silno muči, jer to nije moje zvanje. Pisanje me jako gnjavi i muči. Kad vam pišem, ako ne pišem kako pravilo zahtijeva, ispričajte me...«

Između Michelangelove poezije i kiparstva postoji očiti odnos: stih je za Michelangela pravi i prikladni zamjenik mramora: svaka njegova intuicija mogla je biti prenesena u kiparske oblike i izražena u stihovima, jer kako je poznato, stihotvorstvo je uobičajeno u ono doba. Poezija i kiparstvo u njemu su dva oblika istoga života, snažne crte njegovih likova i opora mišićavost njegovih stihova, dva su oblika istog izražaja. Taj izraz mišićavosti bitan je u njegovoj poeziji, te ona nema ništa zajedničkoga s petrarkističkom poezijom; to je naprotiv, ono, što Michelangelu daje osobnu boju, čega petrarkisti nemaju.

U svojim pjesmama Micelangelo ne crta druge, već sebe samoga: crtajući druge u mramoru, daje neku sličnost sa samim sobom:

S'egli è che'n dura pietra alcun
talor l'immagin d'ogni altri a se stesso
squalido e smorto spesso
il fo com' i' son fatto da costei,
e par chi esempro pigli
ogni da me, ch' i penso di far lei.

(Ako se desi da nekog u tvrdom kamenu isklešem, tada činim sliku svakog drugog sebi sličnom, često blijedu i izmučenu kao što sam ja učinjen od nje. Svaki put kada hoću da isklešem njenu sliku, izgleda mi, da se ugledam u sebe sama).

Iz te lirike iskače topao i živ roman i drama njegova osjećajnog života. Njegov život i umjetničko djelo držali su ga uvijek u mislima upravljenim na prekogrobni život. Lirik i mislilac u njemu jedno su. Kada pjeva o ljubavi, imamo utisak da ga ona uznemiruje i muči. Ljubav ga ne zadovoljava, ako ne uzdiže prema nevidljivom i božanskom. Njegovo primicanje petrarkistima relativne je vrijednosti, formalno više nego li što drugo, jer je platonski žar Michelangela dublji i ozbiljniji od Petrarkinog. Petrarkistički oblici i slike pojavljuju se u njemu spontano, te su okretniji i ugodniji način izražaja misli: da je bio više načitan možda bi se razlikovao od svojih suvremenika, te bi težio i za izvanjskom originalnošću.

Margit ROSENFELD

Uvijek početak

Smrt je ono što ostane
u duši,
u srcu.
Tko je postojao,
bio,
ostavlja trag svjetlosti
u travi,
do humka,
gdje se sklupča,
i čeka svoje vrijeme,
dok se ne slede stalagmiti suza,
dok se ne iskapi oproštaj sebi,
dok ne isklija
iz praha,
novo breme dana,
dok se ne stječu cvjetovi nade,
i iz dlana udesa uči,
kako opet da se voli.

Književno veče

Ovo je nepoštedno razgoličavanje prilika i osoba, raznovrsnog i teško pristupačnog razmišljanja snažnih i nikakvih individualnosti u pripovijetkama književnika Marka Markića – bez obzira na to koliko je ono točno. To razgoličavanje pokazuje da je lako i unosno prodati svoju dušu i praviti kompromise, ali da nije lako zaustavljati rijeke koje krivo teku; ono pokazuje da i ljudi koji se ne bave politikom, razgovaraju o njoj, jer ih ona dodiruje i u privatnom, i u javnom životu.

Književnik Marko Markić je običavao dovesti na sastanak lica iz svojih književnih djela i pustiti ih da se udružuju u grupe, da zajednički nastupaju ili da se svađaju, da se nedemokratski ponašaju ili da se principijelno zalažu za ravnopravnost, da brane svoj način življenja ili da osuđuju vrijeme u kojem postoje.

Na tim sastancima Markić je promatrao njihovo djelovanje i opredjeljenje, a činio je to obično noću kad nije mogao spavati. Tada ga je zabavljalo njihovo međusobno prepiranje, pri čemu je on svima bio jednako blizu i jednako daleko. Pustio je da kažu što misle, da se čak i posvade. Pazio je samo da se ne potuku, jer kakvi su, i to se moglo dogoditi.

Zašto je on organizirao sastanke svojih lica? Zašto se s njima susretao? Zato što ih je volio i kad nisu dobri, provjeravao je koliko su dio njega, pomoću njih je izoštravao svoju sliku o književnosti, pomagali su mu da predstavi svoje književne ideje u javnim nastupima.

Kao uvijek, i ovaj se put s njima susreo prije nastupa na književnoj večeri koju su organizirali njegovi prijatelji u čast njegove sedamdesetpete godišnjice života.

Taj susret s njima pomogao mu je da se usredotoči za javni nastup i da osvježi svoju imaginaciju.

* * *

Na pozornicu je došao žustrim koracima, ovisok, izrazito sijed čovjek, s malo širokim licem i zelenim očima koje su budno gledale na sve strane. Bio je to književnik Marko Markić.

Sa strašću je govorio o svojoj književnosti i o vječno aktualnoj temi: slobodi koja se u komunizmu dešava kao neugodna drama, kao tragično progonstvo, kao ugnjetavanje koje komunisti nazivaju ljepotom življenja.

Govorio je više zakamuflirano nego direktno. Ali, svi su shvaćali što je htio reći.

Razgovor s publikom trajao je tri sata – i nije bio završen. Tek je naelektrizirao mišljenje pristalica i protivnika.

Za vrijeme diskusije sve je konce držao u rukama. Na tom druženju s publikom udarao je po slijepoj, štetnoj i omrznutoj režimskoj književnosti, pri čemu je djelovao kao heroj duha koji je pobjegao iz boce.

Dvorana je bila puna. Došli su znani i neznani. Došli su i oni koji od riječi prave korisne ideje, i oni koji od riječi prave bombe za uništavanje istine. I jedni i drugi su

od publike pravili majstore mišljenja i pomagali joj da bude mudra kiša ili sumnjičavi vjetar, nastojali su da naprijed idu kao prijatelji ljudi i neprijatelji ptica grabljivica.

Uglavnom, za sve je večer bila dragocjena radost.

* * *

– Za uvod u razgovore, recite nešto o našoj književnoj današnjici – rekao je voditelj književne večeri.

– Na području poštovane, nagrađivane, privilegirane, nametljive i službene književnosti imamo pisce koji velikim riječima govore male stvari, estetske i političke podvale, riječi umjesto značenja riječi, poruke na štakama. Oni brane svoj lagodni život u komunizmu i nastupaju kao majstori smutnje, kao pisci koji birokratski žive od tuđih novaca. Kukuriču kao crveni pjetlovi, zavijaju kao crveni vukovi, sikću kao crvene zmije. Deklarativnom slobodom stvaralaštva i deklarativnim pravom na kritiku bore se za vlastiti monopol, za svoj položaj u književnosti, za svoje službene bunkere, za sadržaje koje nalaze u džepovima svojih gospodara, za izdavačka poduzeća koja objavljuju njihove podmetnute tekstove, nakrcane pornografijom i mrtvom snagom. Neslobodu su upregnuli u svoja prakticistička, mračna i siledžijska kola. Zaboravili su da književnost ne trpi šminku i prevaru, da ne može biti ni presuda, ni krivokletstvo, ni prorok koji laže, ni destruktivno politikantstvo, ni gaženje svakoga tko misli drugačije, ni borac u specijalnom ratu protiv istine i slobode.

– Kažu da ste hegelijanac.

– Slažem se s Hegelom kad misli da je mišljenje blisko pjesničkoj mašti isto toliko koliko i znanstvena spoznaja, da je pripovjedač istovremeno i mislilac u zajedništvu beletristike i esejistike, u jedinstvu uma i umjetnosti.

– O čemu vi pišete?

–Ono o čemu ja pišem, mora jednako zanimati i sociologe, i pravnike, i političare, i historičare, i književnike. Govorim o onome što se dogodilo u životu i nečijoj glavi, što je mrak i svjetlost dana, što je melodija i pakao svakidašnjice. Kod mene ima i dijaloških meditacija, i pjesničkih razmišljanja, i kritičkih slika, i mistike, i magičnog realizma, i bajki, i potrebne imaginacije, i gole stvarnosti, i aktualnog razmišljanja, i djelotvornog izraza. Moje tekstove treba čitati misleći – kao i matematiku. Ti tekstovi nisu ni psihologija, ni filozofija, ni politika; oni su izliv duše u jedinstvu pripovijetke, eseja i feljtona – pod okriljem discipliniranog radnika na rukopisu.

– Što vi pišete i kako pišete?

– Ono što pišem, istovremeno je i publicistika, i dokumentarna proza, i literarna konstrukcija, i duhovna igra. Pišem u okviru svoje istine i svijesti, bez literarne simulacije. Pišući odlazim ili u metaforu, ili u misli, ili u činjenice, ili u imaginaciju, ili u sve to zajedno. U mojim tekstovima dešava se mišljenje, ono od čega je nastala povijest i bez čega nema pogleda na vrijeme, na ljude i na povijest. Ne volim prazno pričanje o radnji i događajima. Već je Montherlan rekao da okreće stranicu kad u knjizi naiđe na opis. Kao pisac ne želim biti ni heroj, ni žrtva, ni sudac, ni tužilac, ni pravednik, ni zločinac, ni provokator, ni sluga; želim biti samo ono što pišem.

– Idite dalje u takvo razmišljanje.

– Moje pisanje je misaona analitika, zbijenost, doseg i značenje misli. Gledam ljude u njihovoj misaonoj sferi i pod kožom – tamo gdje su izvorni i krvavi. Tu nastojim

nešto naći. Stvaram sintetsku, a ne fabulističku napetost, fabulu sa slikama. Trudim se da čitaoca dovedem u poziciju da živi i kao svoja želja, i kao piščeva mogućnost, i kao stvoreni svijet. Nije bitno ono što kažem, nego ono što kazivanjem mislim i poručujem. Moj cilj je zgusnuta mudrost u vitalističkom okviru, očišćena od verbalnih i literarnih suvišnosti. Umjesto prizemnog načina mišljenja, neproduktivne publicistike, ljubavne romantike, komercijalne politike i zamršene fabulistike, osmišljeno pripovijedam unutar jednostavne ili neobične konstrukcije. Gorim na vatri pisanja. Sve ispitujem i prevrćem, u sve sumnjam i u svemu tražim novotarije, ali ne utvaram si da sudjelujem u stvaranju svijeta. Tražim smisao čovjekova nezadovoljstva, rušim vladajuće mistifikacije, odbacujem one koji misle prizemno, jednosmjerno, oportunistički i službeno; odbacujem one koji ne shvaćaju da su različite ideje i mogućnosti bogatstvo, a ne grijeh.

* * *

Desetak ljudi je upalo u dvoranu i napalo govornika. Psovali su, vikali, vrijeđali i prijetili. Bila je to prava batinaška skupina koja se nasiljem bori za svoje ideje. Ona je htjela: uplašiti i zaprepastiti, napeti tanke živce prisutnih posjetilaca i prekinuti književno veče. Nahrupili su dijabolično i bezobzirno s ciljem da sve prisutne istjeraju iz dvorane u ime bezakonja komunističke i memorandumske srpske politike.

– Ovaj čovjek širi neprijateljsku propagandu protiv naroda; on je u službi kapitalističkog izrabljivanja; njegova umjetnost je samo maska za prevaru naroda i demokracije. Prodaje prazne riječi i maglu. On dobro znade kako se kupuju ljudske duše. S njim možete doći samo u slijepu ulicu.

Među prisutnim napadačima bila su i dva likovna umjetnika: jedan veliki slikar i jedan veliki kipar. Oni su, tobože, živjeli izvan politike, a zapravo su bili glavni nosioci politike u likovnoj umjetnosti. Politika im je davala posao i popularnost, a oni su za uzvrat sprečavali ulazak opoziciji i disidentima u likovnu umjetnost. Tako su oni istovremeno bili i politički čisti i umiješani u politiku, a zapravo su bili do grla umiješani. Javno su tvrdili da ih politika nije stvorila i da ih je samo koristila, a zakulisno su bili u službi komunističke politike, koja im je omogućila i veliko bogatstvo, i svjetsku slavu.

Gdje god su živjeli, sve im se zgadilo, na sve su pljuvali sa svoje visine i sve su gurali u ponor da im se netko ne bi približio, da bi mogli biti poslušni čuvari vlasti, a da to javno ne izgleda tako.

Još su bili prisutni: dva originalna i stara komunistička akademika i dva nova i mlada komunistička akademika – perjanice ukalupljenog mišljenja i srbo-komunističke prevare. Ostali su bili sitne batinaške ribe, uglavnom književni agenti u Službi državne sigurnosti.

Neki batinaši su mislili da su izvorni borci za slobodu savjesti, vjerovali su da brane slobodu stvaranja i univerzalni humanizam. Ovako ili onako, nastupili su kao državni teroristi, bez obzira koliko su to znali i što su o sebi mislili.

Ipak, među batinašima su bili najjadniji pisci koji su mislili da su daleko od komunističkog lica i naličja, da su neovisni i slobodni, da govore o stvarima koje s komunističkom ideologijom i politikom nemaju nikakve veze, kao na primjer: kamen, drvo, mjesečina, tuga, ljubav i smrt. U početku su komunisti mislili da su im takvi pisci opasni pa su bili protiv njih, ali kad su shvatili da im nisu opasni, jer ne govore o

idejnim, političkim i ekonomskim pogreškama vlasti, pustili su ih na miru i prigrlili kao važne pisce. Kad je komunistima došlo u glavu da seks, alkohol, droga, psovka, bezidejnost i prostitucija ne mogu srušiti vlast, pomagali su takve pisce kao svoje, jer su znali da su daleko od istine svoga naroda, da nikome ništa ne govore i da su nepotrebni brbljavci. No, tri takva jadnika bili su najdrskiji i najopasniji galamdžije.

* * *

Publika se nije odmah snašla i u čudu je gledala što se događa. Ali, kad se snašla, skočila je na noge.

– Teroristi, odstupite! Znamo što hoćete!

Došlo je do komešanja. Svi su navalili na pridošlice. Grebli su ih i gurali, dok ih nisu izgurali iz dvorane.

Književnik Marko Markić je nastavio govoriti:

– Ljudi moji, sami ste vidjeli s kim imamo posla. Držimo se poslovice: pas laje, a karavana prolazi.

– Čuvajte se! – govorio je narod.

– Ne bojte se. Moji protivnici neće me ubiti; oni hoće da ne postojim ljudski i literarno, da sam Nitko i Ništa. Ovo ih boli: sve što bi htjeli da budem, nisam. Oni su jadnici. Misle da su važni, a nisu, jer važni su oni koji povlače konce, kao u svakom lutkarskom kazalištu. Bože moj, pa to se zna!

* * *

Razgovori su nastavljeni. Svi su se ponašali kao da se ništa nije dogodilo. A bilo je u tome i naivnosti, jer zbio se krupan događaj, nešto što dokazuje da komunisti pred istinom gube živce.

– Nema te sile kojoj bih se predao, osim slobodne i neovisne književnosti – rekao je Marko Markić – Književnost je moja sudbina. S njom rastem i padam. Ona je moj doživljaj, a ne tehnička vještina; ona je moja radost a ne mučnina; za mene je ona uspješni porođaj, a ne spontani pobačaj; ona je traženje autentičnog izraza a ne navlačenje iste rukavice na svačiju ruku.

– Što vas zanima i što opisujete?

– Zanimaju me drame pojedinca i društva, vjerovanja i nevjerovanja u čovjeka, sumnje i optužbe, otpori i neslaganja, padovi i dizanja, sreće i nesreće, tamne i svijetle strane stvarnosti, iznevjerene nade i sukobljavanja sa samim sobom, razlike između onoga što želim reći i onoga što smijem reći. Moje pisanje je otvaranje prozora na zgradi koja se zove čovjek. Svi moji sadržaji i ljudi su isti sadržaji i ljudi, samo gledani uvijek s druge strane. Opisujem ono što se događa u meni. Svako moje lice nije ništa drugo nego novi ton neke moje boje.

– Kada je pisac najjači?

– Najjači je onda kad govori istinu, kad ruši konvencije i ograde, kad se prilikama ne prilagođava na silu, kad krči novi put, kad je protiv banalnosti i neinventivnog ponavljanja, kad je hrabro povezan s vremenom.

– Jeste li kritični?

– Govorim kritički i slobodno o onome o čemu se ne govori i o čemu se ne govori tako kako ja govorim, svađam se sa skepsom, egzistencijalnom sumnjom, moralističkom ironijom, šarmantnom utopijom i oportunističkim skutoliscima.

– Što biste još rekli o svojim licima, jer govoreći o njima, govorite o svom književnom djelu?

– Sva moja lica su prokomentirane i sukobljene varijante jednog lica, ali izvan idejne i političke prisile. U svojim tekstovima mislim o svojim licima – a mislim i s njima. Ne mogu znati kako bi se netko drugi ponašao u njihovom društvu, ali mogu znati kako sam se ja ponašao. Zato ne želim lagati u ime drugih.

– Što je s vašim nagonom pisanja?

– Iz moje mističke svijesti i podsvijesti mogu izaći samo pisanjem. To je stanje koje ne mogu protumačiti i kojemu se moram pokoriti; stanje u kojem popravljam ili uništavam svoje iskustvo, dolazim do svladanog i dokučenog reda. Pišem u vlastitom »ludilu« i kaosu, u nečemu što nije ničije i što je samo moje, pa i onda kad ne znam na koji način je moje.

– Vi u svojoj funkciji?

– Ne znam gdje sam uvijek isti i koliko razlika u meni ima; ne znam ni gdje je skrivena moja najjača snaga. Moji protivnici mogu reći da sam amater, fanatik, neznalica ili štetočinja, ali ne mogu reći da sam običan i suhoparan čovjek, mrtvo puhalo i plašljivi sluga, birokratski duh i oportunistička fotelja; ne mogu reći da ne vidim i ono što oni ne vide.

– Recite nešto o svojim pripovijetkama.

– Moje pripovijetke su izraženi život, što znači da su nešto više od estetike. Nisu gemišt za uklanjanje žeđi, nego duševna okrepa, intelektualni razgovor, povišena ljudska svijest, dobra i loša upotreba čovjeka. Svaka donosi neku ljudsku sudbinu, pogled na svijet i kratko ispričani roman.

– Za koga vi pišete?

– Najprije za sebe, za svoju radost, za svoje svjedočenje i pamćenje, a tek poslije...

– Zar ne pišete za to da djelujete?

– Na koga da djelujem? Na one koji ne čitaju, ili na one koji su protiv onoga što pišem? Čitalačka publika je voćka čudnovata.

– Zašto ste vi u literarnoj opoziciji?

– Zato što sam protiv toga da pisci budu inženjeri ljudskih duša, da književnost bude očišćena od svega što komunizam ne može potpisati, a onda i za to što sam protiv karijerističkih pisaca koji su spremni polizati svaku svoju pljuvačku da bi postali negdje nekakvi funkcioneri, kao na primjer onaj »moderni« pjesnik. Ali, neću sada o njemu.

– Što vi hoćete?

– Mir i slobodu za sebe i za sve druge ljude.

– Neki kažu da ono što je u rukopisu ne vrijedi ništa ni za literaturu, ni za publiku.

– Ono što vrijedi, makar je u rukopisu, vrijedi i za književnost, i za publiku, a ono što ne vrijedi, makar je objavljeno, pa i kod najuglednijih izdavača, ne vrijedi ništa i nestaje pod teretom prašine i izdavača.

– Vi ste svojedobno rekli da je »Isušena kaljuža« Janka Polića Kamova prvi egzistencijalistički roman u Hrvatskoj. Što danas mislite o egzistencijalizmu i tom romanu?

– Neki kažu da građanska kultura s egzistencijalizmom gubi perspektivu. A nije tako. Ili je tako za one koji polaze od izmišljene perspektive, vlastite obmane, tvrdoglave umišljenosti i misaone individualnosti. Ja egzistencijalizmu pristupam preko filozofije 19. i 20. stoljeća, polazim od Hegela i Schopenhauera pa idem preko Kierkegaarda, Husserla i Bergsona do Heideggera i drugih, preko suptilnih misli, živahne invencije, ljudske iskrenosti i opravdanog postojanja. A činim to zato da ga ne dehumaniziram, da mu ne oduzmem ljudski smisao za svakodnevnu zbilju. Za mene on nije slabašno i bojažljivo čeljade, biljka koja se osušila bez sunca i vode, a nije ni čudovište na području neostvarive i proždrljive ideologije, nego sfera svakodnevne prakse i pristupačne transcendencije, objašnjiva snaga i glasna mogućnost. A što se tiče Kamovljevog romana, sve ostaje u granicama egzistencijalističkog kretanja.

– Da li se vi malo ili jako borite za publicitet?

– Publicitet traže loši pisci. Ne trebam slavu. Pisanjem postojim i ulazim u vrijeme. Nije nikakva čast biti pisac. Čast je biti čovjek u životu, vremenu i književnosti. Dobri pisci misle na pisanje, a narcisoidi misle na slavu.

– Da li se bojite?

– I da i ne. Francuski pjesnik Jean Genet je mogao reći: »Mogu sebi priuštiti pobunu«, a ja to ne mogu reći. Samo slabiji se boje, a svaki čovjek je negdje, nekada i u nečemu slabiji.

* * *

Poslije književne večeri književnik Marko Markić je krenuo kući, krenuo i nije došao. Nikada.

Kako je nestao? Ne zna se.

Noć ga je pojela. Nije uspio otići u svoju strasnu budućnost, u svoje zvjezdane težnje, u djelovanje strasti i parastrasti, u aristotelovski srednji put, u čari modernog otkrivanja, u svladavanje uzaludnosti, u osjećaj sreće zbog postignutog uspjeha.

Nestao je rutinerski, kao izvjesni iskorak u vremenu koje skriva svoje lice.

Prvi put je nestao – u noći koja nikome neće ispričati što je vidjela. Tu se zatvorio magični krug njegove sudbine, zbog čega nikada više neće sanjati o slobodnoj književnosti ili o slobodnoj Hrvatskoj.

Iz svoje razbistrene prošlosti otišao je u nejasnu i mrtvu budućnost.

Poslije svega nameće se pitanje: kome je to trebalo, u čijoj misli je to rođeno, tko se nije snašao kao čovjek? A sve je jasno.

U komunističkom društvu i životu, u postojećim izdavačkim kućama i u književnim časopisima nema mjesta za nezavisnu književnost, za kulturni pluralizam i za stvaralačku slobodu. A tamo gdje nema barem dva mišljenja, ali ne dva ista mišljenja, nema mišljenja uopće.

Plaćeni režimlije i plaćeni opozicionari, dakle šaka jada i umjetničke nerotkinje, kukavice i pucnjevi iz puške – nisu osvijetljene željezničke stanice, nisu slike starih prijatelja, nisu pogledi s vidikovca, nisu ni pristojni ljudski mirisi, ni plodna polja, ni uspravni jablani, nego su sakate i nepoželjne rugobe, mutne jaruge i zlonamjerna vrata.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **DUHOVNA OBNOVA HRVATSKE,** zbornik, Zagreb 1992.
2. **POMOLIMO SE,** Razmišljanja uz misne Zborne molitve, Izdanja benediktinskog priorata, Tkon-Ćokovac 1992.
3. **Kvirin Vasilj: OPSTOJNOST BOŽJA I STVARNOST ZLA,** Ziral, Chicago 1991.
4. **HRVATSKI KAJKAVSKI KOLENDAR,** Matica Hrvatska, Čakovec 1992.
5. **Marijan Karabin: IZMEĐU ZBILJE I SNOVA,** Ziral, Chicago 1992.
6. **Nedjeljko Mihanović: GOVOR UMJETNOSTI,** Narodne novine, Zagreb 1992.
7. **Ivana Dragošević i Sandra Pupačić: ŽIVJETI CETINU,** Omiš 1992.
8. **Jano Crljenica: GAROFULA U CVITU,** Matica Hrvatska-ogranak Pula, Pula 1992.
9. **VIA CRUCIS CROATIAE MCMXCI-MCMXCII, istarska molitva za lipu našu,** Matica Hrvatska-ogranak Pula, Pula 1992.
10. **Ivan Kutleša: LJUTINA,** Rijeka 1992.
11. **Josip Margeta: I SAM U SNU SAM SAN, KIZ** »Tin Ujević«, Split 1992.
12. **Ante Bačić Fratrić: KROZ PAKAO TREĆE ZONE,** Blato 1992.
13. **RUSAN, časopis za književnost, kulturu i druga društvena zbivanja,** ožujak 1992, br. 2-3, Bjelovar 1992.
14. **RADOST,** kršćanski časopis za žene, Božićni broj 1992, Osijek 1992.
15. **SUSRETI,** proza, poezija, osvrti, br. 27/1992, Umag 1992.
16. **IZVORI,** časopis za duhovni život, Osijek 1992.
17. **VRELO ŽIVOTA,** časopis za duhovnost, 4/92, Sarajevo-Bol (Brač) 1992.
18. **NOVA MATICA,** časopis Hrvatske matice iseljenika, br. 11/12/1992, Zagreb 1992.
19. **POLJICA,** list Poljičkog dekanata, br. 17, Gata 1992.
20. **CRKVA U SVIJETU,** br.4, Split 1992.
21. **Drago Maršić: ŽEDAN SNA,** Narodno sveučilište Imotski, Imotski 1992.

Ulice ljudima duha i kulture (i čovječnosti)

U dva zadnja broja »MARULIĆA« (br. 4 i 5/92.) imali smo prilike pročitati mišljenja dvojice predlagača o nazivima i promjenama imena ulica u Zagrebu i Hrvatskoj uopće. Uz lijep broj zaslužnih ljudi iz hrvatske kulturne baštine: književnika, slikara, kipara, skladatelja, glumaca itd., književnik Ivo Slaviček predložio je i neke živuće strane državnike, poimence Kohla i Genschera, koji su mnogo učinili da je Hrvatska bila priznata kao suverena država.

Ja bih se usudio priključiti s jednim jedinim prijedlogom, koji sam već uputio nedavno zagrebačkom gradonačelniku Borisu Buzančiću.

Smatram, da smo mi Hrvati veliki dužnici prema grofu Nikolaju Tolstoju. On je u svojoj knjizi »MINISTAR I POKOLJI« (THE MINISTER AND MASSACRES) izd. London 1986. i Zagreb 1992. osvijetlio predaju hrvatske vojske na Bleiburgu (Austrija) u svibnju 1945. kao jedan od najvećih ratnih zločina u Drugom svjetskom ratu.

Britanski lord Aldington (pravim imenom Toby Low) tužio je vrhovnom sudu u Londonu grofa Tolstoja za uvredu časti, jer je isti ustvrdio u svojoj knjizi da je Toby Low kao visoki britanski časnik i zapovjednik Osme armije u okupiranoj Austriji (Koruška), protivno odlukama britanske vlade, izručio 75.000 ukrajinskih Kozaka nekadašnjem Sovjetskom Savezu i neodređeni broj hrvatskih, slovenskih i crnogorskih vojnika i civila Titovoj Jugoslaviji.

Visoki sud (High Court) u Londonu odbio je priziv grofa Tolstoja, koji je kažnjen velikom novčanom kaznom (da jedan i pol milijuna engleskih funti plati Lordu Aldingtonu za uvredu časti).

Grof Nikolaj Tolstoj, neustrašivi potomak slavnog ruskog književnika Lava Tolstoja, koji je odgojen u Engleskoj i čija plemenita narav nije mogla šutjeti nad zločinom učinjenim nad razoružanim vojncima hrvatske vojske, zaslužio je da mu se Hrvatska oduži, posebno glavni grad Zagreb.

Ja sam u »Hrvatskom vjesniku« iz Melbournea (od 25.6. 1992.) završio moj kraći osvrt pod naslovom SJENA BLEIBURGA NA LONDONSKOM SUDU« ovim riječima:

»Ako samo jedna ulica ili trg u Zagrebu ili Kijevu bude nosila ime grofa Nikolaja Tolstoja, bit će to javna zahvala hrvatskog i ukrajinskog naroda velikom borcu za ljudska prava u ovom stoljeću.«

Milan Maglica

Spoznaja

Vješta ruka gotovo svaki dan crta linije, misli i slova. To čini zato kako mi ne bi zahrđao intelektualni motor i njegova vještina rasuđivanja. Zatim kako bih imao vlast nad sobom, taj opasni »volan« svoje spoznaje, vlast nad rukom, nad mislima i napose nad svojim djelom. I kako bih u pravi čas imao volje i snage zlu reći *dosta!* Stvaranje je zapravo osobna kontrola i kreativni čin, posebno likovno iskustvo i u prvom i posljednjem redu kontrola koncentracije, samoća i mir. Zato mislim da će se mladi »*artisti*« klanjati, jer doći će sat te spoznaje za dvadeset ili trideset godina, a možda i za pola stoljeća pa ćete vidjeti da su vas prevarili vaši savjetnici, »učitelji«, kvazi stručnjaci, ideolozi i što je najgore prijatelji-kolege. Bit će vam žao. Sat te istine fatalan je. A kazna je svirepa. Ponor je toliko dubok da mu vi kraja i ne vidite. Dubina je toliko tamna da je vaše oči ne mogu dosegnuti. Tada će vam biti jasno da je zapravo kasno. Fatalno i kasno spoznaješ, da je to više nego strašno za tebe i tvoj mali život. Već si previše star da bi se osvetio kriminalcima, tim uglađenim »finim« savjetnicima u kavanama, novinskom kritiku, meceni i uljezu koji je ušao u tvoju dušu. Odviše si star i bolestan da bi mu junački razbio nos, prosuo zube ili mozak. I rekao mu prije toga: »Krivo ste radili, zborili, sudili, pisali i risali.«

Mi smo zapravo prevareni! A vidiš ipak smo znali, čuli smo da je u to vrijeme bio neki priprost čovjek koji je govorio i radio drukčije i različito. Možda nam je bio odviše jasan i arhaičan, grub i sirov. Upozoravao nas je: »Budite likovni nevjernici! Nikome ne vjerujte! Svi varaju! Vode vodu na svoj mlin! Zavest će vas, prevariti, osramotiti.« Zapravo, govorio je istinu. Govorio je: »Slušajte svoje bilo, svoj živac, čuvajte svoje korjenje, vežite se nit po nit sa zemljom i ljudima dobre volje, čuvajte tradiciju i budite ponosni. Od te silne likovne buke i kanonade trgovine, prodaje i preprodaje, trgovci i lik-pelivani bili su bučni i sugestivni u tisku, na televiziji, u galerijama. A nudili su nam zapravo lako prepoznatljive aranžmane koji su otrcani po svijetu biznisa i nitko ih zapravo ne kupuje. Ljudi se u tom galerijskom cirkusu zapravo jeftino zabavljaju. Tako su lako puleni »avangarde«, lako i brzo, bez pol muke, razapeli tananih konopaca, na njima ovjesili zamazano i izgužvano donje rublje, uhvatili ga s nekoliko obojenih kvačica i to je djelo!? Izloženo na 1/3 dvorane. Zatim, drugi smjeli »artist« pofarbao je veliku kartonsku kutiju-ljepenku u crno i smjelo ju je i odlučno probio nožem tako da smo zorno vidjeli njenu unutrašnjost u kojoj su bili izgužvani papiri i stare novine. Mladi ljudi su se nama znalcima tako i predstavili. Istina, mi mladi smo u vremenu i prostoru »afirmirani i zbunjeni, agresivni i važni«. I brzo ćete se tako umoriti u ništavilu savjesti. Pobjeda spoznaje stravična je i spora... A kazna velika. Godine proletiše, a onda dolazi surovi život i naposljetku starost. Vrijeme kad sati polako teku i po danu i kad je noć dugačka kao vječnost, a sna nema. Samo se film okreće i vidiš svoje pogrešne korake. A bilo ih je puno, možda čak previše. Posve si se neprimjetno odvojio od laži i vidiš koliko je uz tebe bilo zabluda, neistine i smicalica. Zapravo, trebao sam živjeti kao kulturna varalica, to je jednostavno, a možda bi bilo bolje da sam samozatajno i mirno klesao kamen, granit, tesao hrast ili orah, ljevao broncu ili tukao bakar, možda srebro, u mekoj glini ostavljao otiske ljubavi i pekao i glazirao terakotu, slagao stakleni ili kameni mozaik, slikao fresku *seco* ili *bono*, uljenom bojom na dasci islikao iluziju pejzaža, crtao i nacrtao svako drago biće i tako

ostavio svoj trag, svoju spoznaju i svoju misao neka traje. A ovako na špagi visiš i vidiš da si zapravo bio brzo iskorišten i bačen kao predmet, da si prevaren, iskorišten i vidiš da zapravo i nisi bio ni plaćen za laž i za sramotu sebi.

Bit će vam žao, mladi »artisti« izgubljenog vremena i doći će silovita spoznaja da je istina na drugoj strani. A ljudi u drugoj ulici. Oni rade i malo govore. Zapravo, velike riječi i geste nisu ni potrebni. Djelo govori samo i bez stručnjaka i prevodioca. Svakako da mas-mediji utječu na artista, novine u svakom slučaju, a i televizijske slike, ali sve je to prolazno. Poslije godinu dana zaboravili smo tko je bio ministar kulture, a nakon deset čak koji je bio i predsjednik strahovlade. Srećom, sve ide u zaborav. Ostaju samo ožiljci i rane, kao tragovi na tijelu i duši. I dolazi vrijeme spoznaje. Što će ostati!? Nemoj se, umjetniče, predati! Počni iz ničega, iz početka. Kao dijete u pijesku počinješ pisati. Bez straha napiši: »Car je gol i smrde mu noge«. Nemoj misliti da je Car tako hrabar. I on se boji nestašne djece. Ako pogledamo što se je sve dogodilo u posljednjih pedeset godina, koliko je lažnih ideologa, komesara, esteta, znanstvenika griješilo! Koliko se pogrešnih sudova i ljudi, odnosno neljudi favoriziralo, plaćalo, nagrađivalo i ordenima kitilo! Koliko je proforma titula i šefova katedri stvoreno! Čovjeku dah stane. Pa zar je to moguće? Jest, eto vidite, moguće je. I još se mnogi takvi lašci vucaraju i sad pjevaju nove pjesme, neki su se čak i povukli u osamu. Tko bi se danas divio slikarima »partizanima«, a toliko su bili favorizirani, no onda su se pretočili u »moderne« apstraktne slikare i kipare »naše avangarde« imena mi se ne da ni spominjati. Bolje da ih zaboravimo. Pomalo nestaju jedan za drugim, jer i oni su u visokim godinama. Cijene im, dakako padaju. Nisu više konjukturni, ni zanimljivi. Previše su kopirali poznate. No, jedno je istina; ovi slikari i kipari nisu griješili ovih zadnjih pedeset godina, nisu lagali ni sebi ni drugima, nisu se služili trikovima, vezama, ni žutim tiskom, već su samozatajno tihi, skromni u samoći slikali i kiparili svoj svijet, nepotkupljivi kao: *Vidović, Varlaj, Trepše, Mijić, Režek, Filakovac, Bulić, Motika, Crnobori, Jurkić, Šestić, Domac, Salopek, Krstulović, Antunac, Kerdić, Tiljak, Gecan, Parač, Mujadžić* i toliki drugi, a gotovo sve sam ih dobro poznavao, neke portretirao, a mnoge često obilazio. Bili su osamljeni, i skromni i gotovo bih rekao da su živjeli na margini života. Danas se za njima grabe svih 15 zagrebačkih galerista i to je jedan od mojih argumenata i bit spoznaje!! Vremena se ipak mijenjaju, polako, ali dostižno. Često se pitam koliko još ima tih samozatajnih radnika koji tu pokraj nas žive, a mi ih niti vidimo, niti ih želimo upoznati, a kamoli pomoći im. Što to rade ministri kulture, predsjednici gradskih odbora za kulturu, kad nisu gotovo ni jedan atelier osobno posjetili, i pokazali prstom i rekli: »Pogledajte tu sliku« ili kip? Tako su slično prošli i Račić i Kraljević i Plančić i Job i Dešković i Slava Raškaj kojoj se groba ne zna.

Mijenjaju se i privatni galeristi. Prisluškuju bilo puka. Ista stvar događa se i s našim naivcima kao što su Virius, I. Gen. i Stolnik. Ostali su se pretežno ubacili ili u konfekciju ili u crtiće ili u servis *Rosenthal,* pak se tako za njih čuje po svijetu, rado rade i tepihe, da se može po njima »gaziti« a to se plaća!?

Zanimljivo je da je sad umjetnost što se prije smatralo kičem, a što se zadnjih godina favoriziralo, kao umjetnost sad je kič!

Ipak se vremena mijenjaju. Dok sam bio student nije se smjela izustiti riječ *secesija,* jer bila je to katastrofa, a niti ime *Meštrović,* što je bilo opasno kod kritičara i novinara. A danas je Secesija priznati stil i u svijetu i u nas. Čudno, oni koji su pljuvali po Meštroviću, danas ga hvale, dive mu se, pa čak pišu knjige i eseje i o Secesiji i o

Meštroviću, što je lakrdija. Motika je bio duhovit tridesetih godina i potpisivao se *Lopata,* a Režek je crtao karikature. Nacrtao je seljakinju koja nosi hrvatsku trobojnicu, a došla joj druga seljakinja i kaže: »Promijeni boje naopako, čemo da se složimo«, a Hrvatica joj je rekla: »Nebu išlo!« To je bila karikatura prije drugog svj. rata. Doista su ti stari meštri sve znali. U prvom redu, bili su svoji i korektno su se odnosili prema svom djelu i radu. Nisu bili kameleoni, kao ovi danas, koji nemaju »farbe« a stilove kako vjetar puše, a plivaju prilično nespretno. Zato je prava umjetnost ona koja dosljedno izdrži sve oluje, nevjere i uragane, kroz pedeset-šezdeset pa i sto godina.

I zato je *umjetnost* rijetka, jer se ne pokorava, ne sluša pelivane i mucavce. I zato je *umjetnost* skupa jer je malo ima! Čini mi se sve manje i manje, pa postaje kuriozitet. Eto zato, mladići i djevojke, ne dajte da vas prevari neki kvazi »autoritet«, jer ste vi arbitar. Samo valja biti uporan i neposlušan, u tom grmu stoji i leži zec. Brz je ali možete ga uloviti! Valja se boriti za svoje ideale! Taj put je trnovit i dobit ćete žuljeve, bit će suza i samoće, ali i radosti, jer će se roditi vaše likovno dijete, kojeg će zavoljeti i drugi. Od ovog našeg vremena i prostora nije daleko do vječnosti, ali je teško svaki dan uzeti omote i crtati linije, misli i slova. U samoći ćeš postati bogat, toliko bogat da se možeš darivati.

Ante Starčević

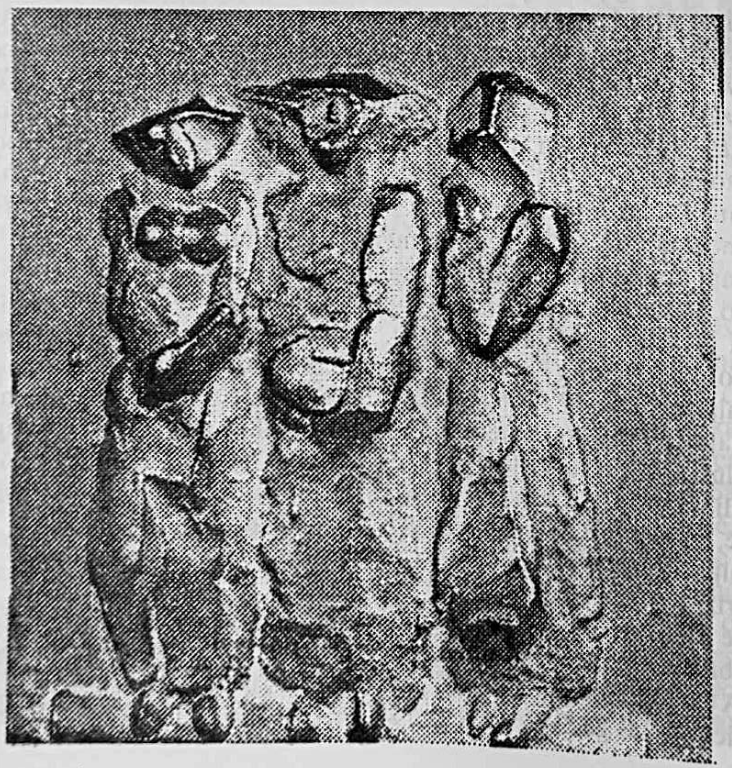

Tko smo, što smo i gdje smo?

Tamo negdje tridesetih godina izbačena je među Primorce, koji su stalno živjeli u Zagrebu, parola: »Ki smo, ča smo i kadi smo?« Radilo se je o prikupljanju članova za Društvo Primoraca, koje se je imalo osnovati. Upitna fraza potekla je od Kraljevičana, koji su već imali svoje dobro organizirano i uhodano društvo. Bila je sa simpatijama primljena, te je bilo i dosta odgovara, ali do namjeravana društva nije došlo. No to me sada više ne zanima. Nakon šezdesetak godina sjećam se tih pokušaja i ponovno postavljam sebi isti upitnik, ali u drugoj zamisli.

Pratim stare i nove domovinske časopise, mjesečnike i tjednike, naravno i dnevne novine, koliko ih dospijem dobiti u ovoj svojoj emigrantskoj osami i napuštenosti. Uz tekstove prosječne vrijednosti i časovita, a katkad i nikakva interesa, kao svugdje, nalazim u njima izuzetno vrijednih materijala, dokumentarne građe, prvorazrednih studija iz najrazličitijih područja ljudskoga zanimanja, zatim stihova i proze visokih literarnih kvaliteta te književne, umjetničke, društvene i političke kritike. Osvaja me visoka znanstvena, stručna i književna razina tih radova, što nam ih nude naša tiskana sredstva društvenog priopćavanja, te bude u meni želju da saznam nešto više o tim sretnim autorima, kojima se zaista možemo ponositi. Tko su oni? Odakle dolaze? Gdje su se oblikovali? Što su do sada radili? Čime se sada bave? Što možemo od njih očekivati u bližoj budućnosti?

Osim imena, kojim potpisuju svoje priloge, o njima u većini slučajeva ne znamo gotovo ništa. Tek nešto se može razabrati iz samih njihovih tekstova, iz tema, koje odabiru za svoj studij i pisanje, zatim možda i iz ideologije, koju prihvaćaju i zastupaju ili se pak prema njoj kritički i negativno odnose, a donekle i iz pripadnosti idejnom, društvenom ili interesnom krugu koji se okuplja oko stanovite publikacije. Tu bih htio dobiti odgovor na pitanja, što sam ih postavio u naslovu ove glose: Tko smo, što smo i gdje smo?

Među profesionalnim novinarima, redovito suradnicima izvan uredništva neke publikacije, piscima, koji se prigodice dobrovoljno javljaju svojim prilozima, i gostima, koje urednik zbog njihova općeg ugleda i visoko priznate kompetencije posebno zamoli, da obrade neku određenu temu, nalazimo danas pisce različitog podrijetla.

Tu su u prvom redu novinari, publicisti, esejisti, pjesnici i pisci različitih struka, koji su se javljali u publikacijama zadnjih, recimo, 10-15 godina, što su se održale i nakon pada komunizma, ili su pak nešto promijenjene i adaptirane novim vremenima zamijenile i u neku ruku nastavile izlaženje već nestalih novina i časopisa. Pretpostavljam, da su oni dobro poznati svojoj staroj publici, ali ne već toliko prinovi te publike, novim čitaocima, koji po prirodnom redu dolaze.

Zatim se javljaju autori, koji su za vrijeme komunističkog režima živjeli u t. zv. nutarnjoj emigraciji. Pisci i pjesnici, koji nisu htjeli ili nisu smjeli ništa objavljivati pod komunističkom cenzurom, koji su bili sustavno i službeno prešućivani. To su predstavnici »književnosti šutnje«, kako se ta danas vani zove.

Drugi, do sada u domovini uglavnom nepoznati autori, dolaze iz emigracije ili, ako su ostali živjeti u tuđini, objavljuju ili bar nastoje objavljivati svoja djela u domaćem tisku. I oni su bili sustavno prešućivani i njihova djela nisu se smjela tiskati u Hrvatskoj, a zavrijedili su da znamo tko su.

Napokon imamo i mlade autore, od kojih su neki publicirali tek svoje prvijence, a neki su se već pomalo i afirmirali u javnosti. Razumljivo je, da ih javnost još malo pozna i da bi htjela saznati nešto više o tim mladićima i djevojkama, koji predstavljaju budućnost hrvatske pisane riječi.

Držim, da nisam jedini radoznali čitalac hrvatskih časopisa, koji bi htio bolje upoznati autore, što svojim stvaranjem oblikuju ili tumače javno mišljenje. Siguran sam, da ih ima mnogo, koji žele isto, i to je njihovo pravo.

Drugdje u svijetu časopisi opće informacije i stručne revije donose negdje na nutarnjim stranicama omota ili pri kraju tekstovnoga dijela popis suradnika u tom broju s kratkim podacima o životu i radu svakoga od njih. Katkad je to samo biografska bilješka od 5-6 redaka (obično u časopisima opće informacije), katkad je čitav mali *curriculum vitae* u dvadesetak i više redaka (u stručnim revijama). Ima dapače i dnevnika, koji na kraju priloga od nekog rjeđeg i uglednijeg suradnika donose ispod crte i sitnim slovima bilješku od 2-3 retka.

Doživljavamo velike političke i socijalne promjene u Hrvatskoj. To je vrijeme postupnog vraćanja emigranata i njihova susreta s domovinom. To je vrijeme, kad stupa u život najmlađa generacija, koja nije iskusila svu težinu komunizma, ali svoje vatreno krštenje prolazi u krvavoj borbi za slobodu i cjelovitost svoje domovine, za mir i napredak na svojoj grudi. Potrebno je, da se svi međusobno bolje upoznamo, da se jače zavolimo. To u prvom redu vrijedi za osobe, koje djeluju u sredstvima društvenog saopćavanja. Stoga predlažem, da od sada sve hrvatske periodične publikacije objavljuju kratke biografske podatke o svojim suradnicima, da bismo znali, tko smo, što smo i gdje smo. Urednici neka dodaju još odakle smo, a naši čitaoci će već sami zaključiti, kakvi smo.

Pavao Tijan

GLUMAČKI DOJMLJIVI »HAPPENING«

»Hamletmašina« Heinera Müllera, u izvedbi Vedrana Mlikote, u »Teatru ITD«

Od subote 5. do srijeđe 16. prosinca 1992., u »Teatru ITD« održana je *Revija kazališta jednog glumca,* kao »zametak budućega hrvatskog festivala, onoga što Amerikanci nazivaju *one man show*«, kako piše u prospektu. Zamisao je svakako zanimljiva, a revija je završila praizvedbom »Hamleta-mašine««, njemačkog dramskog pisca *Heinera Müllera.* Program predstave ističe da je *Müller* dobitnik u Njemačkoj najznačajnije književne nagrade »Georg Büchner«, za 1986. godinu, a nagrada mu je dodijeljena zbog »jezične siline i slikovnog bogatstva njegovih kazališnih komada, kao i za njegov provokativni kazališni rad«.

Müllerov »Hamlet-mašina« je svakako provokativan, ali, barem po mom mišljenju, ta (koja po redu u dugom nizu?) suvremena varijacija na temu Shakespearea (pogotovo »Hamleta«), ujedno se iscrpljuje u toj provokativnosti i »jezičnoj silini«, a da ne dostiže veću originalnost, niti se spušta u dubinu.

Da riječ »avantgarda« nije beznadno zastarjela, rekli bismo da je predstava »avantgardna«, te da je djelomično zamišljena u obliku nekada (a kako, zapravo, davno!) popularnog »happeninga«, gdje glumac izravno komunicira s gledateljstvom, obraća mu se pa čak pojedine, prilično zbunjene, gledatelje i gledateljice izvodi na scenu kao aktivne sudionike, za što je prisno ozračje male dvorane »ITD-a« posebno pogodno. Dakako, malo koji »avantgardni« komad, ili »happening«, može bez golotinje, pa tako jedini glumac i dio ove predstave odglumi potpuno gol.

Pretencioznost *Müllerova* teksta, koji se, kako smo rekli, iscrpljuje u (prilično manirističkoj) »buci i bijesu«, iskupljena je prilagođavanjem našim aktualnim prilikama i brojnim (ponekad vrlo uspjelim) aluzijama na ova ratna vremena, pa je mjestimično nemoguće raspoznati izvorni tekst od umetaka. Na početku i na kraju predstave Hamlet je, primjerice, vojnik u opkoljenu i razorenu gradu (jake aluzije na Vukovar), a na kraju se i kaže da je predstava posvećena opkoljenim i razorenim gradovima, u ovom trenutku Sarajevu. To »ubacivanje« aktualne situacije ujedno je i najbolji dio teksta, uz neke duhovite dosjetke.

No nećemo više o *Müllerovu* komadu, jer ta je kazališna večer pripala mladom, 23-godišnjem glumcu *Vedranu Mlikoti,* koji se gledateljstvu vrlo uspješno predstavio kao neprijeporni talent »budućega hrvatskoga glumišta«, a netom je diplomirao glumu na Akademiji dramske umjetnosti, u klasi *I. Hajdarhodžića.*

Ako je sam birao, možda bi bilo bolje da je, za ovaj nastup, »igrao na sigurno« i odabrao bolje dramsko djelo, jer ako

predstava uglavnom ide na »prvu loptu« šoka i eksperimentalnosti primjerenije drugoj polovici 60-ih i prvoj 70-ih godina, ne omogućava glumcu da razvije i pokaže svu raznolikost svojih mogućnosti i sve preljeve glume, nego prevladavaju dosta ograničavajuća silina i određena grčevitost. No *Mlikota* je jasno pokazao da posjeduje veliku energiju, oduševljenje i nužni glumački »drive« da se razvije u izvorna i značajna glumca, pa ga je gledateljstvo na kraju nagradilo dugim i doista srdačnim pljeskom. Glede glumca, predstava je posve uspjela, jer joj je predstavljanje nadarenog i vatrenog *Mlikote* i bio cilj. U njegovu tumačenju, brojne promjene lika (u drami dolazi čak i do stapanja osoba Hamleta i Ofelije) prošle su glatko, bile su žive i dojmljive, a izvedba nijednog trenutka nije gubila na tempu, premda je trajala duže od vremena naznačena u programu.

Svakako treba spomenuti scenografiju *Igora Krpana*, koji je na skučenu prostoru i s ograničenim rekvizitima uspio stvoriti dojam tjeskobe u devastiranu gradu.

Sve u svemu – nadahnuta izvedba manje nadahnuta teksta (usprkos najvećoj njemačkoj književnoj nagradi).

Mladen Jurčić

•

DOJMOVI S IZLOŽBE »ZAGREBAČKI KOLEKCIONARI«

(Josip Leović, Bogumil Car, Jerko Fabković i Stjepan Lahovsky te »šarena zagrebačka škola«)

Malreauxova misao kako je svaka umjetnost borba protiv ljudske sudbine nameće nam se i pri otkriću nekoliko »zabačenih« imena ove naše herojske i kulturne Hrvatske, na vratima Zapada, s odjecima bliske Europe.

Kolekcija dr. Josipa Kovačića obuhvaća četiri imena koja djeluju između dva rata i kasnije. Kao đaka Becićeva i neoklasicističke linije Meštrović-Kljaković, otkrit ćemo grafičara velikih umjetničkih mogućnosti Jerka Fabkovića. Njegova samosvjesna divinizacija ljepote i sklada ljudskog tijela, bremenita je u biblijskom i mitološkom smislu porukom sudbinske podređenosti Providnosti. U portretu književnice Božene Begović iz epike oblika prelazi u lirskiji tretman, preliven u Becićevu slikarsku abrevijaturu »art-decoa«. Kao i »Bonvivant«, portret u stilu »dolce far niente«, razlikuje se u tretmanu profinjene psihologije modela.

U istoj dvorani, na drugome katu, osobito nas se doima veliki pano »Božanska iskra« Josipa Leovića. Vizija je to puna simbolike kozmičkog početka novog života, kojem prijeti lav, oličenje nagonskog u životu, prepreka u evoluciji k božanskom, prema filozofiji indijskih gurua. Njome se je u Osijeku bavio ezoteriji sklon snobovski krug industrijalca Povischila.

Leovićevi »Plodovi jeseni« blistaju u gotovo orfičkim preljevima komplementarnih boja, koje bude ekološku nostalgiju za uništavanim rajem prirode, dok »Antonije i Kleopatra« zrcale ezoterični ukus mondenoga kruga osječkoga društva.

Car je tu sa svojim grafičkim i kolorističkim ostvarenjima, obuzet izražajnošću linije, dok Lahovsky asocira na Matissea i Picassoa. Velika kompozicija krunidbe starohrvatskog kralja Trpimira vrijedan je pokušaj stvaranja nacionalnog izraza. To se može reći i za »Žetelicu«, premda su oba ostvarenja bliska školskoj ilustraciji.

Središnja je ličnost »šarene zagrebačke škole«, shvaćanja i interpretacije likovnoga, Vlaho Bukovac, koji svojom suvremenošću i plodnošću te jakom osobnošću obilježava pomak našeg likovnog »métiera« svjetlijem koloritu, brzom potezu, bogatstvu boja, slikanju u »plainaireu« te otvorenosti za nova europska kretanja u umjetnosti i životu. Umjetnici se školuju u inozemstvu i kako kaže prof. Špoljarić, uz glavne protagoniste, tu je i niz epizodista koji ne mogu trajnije sačuvati visoku razinu likovne kreativnosti. Treba respektirati i pokretače, zakašnjele poklonike i vješte pratioce.

U prvoj sobi sjevernog krila na drugome katu, svojom zrelošću nadahnuća, najviše od svih izložaka dojmio nas se mladi Josip Račić. Za taj snažni iskaz duše može se reći, kako tvrdi estetičar Kupareo, da ono, jednom dovršeno, označuje mirnoću, svršeni put. Ovdje je »praksis« uistinu dosegao »egon«, djelo, poteklo iz najintimnije dubine duše. Kao što piše Lj. Babić, ta Račićeva orijentacija prema čistom idealu slikarstva bila je ujedno najvažnija za cjelokupni razvoj slikarstva u nas. Iskra vizionarske istine glede tog ozbiljna mladića, samosvjestan pogled, kao da su zaiskrili suviše snažno da bi mu bogovi bili naklonjeni ljepšom i boljom sudbinom. Pred njegovim autoportretom pitamo se: čemu služe takve tužne sudbine? (npr. Dragan Melkus i Slava Raškaj).

Vedre boje »šarene zagrebačke škole« i na primjer Šestićev »Pejzaž uz rijeku« nameću nam neumitno pitanje s pomišlju na Hegela! Umjetnost će jednom nestati!? Ipak će ostati nama još nedohvatni sklad koji već sada slutimo u srcima. To su osjećaji savršene blagosti, nenametljivosti i vedrine, novi kozmički sklad svemira. Ako će umjetnost jednom nestati, ipak će, prema Evanđelju, biti pretopljena u najviši estetski i etički oblik, u adoraciju najvišem Duhu koji će nas sve prožeti potpunom harmonijom. A za nju smo se pripravljali dugom evolucijom, čije je niti pomogla tkati i naša umjetnička senzibilnost – jer bila je prožeta ljepotom: vječnom vrijednošću, prvom do svetosti.

Kad gledamo Bukovca, mladog Račića, Varlaja, Vanku, Crnčića, Becićev pejzaž »Pred oluju«, Šulentića, Stančića, Anku Krizmanić, prepoznajemo svoje osjećaje ugođaja, pa otkrivamo svoja veselja, čuđenja, samoće, zapitanost pred budućnošću – a to nas sve povezuje u vertikali duha k istini, ljepoti i dobroti. Njihovu predu tkali smo bez površnosti, kako piše prof. Špoljarić, bez bezrazložnog usvajanja stranih dostignuća. Mi nismo nikakav derivat, već autentični izraz jednog vremena koje nas je proželo patnjama i u kojem smo možda, uz trenutke časovitog spokoja, bili sličniji starozavjetnom Jobu, koji je svoje otkupljenje očekivao s vjerom u konačnu pobjedu pravde.

Smiljka Sax

KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA 1913. –

Deželićev istup ili prijestup!?

(27. i 28. XI. 1992. govorili su na proslavi 50. obljetnice smrti V. Deželića st. i naši članovi J. Kolarić, R. Grgec i L. Znidarčić. Sada donosimo još jedno poglavlje iz bogatog djelovanja V. Deželića st., potpredsjednika HKD-a)

Obljetnice ili godišnjice svakako su trenutak da se skrivene istine pojave u svojoj neskrivenosti i tako pridonesu bitnoj spoznaji o osobi kojoj je posvećen prigodni spomen.

Potanje o istupu Velimira Deželića st. iz Društva hrvatskih književnika 1913. doznao sam prigodom posjeta družbi BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA tijekom listopada 1992. Taj čin Deželićev svakako me »zaintrigirao« te mu se posvetih. Priznajem, ponajvećma je »kriv« Meštar za prosvjetu, prof. Ante KRMPOTIĆ. Potom su tome mnogo pridonijeli prof. Radovan GRGEC, glavni urednik revije MARULIĆ i ravnatelj »Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda«, te akademik Dubravko JELČIĆ, koji je prvi napisao brošuru »Početak ljetopisa Društva hrvatskih književnika« (*Kronika,* Zagreb 1980).

Prelistavajući pristupnice »Kolu hrvatskih književnika«, gotovo se rastužih: nigdje datuma ni godine. Kadli, kako to redovito biva, jedan nesretnosretni slučaj otvori mi skrovita vrata. Naime, ugledna dama Marija TOMŠIĆ hoteći popuniti pristupnicu, polila je tintom taj ugledni upitni arak i pismom se ispričala predsjedniku KOLA dru Velimiru DEŽELIĆU st. Srećom, u svome maru i revnosti stavila je i nadnevak: U Zagrebu, 10. srpnja 1913. Odahnuh, a Mariji poslah hvalu ma gdje bila. Listajući dalje naiđoh na još jednu potvrdu za točnost o osnutku KOLA. Kako je upitnik završavao pozivom na istinitost: Da istinu pisah, potvrđujem svojim potpisom, rodoljub iz Lyona, abecedom bačen na posljednje mjesto: Mijo ŽULJIĆ. Nadnevak: 1913.

Kada sam utvrdio činjenice, mogao sam prijeći na razloge. Deželićev čin: istup ili prijestup?

Kako je potkraj devetnaestog stoljeća hrvatsku književnost zapljusnuo val modernizma, došlo je do sukoba Starih i Mladih. Spalivši mađarsku zastavu 1895. na Trgu bana Jelačića, hrvatski sveučilištarci morali su u potragu za znanjem: u Prag ili u Beč. Tako su i učinili.

Praški miljenici muza pokrenuli su časopis »Hrvatska misao« a bečki »Mladost«. Otpočela je književna i idejna živost. Mladi su tražili da se u umjetnosti, posebice u književnosti, zahvati totalitet čovjeka, sa svim čuvstvima, navlastito ljubavnim. Pritom je presudan individualni pristup. Stari su se uglavnom odupirali poštujući prošlost. To je prvo razdoblje trajalo negdje do kraja 1903. Kako je u međuvremenu osnovano Društvo hrvatskih književnika (1900), makar su pripreme trajale još od 1897. a na čelu im je bio Đuro DEŽELIĆ, otac Velimirov, pri osnutku Društva otac i sin bivaju izabrani u novo Društvo. Đuro uzastopce predvodi Časni sud, što je u ovom trenutku podosta važno da se vidi koji ugled uživaju Deželići. Zna li se k tome da je Velimir predvodio hrvatske katoličke akcije, njegov istup 1913. bio je moralni čin u skladu s njegovom savješću.

Ali, podimo slijedom:

– God. 1901. dr. Velimir Deželić st. govori »O javnim predavanjima a napose o tečajevima za analfabete«. Iduće god. 1902. već se razgovjetnije opredjeljuje za svoje uzore. Govori stoga o biskupu Maksimilijanu Vrhovcu kao jednoj od mogućih hrvatskih vertikala.

– God. 1905. umire Evgenij Kumičić, a predsjednik Društva časna starina Ivan pl. TRNSKI odlazi zbog starosti. Već tada dr. Stjepan Ortner i dr. Velimir Deželić žele odstupiti. Svoje nezadovoljstvo općim ozračjem V. Deželić je izrazio time što je s prijateljima osnovao družbu BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA, istina, koja se u početku nije tako zvala, ali danas djeluju pod tim imenom i u skladu s Velimirovim stremljenjima.

Kako je hrvatski nacionalni i povijesni

identitet bio ozbiljno načet (Hrvatsko-srpska koalicija 1903, Riječka krpica 1905), Velimir i prijatelji traže čvrste tablice vrijednosti i osnivaju Družbu kao indeks osovljenosti i povijesnosti hrvatskoga puka.

Čini se da su prve ozbiljne iskrice razdora u Društvu sijevnule već 1911. Pravi član Društva Ivan Ancel traži da se isključe Đ. Šurmin i A. Milčinović jer im djeca pohađaju protestantske škole u kojima je nastavni jezik njemački. God. 1912. bilježi se kao godina žive djelatnosti, posebice u vezama s Poljskom. Moli se »Društvo hrvatskoga zmaja« da preuzme brigu oko popravka spomenika Lavoslavu Vukeliću.Predsjednikom postaje Đalski koji kao ugledan pisac jako animira izdavačku djelatnost. Branimir Livadić uređuje »Savremenik«. Ali, unutrašnji sukobi rastu. Prvo se dr. Milutin Cihlar Nehajev, kao intelektualni vrh Moderne zahvaljuje na odborničkoj časti. Potom na sjednici Upravnog odbora, kojoj su naizmjence predsjedavali Dežman i Šurmin, prosvjedno istupaju pravi članovi dr. Vladimir DEŽELIĆ i dr. Rudolf HORVAT. Kroničari nisu naznačili prave razloge, ali, zna li se da je Matoš kao modernist bio veoma suzdržan prema književnom stvaranju Velimira Deželića, razlozi se mogu naslutiti. »Naš ukus rijedak dojam bira«, bugario je poklonik pariške boheme. Osim toga, Matoš je u to vrijeme bio u velikom prijeporu s intendantom Hrvatskog kazališta – s Treščecom. Društvo književnika ponešto vrluda. Ipak, ujesen 1913. primaju Milu Budaka.

Deželić dakle nezadovoljan općim smjernicama DHK, istupa i osniva KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA. U Pravilima KOLA stoji:

– Naša je svrha promicati književnost i umjetnost u hrvatskom i kršćanskom pravcu; književnike i umjetnike toga pravca udružiti da međusobno štite svoj ugled, pa da u potrebi materijalno pomažu sebe, svoje udove i siročad svoju. Pravim članom može postati svaki hrvatski književnik koji je izdao kakvo književno djelo, ili barem dvije godine književni suradnik povremenih časopisa a radi prema svrsi našega društva...

Kao predsjednik potpisuje se dr. Velimir Deželić, koji na toj funkciji ostaje do 1933. Zatim te obveze preuzima prof. *Petar Grgec.* Do kojeg datuma, nisam mogao provjeriti a nije mi mogao reći ni njegov sin Radovan. U svežnjićima koje mi je Radovan ljubazno ustupio na istraživanje, nije bilo toga datuma.

U spomenutim svežnjićima osim pristupnice »Kolu hrvatskih književnika« postoji i »Zbirka životopisa hrvatskih katoličkih kulturnih radnika«. Godina kada su »podaci priposlani« najčešća je 1929. a završna 1932. Daljnji tok Kola u tim dokumentima nije registriran. Iz poštovanja prema Deželićima, mnim, koji su toliko zadužili hrvatsku kulturu, da bi i to razdoblje trebalo cjelovitije osvijetliti da se uspostavi njegov kontinuitet.

Prema pristupnicama KOLU i prema podacima u ZBIRCI, društvo hrvatskih katoličkih intelektualaca brojilo je oko 150 članova. Dopustite da spomenemo samo neke:

J. Andrić, A. Akšamović, đakovački biskup, Đ. Arnold, F. Binički, Ivo Bogdan, H. Bošković, F. Bulić, E. Čolaković, V. Deželić, P. Grgec, I. Jakovljević, L. Katić, M. Majer, Lj. Maraković, J. Oberški, M. Pavelić, S. Ritig, T. Smerdel, N. Subotić, I. Ev. Šarić, K. Šegvić, B. Širola, M. Vanino, A. Vidaković, P. Vlašić, A. Živković, D. Žanko i toliki drugi. Veliko hrvatsko i međunarodno ime don Frane Bulić uz pristupnicu piše

i pismo predsjedniku Deželiću: »Slavno Kolo...«. Dušan Žanko, koji će poslije postati »hrvatski Faust« ispričava se Deželiću i moli da ne bude primljen kao pravi član jer još nije tiskao nijedno djelo književne vrijednosti. Posebice karakteristični za KOLO postat će Ivo Bogdan i Dušan Žanko, koji će glavninu svojega ljudskog vijeka provesti »pod tuđim nebom« ali se nikada neće pokolebati u svojoj nacionalnoj i duhovnoj osovljenosti. Uostalom, kao i glavnina netom spomenutih duhovnih i kulturnih poslenika. Dogodila se tek poneka iznimka.

Kako smo već više puta istaknuli, Velimir Deželić st. aktivno je sudjelovao u hrvatskom katoličkom pokretu. O tome su govorili mnogi sudionici znanstvenog skupa, pa ovdje nije zgoda. Rečeno je da je bio protivnik modernizma kojemu je bila svrha književni exhibicionizam ili puki l'art pour l'art. Književnika drži odgovornim za svoje čine. Stoga nacionalnu povijest stavlja u funkciju književnosti, a književnost u funkciju povijesnosti. Svojim svjetonazorom bio je bliži bečkome krugu nego praškome, što je i razumljivo. Makar su Mladi iz Praga i Beča isticali kako književnost mora odraziti čovjeka u *totalitetu,* za što je bitan preduvjet snažna individualnost, ipak su bečki modernisti bili mnogo suzdržaniji. Njihov ideolog bio je Branimir Livadić (uz Dežmana) koji je isticao: »Ljudska duša, taj najsilniji misterij svega bivstva, to najuzvišenije, najbolje i najsvetije neka bude predmet našega umjetničkog rada. Što dublje prodre pjesnikov pogled u dušu, to mu je veće djelo.«

Velimir Deželić shvaćao je dušu još obuhvatnije; ona je preko Euharistije neposredna blizina s Bogom. Po njoj, i pojedinac, i cijeli narod, komuniciraju s Transcendencijom. Budući da na drugome mjestu govorimo o Deželićevu poimanju povijesti i književnosti, ovdje ćemo samo spomenuti da su mu u prvome planu bile nacionalne, etičke i religiozne dimenzije. Umjetnički intenzitet stoga je svjesno stavljen u funkciju potvrde hrvatske kulturne i političke svijesti. Svoja brojna djela tiska stoga u »Društvu sv. Jeronima«. U to vrijeme sluti se iznimna duhovna osobnost, a to je Ivan MERZ, koji će umrijeti mlad, ali počeci njegove duhovnosti već su naslućeni. Njegov odjek bit će uočen posebice nakon povratka iz Pariza 1922, kada dolazi kao mladi doktor nakon što je obranio disertaciju »Utjecaj liturgije na francuske pisce od Chateaubrianda do danas«. Bio je to nastavak one duhovnosti koju su zacrtali hrvatski katolički intelektualci na čelu s V. Deželićem. Stoga istup Velimira Deželića st. 1913. iz Društva hrvatskih književnika i osnutak Kola hrvatskih književnika iste godine, nije nikakav *prijestup,* jer se Deželić nije ni o što ogriješio, posebice ne o Pravila DHK, treba shvatiti kao moralni čin u skladu s njegovom kršćanskom savješću. Podižući nacionalnu svijest, Velimir se nije htio ogriješiti o vlastitu savjest. Odista, čin u skladu s Deželićevim značajem.

Na kraju, parafraziramo li intelektualnog prvaka Hrvatske Moderne Milutina Nehajeva koji reče: »Geniji, ako svojim potonućem bar malo zatalasaju glatku morsku površinu, već su učinili mnogo«, reći ćemo: Deželići nisu potonuli, makar su ponovno izronili, jer su ih u tzv. »najpovijesnije vrijeme« htjeli potpuno zagnjuriti. Njihov ponovni povratak na hrvatsku kulturnu i duhovnu scenu, svjedoči i o našem povijesnom trenutku.

Ivan Pandžić

MEDALJISTI U POSJETU KIPARU I MEDALJERU ANTI STARČEVIĆU

U 1992, godini, kada se sastanci medaljista (kreatora medalja – medaljera, sabirača medalja – ljubitelja i teoretičara medalje – stručnjaka) radi ratnih neprilika u Hrvatskoj, nisu mogli održavati poslijepodne u prostorijama Gliptoteke HAZU (već samo prije podne, što nije bilo svima moguće), odlučeno je da se druženja ipak održavaju u ateljeima samih umjetnika. Tako je poslije sastanka kod Radovanija, Mačukatina, Mataušića, ujesen došao red na poznatog kipara i medaljera Antu Starčevića.

Sekcija medaljista Hrvatskog numizmatičkog društva djeluje preko 7 godina, uspješno inicirajući medaljersku djelatnost kako u povodu jubileja Društva, tako i u javnoj djelatnosti. Tako je nakon izložbe »12 hrvatskih medaljera«, 1988. godine u Muzejsko-galerijskom prostoru, organizirana izrada medalja posvećena hrvatskim pjesnicima. Neke od kreiranih medalja otkovane su u srebru i zlatu, a ratne su neprilike spriječile da se realiziraju u plemenitoj kovini, pa su ostale za bolja vremena.

SV. ĆIRIL I METOD – medalja – Autor Ante Starčević

Medaljeri su izradili i nagradnu medalju HND s likom Benka Horvata, osnivača Hrv. num. društva, a u povodu 65. obljetnice Društva – rad Velibora Mačukatina. Izrađena je i plaketa-sta-

Medaljisti kod Ante Starčevića

jačica u povodu 750 obljetnice Zlatne bule i 900 obljetnice postojanja grada Zagreba – rad Želimira Janeša. No medaljeri su izradili i niz drugih spome-

PROF. M. REŠETAR –
Dubrovačka numizmatika I-II – medalja –
Autor Ante Starčević

nica kao: Nikola Zrinski (1620–1664), znameniti hrvatski numizmatičar – rad Stipe Sikirice, Alojzije Stepinac – rad Damira Mataušića i niz drugih, što je pridonijelo popularnosti medalje u javnosti.

U Varaždinu je 1992. godine organizirana velika izložba radova, prvenstveno medalja (50 godina rada), Koste Angelija Radovanija, koju je otvorio akademik, predsjednik HAZU Ivan Supek, u nazočnosti ministrice kulture i drugih.

Među medaljerima imamo i dva akademika: Želimira Janeša i Kostu Angelija Radovanija, a ima ih i više među članovima HND.

No vratimo se Anti Starčeviću. Uz ukusnu i umjetnički garniranu zakusku i dobro piće, nakon vođenja razgovora o medaljerstvu i medaljerima, domaćin nas je pozvao u svoj atelje, na preuređenom tavanu njegove kuće u Smodekovoj ulici 14.

Bilo je zaista zadovoljstvo promatrati ecca 25 izloženih medalja, izrađenih u zadnje dvije godine.

Starčević je ostao vjeran svom tretmanu medalje u dubokom reljefu – gdje u neku ruku slijedi Vanju Radauša, iako su mu portreti kao i kod Velibora Mačukatina mekše modelacije, te se po tome približavaju radovima nedostižnog Vladimira Stovičeka, koji ima meko rađene portrete visoke umjetničke vrijednosti, no u plitkom (niskom) reljefu.

Starević modelira s visokom osjećajnošću i smislom za građu i njezinu strukturu, no duboki reljef i izraziti skulptorski prilaz slijedi većina njegovih ostvarenja.

Izraziti je figurativac, motivi su mu vjerske, zavičajne, obiteljske i nacionalne tematike. U svom specifičnom stilu »otočanke«, izradio je plaketu »Povorka«. Tu su i njegovi unuci Domagoj i Matija. Prvi puta je kreirao svoj

KARDINAL Mons. F. KUHARIĆ – medalja –
Autor Ante Starčević

autoportret »en face«, iako bi bio markantniji u profilu.

Smireni lik, duboke duhovnosti odražava se na medalji kardinala Franje Kuharića, koja zaokuplja posebnu pažnju gledatelja.

Tu je i nobelovac Lavoslav Ružička, biskup đakovački Mandić (1806–1815), Ruđer Bošković, pjesnik Domjanić i niz drugih.

Sve u svemu, unatoč ratnim neprilikama, umjetnik ne miruje, stalno je aktivan, a to mu pruža duševno smirenje i daje snagu za novu djelatnost.

Vrijeme će ocijeniti ovaj uzbudljivi trenutak stvaralaštva hrvatskih umjetnika, s obzirom na prilike u kojima su stvarali.

Poželimo mirnija vremena i veći materijalni prosperitet, da budu dostojno nagrađeni za svoj stvaralački rad.

Gjuro Krasnov

ŽAR POMLAĐENOSTI

Božićni koncerti Opernog orkestra HNK Osijek, 26–30. XII. 1992.

Simfonijsko je muziciranje već gotovo zamrlo u Osijeku (Inter arma...), pa je poslije nekoliko gostovanja bio pravi užitak ponovno gledati (slušati) pred sobom jedno simfonijsko tijelo što se pobrinulo da pred Osječanima pokaže svoja dosegnuća, svoju vitalnost i svoju, nasreću unatoč teškim vremenima, popunjenost... U kavani »Central« što nipošto nije nedoličan ambijent, premda je pravi koncertni podij ipak nešto posve drugo, operni orkestar osječkoga HNK dao je cjelovečernji program što se sastojao uglavnom od djela Johanna Straussa oca, ali i s jednim Straussa sina, te djelima Rossinija i Brahmsa (dakako: njegova razigranija i popularnija djela).

Mladi dirigent (ali iskusni koncertni majstor) *Krunoslav Peljhan* dotjerao je orkestar do dotad neslućene punine. Srećom ako im je gledalište razoreno i orkestralna »rupa« i nedostupna, u zgradi HNK opstoji pokusna dvorana, pa kad se ozbiljno radi...

Program je htio ne samo na visokokulturan način zabaviti, nego i podsjetiti Osječane da su skladbe upravo toga kulturnog kruga njima bile i tako bliske te da i sada izražavaju vezu Hrvata sa zapadnim kulturnim krugom... Tako se Rossini na početku može smatrati onom davnašnjom vezom što nam je domovinu vezala s Mediteranom, a Strauss i Brahms, da nikad nije bilo u kulturnom, posebno glazbenom životu prekida s vrhunskim dostignućima iz Austrije i Mađarske (i dakako, ne samo iz njih...).

Još jedna stvar može veoma razveseliti pomnog slušatelja tih koncerata: nedavno nedovoljno popunjeni orkestar sada je širi, puniji (ne zaboravimo i dugo godina nedostajaću harfu što su je nekad, s kakvim-takvim uspjehom, zamjenjivali pijaninom...) i u njemu je mnogo novih članova, s obećavajućim »stražnjim pultovima« uz već pouzdane prve. Razmjerno novu orkestru može se štogod »progledati kroz prste«, pa ako iz skladbe »Wienerblut« nije kucalo bilo pravoga staroga Beča, ako je glasovitu valceru »Na lijepom plavom Dunavu« trebalo više zanosne ljepote, a Brahmsu ovdje-ondje nedostajalo širine pravog mađarskog ritma – zar se sve to ne kompenzira ugodnom činjenicom da jedan orkestar, zasad samo operni, ali vjerojatno s ambicijama da vremenom preraste u pravo simfoničarsko tijelo, radi ozbiljno, poletno, u svoj sastav

uključuje mlade i radi s očitim veseljem. (To potonje vidljivo je i na novom maestru, a očito je da dirigent i orkestar počinju »disati jednim dahom«, što je izvrstan put za uspješno muziciranje.)

Nije na odmet zabilježiti ni brojnu nazočnost te živu zainteresiranost brojnog auditorija. Neka cijelo osječko Hrvatsko narodno kazalište krene u novu 1993. godinu nesmanjenim elanom, i evo nam ubrzo novih glazbenih doživljaja!

Ivo Slaviček

KNJIŽEVNE VEČERI HKD-a SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA) U VELJAČI

18. II. 1993. Stjepan Hrastovec: Časovi i otkrivenja

25. II. 1993. – Ivan Berislavić: Molitveni soneti

RADOVAN GRGEC: ODSJEVI KRŠĆANSKE KULTURE

(HKD sv. ĆIRILA I METODA – sv. JERONIMA, Zagreb, 1992.)

Hrvatski književni zbornik »Marulić« (HKD, sv. Ćirila i Metoda – sv. Jeronima, Zagreb, 1968.) objavljen povodom stote obljetnice HKD sv. Jeronima (osnovano u Zagrebu 16. siječnja 1868. godine), preteča je HKR »Marulić« u izdanju istog Društva. (Zanimljivo je i to da je HKD sv. Jeronima, te 1868. godine, već bilo h r v a t s k o, dok je Matica još bila i l i r s k a (Matica je postala »hrvatska« tek 1874. godine!), što također nije bez znakovitosti. Hrvatski književnik i književni prevoditelj prof. Radovan Grgec,pisac knjige o kojoj se ovdje govori, već je u spomenutom Zborniku, sada već davne 1968. godine, objavio neke misli koje se mogu nazvati mislima vodiljama u kršćanskoj kulturi na hrvatskom tlu, a i uopće. U eseju »Blaženi nemir« (Zbornik »Marulić«, Zagreb, 1968., str. 298.-299.), Grgec piše:

»Nađe se ponekad čovjek pred stvarnošću izbora i rizika, u situaciji da samostalno i svjesno donese s v o j u o d l u k u, da samostalno i svjesno dade s v o j o d g o v o r. I nema »zlatne sredine, kompromisa, izmicanja. I nema uz njega ni pretpostavljenoga, ni roditelja, ni bračnog druga, ni liječnika, ni ispovjednika, da mu umire savjest, da na njih prebaci ili s njima podijeli odgovornost. I nitko umjesto njega ne može reći »da« ili »ne«. Da, zaista se čovjek ponekad nađe u situaciji da bude uznemiren od samoga Boga koji od njega želi d a s a m o d l u č i, d a s a m o d g o v o r i. U tim povlaštenim trenucima čovjek ima priliku pokazati svoju zrelost i punoljetnost, pokazati da je čovjek. To su časovi Prolaska Gospodnjega, časovi njegova Pohođenja, koji se možda više neće ponoviti.(...)

Nije zadaća kršćanstva da čuva naše interese i umiruje savjesti nego, baš naprotiv, da nas iz ustajalog samozadovoljstva tjera u dinamiku borbe i ljubavi. Dokle god budemo mi i svijet oko nas daleko od pravde i ljubavi, dokle god bude bijednih, gladnih, bolesnih, nevjernika, grešnika (a toga će biti uvijek, do kraja naše egzistencije, do kraja ljudske povijesti), ne možemo i ne smijemo biti zadovoljni i »mirni«.

Uostalom, nije li Krist rekao da donosi na svijet mač, oganj, nemir? Njegovim dolaskom na zemlju naši su putovi posijani b l a ž e n i m n e m i r o m. Autentično kršćanstvo ostaje u očima svijeta, izazov, ludost, sablazan. Pravo kršćansko srce bilo je uvijek sklonije »bezumlju hrabrih« i nemiru ranjenih ljubavlju, nego smirenosti i mlakosti »razboritih«, »umjerenih«, indiferentnih, neangažiranih. »Utinam frigidus esses aut calidus. Sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.« (Ap. 3,15-17).«

Kada je u jesen 1970. godine Gabriel Marcel (1889.-1973.), dramski pisac, esejist i filozof, čiji kršćanski egzistencijalizam polazi od shvaćanja čovjeka do pojma Boga, od egzistencije do bitka, – stipendirao dvomjesečni boravak Radovana Grgeca u Francuskoj, možda nije mogao znati da je na neki način odredio i vjernog sljedbenika svojih književnih i filozofskih stavova.

Da je u Krležinu opću »jugoenciklopediju« LZ-a mogao nekim jugoboljševičkim čudom uz Gabriela Marcela uči i Radovan Grgec, i za nj bi jugoboljševički ideolog napisao nešto slično onom što je napisao za Gabriela Marcela: »Razvijajući svoju filozofiju od egzistencijalnog očajanja i slobode, zatim vjernosti i nade, do ljubavi kao milosti prema životu i do krajnjeg asketizma, Gabriel Marcel, taj najznačajniji predstavnik teistički obojenog egzistencijalizma, zaključuje svoj razvojni put kao mistik i militantni propovjednik religije... (...) ...u svijetu koji je 'izgubio svoj smisao' i koji je 'bolestan na smrt'.«

U »jugoenciklopedijama« zagrebačkog Leksikografskog zavoda, pod nevidljivom batinom Miroslava Krleže, tog stupa »liberalnog« boljševizma, sve vrvi od članaka o »piscima« i »naučnicima« bratsko-jedinstvenog naroda, ali zato u Općoj enciklopediji JLZ-a, uz četiri Krstića s istočne strane jugoneba, nema mjesta za jednog od najsposobnijih i najzaposlenijih »trudbenika« Krležina JLZ-a, doktora Krunoslava Krstića. Zato u svojoj enciklopediji Krleža njeguje »druge« Krstiće: Anđelka, učitelja iz Labuništa pokraj Struge (1871.-1952.), Ljiljanu, glumicu iz Kragujevca (1919.-), kompozitora Petra koji je komponirao »Ženidbu Janković Stojana« (1877.-1957.) i veleznačajnog slikara Đorđa (1851.-1907.), koji je naslikao velelepnu sliku kako »Sveti Sava blagosilja Srpčad«. A naš doktor Krunoslav Krstić (13. XI 1905. – 6. XII. 1987.), autor, zajedno s dr. Guberinom, knjige »Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika« živio je i radio u sjeni te od jugoslavoserpskog režima »dijabolizirane« knjige. Velika je Krležina »zasluga« da je boljševičkom režimu uspio objasniti da se tu ne radi o razlikama između, ne daj Bože, hrvatskog i srpskog jezika, već o razlikama između »književnih« jezika, a to za politiku nije toliko važno kao ni sama književnost. Krleža se, zapravo, bojao izgubiti sposobnog i marljivog radnika, pa se valjda i zato upustio u taj »rizik«. Tu je ključno pitanje, ne samo hrvatske književnosti, već i duhovnosti uopće, naročito ako počinjemo sricati početke njene o b n o v e. Dok se Krleža i »krležijanstvo« ne stavi na »svoje« mjesto u »ropotarnici povijesti«, ne može ni hrvatski narod krenuti nekuda dalje, a najmanje u d u h o v n u o b n o v u, jer se duh ne obnavlja vlastitom negacijom, nihilizmom i povijesnim kukavičlukom.

U knjizi Radovana Grgeca, o kojoj pišem, bolje reći u Grgecovim uvodnicima HKR »Marulić« (uglavnom u razdoblju od 1985.-1992.) pojavljuju se i neka od ovih pitanja i nastoje se dati odgovori. Širina, aktualnost i opseg tema kojima se u svojoj knjizi Radovan Grgec bavi traže od objektivnog prikazivača ili kritičara barem toliki, ako ne i veći prostor od opsega same knjige.

Kvaliteta je Grgecovih tekstova u tome što uvijek i odmah postavlja aktualna, »goruća« pitanja, što odmah zauzima određene i jasne stavove, što je u tome dosljedan, utemeljen na čistim i jasnim pozicijama. Shvaćanjem tih »stavova i pozicija« uvijek se dolazi do

njihova Početka, do Kristovog Govora na Gori. Svim aktualnim problemima i temama Grgec uvijek prilazi s jasnim »instrumentarijem« Evanđelja i u tome njegova misao nikada ne luta i ne može izgubiti S m i s a o.

Prethodnu temu »M. Krleža – K. Krstić« – izabrao sam i radi primjera i radi pokušaja analize dometa Grgecovih, na prvi pogled »laganih« uvodnika – predgovora HKR »Marulić« u kojima se autor lakoćom približava svakom problemu i stavlja ga pod snop svjetlosti, pod odsjev kršćanskog uvjerenja i vjere. Vraćajući se na spomenutu temu, u svoje ime moram reći da je M. Krleža k a m e n s p o t i c a n j a hrvatske kulture, mjesto na kojem se mora reći da ili ne, i to ne samo iz »ideoloških« razloga, već prvenstveno zbog toga što su baš i d e o l o š k i razlozi »i z d i g l i« Krležu kao »pisca i umjetnika« daleko i z n a d njegovih z b i l j s k i h dometa i vrijednosti. Zatim, apostolu Zla i Laži moramo uvijek reći n e, čak i onda kada se ta laž i zlo pojavljuju prometnuti u »najkvalitetnijem« umjetničkom ruhu.

Baveći se u svojim tekstovima i ovim temama, Radovan Grgec je, kao i uvijek, t o l e r a n t a n i o s j e t l j i v, zabrinut da n e p o v r i j e d i i zauzet za s v e duhovne vrijednosti hrvatskog naroda i svijeta. Zbog toga, o nekim temama Radovan Grgec ne bi nikada napisao ovakve retke kakve ja pišem o Krleži i njegovu djelu, jer Radovan Grgec je u prvom redu s t r p l j i v i i trpeći kršćanin, spreman ponijeti i tuđi križ, radije nego li krivca povrijediti.

Međutim, ipak se treba sjetiti i K r i s t o v e l j u t n j e na trgovce u Hramu. Treba doista bičem protjerivati Zlo i Naopakost iz života, dakle i iz kulture hrvatskog naroda. A taj Bič može biti samo I s t i n a, koja svojim svjetlom otkriva i protjeruje i »umjetničku« l a ž.

Knjiga Radovana Grgeca »Odsjevi kršćanske kulture« jedan je takav trajni doprinos I s t i n i i kulturnom napretku hrvatskog naroda.

Vladimir Bažant

MAGIJA PREDOKUSA ONOSTRANOSTI

Mladen Jurčić: Smisao modrine. HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1992.

Svi mi živimo po dva paralelna života: banalnu svagdašnjicu, obilježenu kruhoborstvom ili traganjem za ćutilnim zadovoljstvima, i neku plemenitu slutnju obilježenu transcendentalno obojenim čežnjama i nadama.

Koliko »posto« otpada na ovaj ili onaj »život«? Kako kod koga, ali je bez sumnje najviše onih kojima je duhovna sastavnica atrofirala, pogotovo ako su povodljivi utjecajima konzumističke civilizacije. Jamačno ih ipak ima dosta i među onima kojima karakter, vjera ili odgoj omogućuju da ne izgube mjerila ćudoređa i časti.

Treći i jamačno krajnje rijetki slučaj sveo bi se na hipertrofiju spiritualno usmjerenih sadržaja svijesti. Kad smo to rekli, dali smo i obilježje Jurčićeva nadahnuća, estetske raspoložbe za pisanje romana »Smisao modrine«. U žarištu je grozničava fasciniranost tom »drugom« razinom života ili točnije postojanja, jer život kao biološka činjenica prestaje naravnom smrću, a postojanju u transcendentalnom smislu nema kraja.

Mladi esteta Tom Nikota, napušten od životne družice Tee, jer nije umio ili htio postići blistavu karijeru, opsjednut je ličnošću svojega pokojnog bratića

Lucijana Barasa, kojega je zavolio još u zajednički doživljenu djetinjstvu, a koji je u posljednjem razdoblju života bio posve uronjen u »onostranost«. Sprema se o Lucijanu napisati knjigu, pa se želi domoći i svjedočanstava drugih osoba o fascinantnome bratiću. U svemu tome i Crkva nalazi stanovit interes. Ima, naime, vijesti da je Lucijan oživio dječaka Luku, koji je po zakonu bio sin Lucijanova prijatelja Gorana Lisjaka, a zapravo je bio začet u preljubničkoj vezi samog Lucijana i Lisjakove žene Stele. Govori se i o iscjeljenjima na Lucijanovu grobu. Puk smatra Lucijana svecem, hodočasti mu na grob. Njegove slike, izrezane iz časopisâ, vise po zidovima skromnih kućica iznad lumina kao ikone. I kultivirana glumica Sandra Delač smatra ga čudotvorcem, jer joj je pomogao izaći iz tragične krize, označene drogom i kaznenim djelima.

Ipak, sve je to skupa u nekom dvoznačnom okruženju. Dok je pisao moralizatorsko pismo mladencima, Lucijan je sâm pao u preljub, njegova je lakomislenost za volanom ženu stajala života, čudesnost Lukina povratka u život medicinski je sporna, to jest, dade se objasniti i bez nadnaravnosti, slično je i s iscjeljenjima na grobu. Doduše, dajući Lucijanov i Tomov tok svijesti, Mladen Jurčić gomila sve više estetskih argumenata da je Lucijan autentični mistik i čovjek onostranosti, što me ohrabruje na zaključak da je Jurčić spomenutom »dvoznačnošću« htio sniziti vrijednost golih faktografskih dokaza, a uzvisiti psihološke i estetske argumente za svoje književne teze o Lucijanu i Tomu, koji će se na kraju zajedno naći u nebu.

Čini se da je Lucijan dizao iz propasti druge ljude tako što im je poklanjao vlastitu biološku energiju. Pošto je oživio dječaka Luku, obuzela ga je slabost i čudna bolest, koje će ga dovesti do prerane smrti. Istog jutra kada je Sandra Delač ponovno stupila u uredan život, Lucijan je pao u obamrlost i nije mogao ustati s kreveta.

Za boravka u duševnoj bolnici naglo je doživio »prosvjetljenje«: na snažan, pa čak i osjetilima dostupan način osjetio se povezanim s nadnaravnom i vječnom harmonijom Svemira, u kojemu, kako će reći na smrtnom času, ništa nije izgubljeno. Mistični doživljaji ponavljaju se i kada bude otpušten iz bolnice i smješten kod Toma i Tee, odnosno, za boravka u maloj ladanjskoj kućici obitelji Lisjak. Lucijan je silno, pomalo hipnotički, utjecao na ljude, posebno na Toma, ali dok je Tom bio vječni i po subjektivnom dojmu neuspješni tražitelj Smisla, Lucijan je bio »nalaznik«, uspješni Tomov dvojnik. Sve je kod Toma sumnja i strah, sve je kod Lucijana sklad, mir, pouzdanje i konačnost.

Koliko god Lucijanova blažena spokojnost očaravala njegova bratića, Tom se intimno osjeća gubitnikom, čovjek je sumnje, nevjere, besplodnosti i tužaljki. Brat je ništavila. *Ali sve je to samo subjektivno, Tom se zapravo vara.*

Tomovo druženje s Lucijanom, zatim meditiranje o Lucijanu nakon bratićeve smrti, razgovori o Lucijanu s predstavnikom Crkve, kardinalom Bjelinskim, sve to donosi ploda. Neka svrhunaravna katarza u Tomovu duhovnom svijetu ide stalno svojim tokom. On ima dojam da je ateist i onda kada mu je duh već došao sasvim blizu Smisla Modrine. Sav taj proces zbiva se u svim fazama romana podno golemih zelenih krošnji, mimo cvjetnih livada, u onom ambijentu u kojemu se zbivaju i Chateaubriandovi romani, nigdje banalna urbaniziranog ozračja, osim ponekoga kafića, gdje se nitko ne zadržava.

Tom će spoznati da je on Lucijanov *alter ego* tek nakon smrti, kad se nađu

zajedno u raju. U blizini otmjenoga skijališta, na putu od bara do hotela, u studenoj zimskoj noći, Tom će pasti u dubok snijeg i izdahnuti. Njegovoj će duši u posmrtnome postojanju dobrodošlicu iskazati rajski stanovnik Lucijan.

Kolosalna obuzetost okusom spiritualnoga doživljaja svijeta i vremena pretvara Mladena Jurčića u modernoga proroka, koji na usta mistično prosvijetljenoga Lucijana i kroz bogotražiteljsku struju Tomove svijesti govori jezikom Habakuka dvadesetoga stoljeća. *Osamdeset posto teksta romana svodi se na čistu glazbu riječi.* Čitajući te naizgled statične i uporne zapise, kao i retorične proplamsaje o strogome i dubinskom istraživanju Smisla Modrine (sjetimo se Modre rijeke Maka Dizdara!) osjećamo se kao u glazbenoj kupki prvorazrednoga simfonijskog orkestra. Rijetke »realističke« epizodice (susret Toma i Stele u kafiću, hodanje starim hodnicima kardinalove rezidencije, Tomov posjet obitelji Kalaj, Igorovo dovođenje prijatelja Toma u prikolicu glumice Sandre, kolibica čudaka šjora Tonina) nužni su zastanci i odmorišta, da bismo mogli dalje »tonuti« u bogotražiteljsku glazbu ove čudesne knjige.

Svevlad SLAMNIG

SUVIŠNE KOREKCIJE NEPOSTOJEĆIH DEZINFORMACIJA

Reagiranje na »Korekcije dezinformacija u prikazu knjige Z. Posavca« u Maruliću 5./92.

Bez obzira na to koliko su Posavčeve zamjerke mojoj recenziji njegove knjige utemeljene (o čemu ćemo u ovome tekstu raspravljati), ne stoji prigovor da sam ja izrekao »dezinformacije«. Prema najnovijemu (Aničevu) *Rječniku hrvatskoga jezika*, dezinformacija je *lažno, namjerno netočno prikazivanje činjenica.* Slično se ta riječ tumači i u rječnicima stranih riječi (Klaić, Filipović, Vujaklija). Kako ni sam g. Posavac ne pridaje mojim »spornim« tvrdnjama u prikazu taj nečasni aspekt, nego više govori o mojim »omaškama, previdima i nesporazumima« (što ne ide pod pojam dezinformacija), sigurno je da je on naslovom svojega članka doveo čitatelje u zabludu, a mene nepotrebno uvrijedio.

Ali ostavimo to! Važnije je razmotriti da li Posavčeve zamjerke stoje ili ne. Pođimo redom.

Prva se zamjerka odnosi na uporabu atributa »znanstven« u naslovu recenzije. Umjesto »znanstven« valjalo je, veli Posavac, reći »filozofski«. U kontekstu pasusa gdje on to kaže jasno je da on sporni atribut tumači kao *pozitivistički*, te da se distancira od njega samo kao takvog. Ali već u sljedećem pasusu on mi taj termin ipak dopušta pod uvjetom da sam ga napisao kao opreku pojmu »impresionistički«, »artistički«. On kaže: »U spomenutom naslovu (misli se na naslov moje recenzije, koji je čas prije optužio kao neprihvatljiv) termin se 'znanstvenosti' može beletristički tolerirati kao razlikovanje od, recimo, 'impresionističkog', 'artističkog' pristupa s pozicija umjetnosti, kritike ili žurnalizma. *Utoliko se termin kolokvijalno može smatrati opravdanim* (potcrtao ja). Posavac u ulozi tužitelja optužio me je zbog uporabe termina »znanstven«. Posavac u ulozi suca te me je optužbe oslobodio. I mimo te oslobađajuće presude, u recenziji ima dosta dokaza da termin »znanstveni pristup« nisam upotrijebio u pozitivističkom, nego u općenitom (metodološkom) smislu. U trećem i četvrtom

stupcu recenzije velim da Posavac traga za proplamsajima estetičarske metodologije. U četvrtom stupcu velim da je Posavčevom knjigom obogaćena estetička *filozofska* misao. Kao »cvebu« ovoj obrani od prve zamjerke dodajem da je moja malenkost u registar znanstvenih radnika Hrvatske zavedena baš kao metodolog.

Druga se zamjerka odnosi na činjenicu da sam pročitao Heresovu svojedobnu recenziju i u njoj konstataciju da u Posavčev vidokrug nisu ušli neki estetičari kršćanske inspiracije. Odgovaram: nisam znao da su Heresovi tekstovi na Indeksu i da ih je zabranjeno čitati. Čitajući »zabranjenu« Heresovu recenziju palo mi je u oči da on veli kako su u prethodnoj Posavčevoj knjizi ispušteni P. Grgec i Smerdel. Stoga sam iz čiste znatiželje provjerio to u novoj knjizi, ustanovio da ih nema i, sasvim logično, zaključio da njihovo ispuštanje (s obzirom na Heresovo upozorenje da ih treba uvrstiti) nije bilo previd. To da su ta dvojica estetičari kršćanske inspiracije prepisao sam od Heresa. Moja izvorna misao u ovom slučaju samo je ukazivanje na njihovu *relevantnost,* ne na kršćanstvo, a tu relevantnost dokazujem u slučaju Grgeca važnom državnom nagradom koju je dobio za estetičarsko djelo, te doktorskim naslovom koji je dobio Smerdel za obranu disertacije s područja filozofske estetike. Papir podnosi sve, pa i Posavčevu tvrdnju da dezinformiram kad kažem da je zaobišao Smerdela i P. Grgeca (17. redak odozgo na str. 633).

Papir strpljivo podnosi i Posavčevu treću zamjerku (dno strane 634) koja mi se izriče zato jer sam stavio akcent na prešućivanje Starčevićevih književnih talenata i vrlina. Ako je to dezinformacija, onda je dezinformator Posavac, a ne ja, jer sam ja taj podatak o Starčeviću uzeo iz knjige, točnije iz Posavčeve studije »Interferencija tradicije i moderniteta«. Posavac misli da sam to uzeo iz *Glasnika HDZ,* broj 32-33, koji broj, inače, nisam imao u rukama. Ali i da jesam, dezinformator je opet Posavac, jer je autor priloga u Glasniku (gdje se to veli) također Zlatko Posavac.

Četvrta zamjerka na moju adresu uzrokovana je činjenicom da sam Vuka-Pavlovića upamtio samo kao elegantnog »Schöngeista« (a ne, na primjer, kao tvorca koherentnog estetičarskog sustava). »Kriv« sam, a zapravo sam samo htio reći da mi je Posavčeva knjiga korisna jer sam u njoj o Vuku-Pavloviću (inače, dobrom znancu jedne moje rođakinje) saznao nešto više nego sam dotad znao. Saznao sam da je on tvorac estetičarskog sustava. Po Posavcu, svatko o svakome mora znati sve. Ako netko ne zna za nečije područje zanimanja ili za nečiju kreaciju, on tom neobavještenošću umanjuje tu kreaciju. To je logika »za vola ubiti«. Ja u istom tekstu velim da nisam znao da su Kršnjavi i Livadić znali Crocea. Tim svojim podatkom ja sam, na crti Posavčeve logike, »nepotrebno umanjio« Livadićevo znanje o Croceovoj filozofiji i estetici. Staroga Livadića vidio sam jednom, pred njegovu smrt, kako šeta Gornjim gradom. Mrko me je pogledao (1949). Sad znam zbog čega.

Vladislava Kušana i Marijana Tkalčića znam samo po njihovim knjigama i u fizičkom ih smislu nisam mogao ni s kim zamijeniti. Što se pak tiče Drage Ćepulića (sada smo već na području pete zamjerke), popio sam s njim mnogo čajeva u blizini Dežmanova prolaza. On je uvijek dolazio u Ilicu od-

---

* Kemal Mahmutefendić: Pjesnik Viktor VIDA – Marulić 1/89.

nekud s Tuškanca. Govorio je kako su mu partizani oteli kuću i imanje. Grijao se uz peć u čitaonici Francuskog instituta, gdje smo ga zatjecali kada bismo dolazili na Dayreova predavanja. Posavac mi moj sud o Dragi kao neautonomnom misliocu zamjera, a sam misli isto. Veli da su tvrdnje S. Slamniga kako su Dragini eseji kompilacije manje-više opravdani, odnosno da je njihova izvornost problematična. Posavac tu ponavlja sofizam kako ja prigovaram da su zanemareni »estetičari kršćanske inspi- racije« zaboravljajući da ja spominjem samo P. Grgeca i Smerdela, kojima je mjesto u knjizi bilo s obzirom na relevantnost, a ne s obzirom na kršćanstvo. Unatoč svemu, priznajem Posavcu da me je preko svoje knjige upoznao s nizom zanimljivih i važnih stvari, pa se nadam da se neće ljutiti ako i ja njega na nešto upozorim. On, naime, ne zna smisao Tacitove devize »Sine ira et studio« i misli da »studium« u toj sintagmi znači nešto pozitivno. U protivnom, ne bi na kraju svoga teksta naveo da ga je pisao »cum studio«. »Cum studio« ovdje znači »neobjektivno, zagriženo, isforsirano, pod svaku cijenu u korist svoje teze«. Tako nam je bar tumačio Gortan (svjedoci: moji kolege Vladimir Vratović i Marijan Bručić). Neće valjda biti da je Zlatko Posavac svjesno htio reći da je svoj osvrt na moju recenziju pisao neobjektivno i zagriženo. Ako možda jest, onda mu za kraj poručujem: *Si tacuisses, philosophus mansisses.*

Svevlad Slamnig

»BITI STASIT, PAMETAN, VATREN«

Ante Kadić: Moji izgoni iz Jugoslavije i povratak u Hrvatsku, Književni krug Split, 1992.

»Slučaj« Kadić tipičan je primjer svjetskog uspona koji se posrećio jednom sposobnom, ponosnom i ambicioznom sinu maloga naroda. Potječe iz Poljica, regije koja je već u ranom srednjem vijeku zabilježena kao rasadište junaka i vođa. Kao svoje rodno mjesto Ante Kadić (rođen 1910.) obično navodi Krug. Tako i u ovoj knjizi: »Rodio sam se gore pod brdom, pod Ljubišem; iz Kruga smo sišli na more iste godine kad sam pošao u splitsku gimnaziju. Krug je moje *rodno misto«* (str. 106). U enciklopedijama pak stoji da je rođen u Jesenicama. Ta je poljička obitelj uvijek puno držala do sebe: na groblju u Sustipanu njihova je grobnica vrlo velika, projektirao ju je čuveni kipar Rendić. I danas su njihovi nastupi pred domaćim svijetom režirani obiteljskim renomeom: »Skupimo se sva četiri brata u dvoru, priključi nam se Slavko, pojavi se u crnini ženski svijet, uputimo se prema Sumpetru i ne razgovaramo. To je svečani momenat, znamo da nas svijet gleda (meni rukom mašu) pa nam i korak drukčije odzvanja« (str. 97).

U doba kada je tridesetogodišnji Ante krenuo u svijet, bogatstvo Kadićevih je bilo nestalo, pa je lako zamisliti da se u Antinoj tadašnjoj životnoj fazi desilo ono što psiholozi zovu natkompenzacijom. Bio je to stvaralački prkos i žudnja za afirmacijom. Već je tada (1941.) bio doktor znanosti, kao mladić od 28 godina obranio je u Rimu tezu »De sensu messianico«. Ali sada mu je to bilo malo, pa je u Ženevi još jednom doktorirao (1946.) radnjom »Le traité de Londres« i nakon toga djelovao u aparatu Ujedinjenih naroda pet godina. Sveučilišni profesor postao je sa šezdeset tri godine (1953.). Djelovao je na sveučilištima u Berkeleyu i Bloomingtonu. Sada je u mirovini.

Memoari se odnose na razdoblje od 1967. do 1990. Oni predstavljaju veliki *tableau* ljudi, pojava, lokaliteta, sentimentalnog autorova našastra, kadšto i ponečeg blizu traču... Nekoliko epizoda dokumenti su prvorazrednog književnog artizma (kafkijanski opis svojih i tuđih trauma u vezi s poništenjem dopuštenja za boravak u domovini u srpnju 1967.: obiteljska situacija pukovnika JNA Šandora u Beogradu, iz čijeg bića zrači neizmjerna dobrota, dok mu mati prebire krunicu; susret s kanibalima u vlaku Zagreb – Beograd; karakterološki portret Drage Ivaniševića...).

Autor ovih dnevničkih zapisa drastično je iskren, pa i u veoma intimnim pojedinostima. Poput Rousseaua ne bježi od iznošenja podataka o delikatnim erotskim proplamsajima. Informira svoj čitatelje o veoma privatnim mijenama svojih raspoloženja prema ovome ili onom prijatelju, kadšto uz dosta stilske plastike, kadšto tek šturo i sumarno. To je njegova stvar, ali mnogi bi memoarist na Kadićevu mjestu učinio isto što i Izidor Kršnjavi, to jest: stavio rukopis pod pedestogodišnji embargo.

Ovdje treba izreći Anti Kadiću jedan važan prigovor. Mnogi sugovornici nisu ni slutili da će njihov prijatelj ili kolega Ante Kadić iznijeti na javu one razgovorne pojedinosti ili podatke o kojima se podrazumijeva da za javnost nisu. Na jednom se mjestu Kadić nepovoljno izražava o Crnjanskom, a zaboravlja da s ovog aspekta on nije ništa bolji od Crnjanskog. Sigurno je da je cijeli taj kaleidoskop susretâ, svađa, nijansa u (ne)moralnom stajalištu prema znamenitim pothvatima u novoj hrvatskoj kulturno-političkoj povijesti veoma važan za buduće historiografe, ali je jednako sigurno da je i pravo na privatnost jedno od temeljnih građanskih prava. Pristojni izlaz bi bio: staviti memoare u kutiju u Sveučilišnoj knjižnici i dati nalog o pedesetogodišnjem čekanju. Tako se radi u svijetu, a i kod nas (Kršnjavi, Krleža i dr.).

Ja sam se prvi put sreo s proizvodima Kadićeva pera u godišnjaku »Poljica« i očutio u njima prije svega snagu umjetničke (ne nužnò znanstveničke, »teoretičarske«) nadarenost. Kadić mi se učinio rođenim književnikom. Kasnije sam čitao njegovu učenjačku, »profesorsku« esejistiku. To su veoma solidne stvari, ali bez neke prevelike izvornosti koja bi nas obvezivala na poseban respekt. Slutim da bi kamen koji je Ante Kadić ugradio u palaču hrvatske kulture blistao sjajnije da je Kadić svoj senzibilitet i svoju intuiciju (koji se uvelike osjećaju kao srž usputnih opservacija o pejzažima, ženama, praskozorjima, hrvatskoj emigraciji, koja se odriče vize i puta u domovinu kako bi izbjegla muku dodira s činovnicima u konzulatu...) transponirao u pripovijetke i romane.

Ali nije važna samo ta palača, važan je i Kadić kao čovjek i kao Hrvat, pa i građanin • svijeta. Možda će nam memoari pomoći shvatiti kako on sve to skupa gleda. Na strani 97. govoreći o svojemu ocu, Kadić rezimira što znači »to be a Kadich«: »Otac je bio pravi Kadić: stasit, pametan, vatren«. Mutatis mutandis, u sinu se ta stasitost metaforički javila kao žudnja da se bude *svoj* (iako je Kadić i doslovno stasit, naočit i u poodmakloj dobi, prav kao svijeća), pamet mu je pak poslužila da uvijek bude »homme supérieur« i stekne svoje mjesto u intelektualnoj i etičkoj eliti, dok je vatrenost narodna riječ za iznimno snažnu emocionalnost.

U prva tri poglavlja ove knjige, kojima su naslovi »U Zagrebu (1967.)«, »U Beogradu« i »Opet u Zagrebu« autor je doista samosvjesni pripadnik navedene

elite. I veliki komunikator. Iz dana u dan, iz sata u sat druguje s prvim ljudima kulturnog Zagreba (u intermezzu to vrijedi i za Beograd). Svugdje je neprijeporno da je među njima Kadićevo prirodno mjesto. Istini za volju, reći ćemo da je rutinska razmjena afirmativnih osvrta na ovo ili ono djelo ovoga ili onoga člana književne i znanstvene humanističke elite i u Kadićevoj karijeri uhodana stvar. Živjeti po dobrim hotelima (ako i ne jesti srebrnom vilicom, kako ga je pomalo maliciozno označio u »Maruliću«* jedan mladi muslimanski pjesnik i novinar) – to je u određenoj mjeri i Kadićev životni stil, barem kako ga vidimo u navedenim poglavljima, odnosno u prvih dvadesetak stranica memoara.

Slijedi tridesetak stranica poglavlja »Kod kuće«, autoportret uglednog američkog profesora u skromnoj ruralnoj sredini. Obitelj ga nježno voli, on je lak na suzu. Svi mu ugađaju, čitaju mu želje iz očiju. Tu je i epizoda s Raosom, prijateljem iz mladosti, s kojim se povukao u borik na intimne razgovore. Tu je i onaj proplamsaj ljubavi prema djevojci s plaže, kćerkom znanaca iz Sinja. Ipak ne može biti samo u selu. Treba mu Split, splitski kulturni krug, viđa tamo Živka Jeličića ispod granate vinove loze rumanije u Živkovu dvoru.

Odlazi u Brela, što je tema sljedećeg poglavlja, također od tridesetak stranica. Veoma zanimljivo meditira o Đuri Viloviću, nakon susreta s jednim od njegovih domaćih poštovatelja. Jedna je srpska turistkinja oduševila ispravnim stajalištem o razlikama Hrvata i Srba i njihovih kultura. To je iznijela u razgovoru sa svojim američkim prijateljima. Druga mu se Srpkinja, recepcionerka u hotelu, zamjerila šovinizmom, ali ne propušta komentirati njezinu ljepotu. Slijedi poglavlje »Izgon iz Jugoslavije«, gdje se navodi poništenje vize, grom iz vedra neba koji je ošamutio i autora i veoma brojne prijatelje u domaćem kraju i u Zagrebu, kamo je ubrzo otputovao. Time bi bio gotov prvi dio memoara.

U drugom dijelu *(Ponovno u domovini 1978)* najzanimljivije je mjesto opis slavističkog kongresa u Zagrebu, gdje je Kadić briljirao nadahnutim predavanjem o Kranjčeviću i gdje mu je knjiga »Domovinska riječ« donijela slavu. Hvalio ju je i vrlo kritični Ladan. Ipak, opet je otjeran iz domovine, ali ga to nije pogodilo kao teror 1967. Ionako je, nakon kongresa, mislio otići. U pomalo ironijski intoniranoj »Napomeni« na kraju drugog dijela knjige Kadić se unaprijed odriče autentičnosti razgovora s hrvatskim rodoljubima koje donosi u dnevniku i priznaje da se radi o krivotvorinama, hvaleći usput sve u šesnaest slobodu i demokraciju u Jugoslaviji. Ne treba ni reći da se radi o persiflaži.

Treći je dio kratak. Autor se dosta bavi prilikama u Americi i iznosi zamjerke tamošnjim lokalnim vlastima što za volju održanja dobrih odnosa s Jugoslavijom ne uzimaju dovoljno u zaštitu vlastite građane hrvatske nacionalnosti, koji imaju teškoća s diplomatima nevoljene države. Jedan je jugoslavenski konzul došao propagirati jugoslavenstvo i komunizam među studente. Kada je ugledni američki profesor ukazao policiji na to nezakonito rovarenje, čovjek iz FBI-ja mu je »odgovorio da oni imaju važnijeg posla nego paziti na kretanje jug. konzula, koji predstavlja državu koja je u veoma dobrim odnosima s ovom zemljom (= Amerikom)«.

Dakako, posljednje je poglavlje u ozračju sreće i euforije zbog praskozorja slobodne Hrvatske. Jedna od posljed-

njih rečenica glasi: »Uz lepršanje hrvatske zastave s grbom, brujanje zvona, pjevanje naše himne i u zraku već lebdi svijest da ćemo ostati svoji na svome...«.

Kadićev je leksik jedar i ugodan, ali ipak malo smetaju riječi strane hrvatskom standardu. On uporno piše Liban umjesto Libanon, jednom mu se potkrala založba (slovenizam) umjesto nakladni zavod. Glavni lik Šolohovljeva »Tihog Dona« nije Melikov nego Melehov. Dr. Znidarčić nije Leo nego Lav. Potkraj knjige ponovno sam našao epitet »stasit« u poljičkome kontekstu (o Stipi se kaže da je »stasit kao pravi poljički knez«), što mi je dodatna indikacija za uvjerenje koje se u meni polako stvara: Kadiću je zavičaj mjera svih stvari, solidarnost s Poljičanima, pa makar i u »lokalpatriotskoj« suženosti, u njemu živi jakim plamenom ma gdje se nalazio na kugli zemaljskoj.

Svevlad Slamnig

BENEDIKTA ZELIĆ-BUČAN: HRVATSKI NARODNI PREPOROD U DALMACIJI I DON MIHOVIL PAVLINOVIĆ

Radeći duže vremena na prikupljanju i obradi arhivske građe za povijest hrvatskoga narodnoga preporoda u Dalmaciji, Benedikta Zelić-Bučan je u petnaestak svojih članaka i studija objavljenih u raznim časopisima i stručnim publikacijama obradila pojedine probleme iz toga područja. Najveći dio tih radova (među njima i četiri rada objavljena u časopisu »Marulić« Zagreb) ova poznata i ugledna povjesničarka objavila je sada u knjizi *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović* (izd. Matica Hrvatska, Split, 1992. – u toj knjizi od 248 stranica teksta nalazi se i Kazalo imena).

Predavanje »Neka prijeporna pitanja u vezi političkog djelovanja Mihovila Pavlinovića«, održano na simpoziju »O Makarskoj i Makarskom primorju« u jesen 1969. u Makarskoj, u ovoj se knjizi objavljuje prvi puta. Predavanje nije objavljeno u zborniku radova sa spomenutoga simpozija *MAKARSKI ZBORNIK* (Makarska 1970.), a niti ga je – kako u knjizi veli autorica – »zbog delikatnosti teme bilo moguće kasnije makar u dijelovima objaviti u nekoj drugoj publikaciji«. U tom se naime predavanju govori o Pavlinovićevoj »krivnji« koja je bila u tome, »što je on prvi uvidio da je sve to slavenstvo, jugoslovinstvo, slavjanstvo, srbohrvatstvo itd. u stvari zaustavljanje prirodnog procesa buđenja hrvatske narodne svijesti, da je to lutanje koje nekome i nečemu drugome služi, koje je protuhrvatski upravljeno, te je prvi odustao od tog puta i usmjerio politiku narodne stranke u Dalmaciji u hrvatskom smjeru«. Razumije se da se takav tekst u ona vremena nije mogao niti smio objaviti.

O hrvatskom preporodnom pokretu u južnoj Hrvatskoj i utjecaju pojedinih prvaka, posebno Nodila i Pavlinovića, neki su autori pisali pristrano, »ako ne uvijek s izrazito antihrvatskih, a ono svakako ne s hrvatskih gledišta, pa je tako lik Mihovila Pavlinovića u njihovim prikazima i ocjenama imao negativan predznak«. U ovoj svojoj knjizi autorica nam predočuje pravi lik don Mihovila Pavlinovića i u istinskom svijetlu prikazuje njegov udjel u južnohrvatskom narodnom preporodu. Ne namjeravam prepričati sadržaj knjige, jer knjigu treba pročitati svatko kome je stalo do Hrvatske i tko želi znati njezinu pravu povijest, nego ću samo upozoriti na neke njezine dijelove.

U »Odgovoru iz Dalmacije grofu Borelliju, drž. vijećniku u Beču po pitanju hrvatsko-dalmatinskog sdrženja« Pavlinović podsjeća čitatelja na hrvatstvo Dalmacije, o čemu se je sam mogao uvjeriti u prigodi svojega putovanja kada su mu od Korčule do Zadra svi jednostavni ribari i težaci na pitanje tko su i kojim jezikom govore odgovarali: »Mi smo Hrvati, mi hrvatski govorimo« (str. 29). Dakle u Pavlinovićevo doba južnohrvatski ribari i težaci nisu bili »Dalmatinci«, nego Hrvati. A danas su potomci tih istih ribara i težaka najprije Dalmatinci a onda možda (ne svi) i Hrvati. Poznatu Bajamontijevu uzrečicu »Slavi domani, Croati mai!« prepravili su u: »Dalmatini oggi e domani, Croati mai!«.

U adresi na kralja podnesenoj Hrvatskom Saboru na sjednici od 29. siječnja 1866., koju je sastavio Franjo Rački, nije navedeno ime naroda Trojedne kraljevine. Štrosmajerovac Rački napisao je samo, da ne uvrijedi Srbe, »naš narod«. Nu to nije zadovoljilo srpskoga zastupnika Jovana Subotića, pa je tražio da se »naš narod« ispravi u »srpskohrvatski narod«. U povodu toga čak je i srpski list *Svetovid* pisao: »Srbin mora ostati Srbin u državi svojoj, a isto tako i Hrvat i Bugarin i Slovenac... Ako se jedan doseli drugome u kuću ne može zahtijevati, da u kući promijeni ime... Hrvat mora dakle ostati Hrvat u državi koja je starimi hrvatskimi kraljevi osnovana, a do danas se je održala. On može priznati genetično da u toj državi ima žitelja i drugoga plemena ali nikada diplomatično. U našoj Srbiji mi priznajemo genetično da u toj državi ima žitelja i drugoga plemena ali nikada diplomatično. U našoj Srbiji mi priznajemo genetično da ima i Bugara i Vlaha ali diplomatički mi kažemo narod srpski, a ne bugarsko-vlaški narod. Zašto se nekoji bacaju kamenjem na Hrvate i podmeću im dušmanluk na srpstvo za to, što oni hoće da budu Hrvati kod svoje kuće? Zašto u Hrvatskoj zahtijevaju ono što u Srbiji ne bi nikada dopustili?« (Zelić-Bučan, n. dj., str. 125., bilj. 28). A današnji Srbi, zato što Hrvati hoće biti Hrvati kod svoje kuće, na Hrvate se bacaju ne samo kamenjem nego ih hoće ognjem i kamom istrijebiti s lica zemlje.

Budući da suvremenom mlađem naraštaju nisu dobro poznate političke prilike i borbe u Hrvatskoj u svezi s nastajanjem srpske nacionalne svijesti kod pučanstva grčkoistočne vjere, autorica u svezi s tom problematikom objašnjava (na str. 155–158., bilj. 6.) prilike i stanje u drugoj polovici XIX. st. Ona u tom prikazu ustanovljuje, »da do druge polovice XIX. stoljeća žitelji grčkoistočne vjere u Hrvatskoj sebe nikako ne osjećaju niti nazivaju Srbima u nacionalnom smislu. Nisu oni svi ni po podrijetlu homogeni: bilo je tu starinom Hrvata grčkoistočne vjere, koji su zaostali još od vremena ranog srednjeg vijeka, vremenom laviranja između Istoka i Zapada, pa onda Hrvata koji su prešli u grčkoistočnu crkvu kako bi mogli uživati njihove povlastice sadržane u tzv. vlaškom zakonu od 1620. kao i povlastice koje su dobili od vladara, a u biti su se sastojale u oslobođenju od kmetskih obveza zbog dužnosti služenja vojske i čuvanja granice. Bilo je među grčkoistočnima mnogo starinom pravih Vlaha, tj. potomaka preživjelih Romana, koji su bili grčkoistočne vjere, ali koji su živeći među Hrvatima jezično se već davno pohrvatili. Bilo je osobito u gradovima i dosta Grka, trgovaca, koji su se također veoma brzo asimilirali s Hrvatima u pitanju jezika, ali su zadržali svoju pripadnost grčkoistočnoj crkvi. Tako je i grčkoistočna vjerska općina u

Zagrebu, kojoj je data na upotrebu bivša katolička crkva sv. Margarite bila u početku zapravo prava grčkoistočna vjerska općina Grka nastanjenih u Zagrebu i njen prvi predsjednik Anastas Petrović, inače jedan od utemeljitelja Prve hrvatske štedionice u Zagrebu, bio je pohrvaćeni, a kasnije posrbljeni Grk...«.

O nazivu hrvatske države od najstarijega doba do god. 1918. autorica piše ovo (str. 152., bilj. 3.): »Najstariji naziv hrvatske države kako ga nalazimo u najstarijim dokumentima iz ranog srednjeg vijeka bio je naprosto Hrvatska (lat. Croatia, grč. Hrobatia), ili kraljevstvo Hrvata (Regnum Croatorum). Kada je kralj Petar Krešimir IV. zavladao i ostatkom bizantijskog posjeda na istočnoj obali Jadrana, tj. sjevernim dijelom njihova temata, Dalmacije (taj su temat sačinjavali samo otoci: Osor, tj. Cres i Lošinj zajedno, Krk i Rab, te tri grada: Zadar, Trogir i Split), proširio je svoj kraljevski naslov uključivši u nj i zadobivenu Dalmaciju, pa se otada sve do XVI. stoljeća hrvatska država službeno naziva Kraljevina Hrvatska i Dalmacija (Regnum Chroatiae et Dalmatiae). Taj naslov ostao je i onda kada je u XIII. st. Hrvatska upravno bila podijeljena na dvije banovine: hrvatsko-dalmatinsku i slavonsku, svaka sa svojim banom. No kada je u XVI. st. za vrijeme borbi za hrvatsko i ugarsko prijestolje došlo do sukoba između Habsburgovca Ferdinanda, kojega je na svojem saboru u Cetinu 1527. godine izabralo plemstvo banovine hrvatsko-dalmatinske, i Ivana Zapolje uz kojega je pristajala većina plemstva slavonske banovine, nadvladavši Zapolju, Ferdinand je u svoj hrvatski kraljevski naslov uvrstio još i Slavoniju da time jače naglasi svoje pravo na Slavoniju čiji ga velikaši s početka nisu htjeli priznati svojim vladarom. Tako se je od 1529. do 1918. godine Hrvatska službeno nazivala trostrukim imenom. Da se pak naglasi jedinstvo države (od 1558. g. opet je samo jedan sabor i jedan ban zbog smanjenja države uslijed turske najezde) hrvatska država se je zvala Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. No u aktima koji nisu imali strogo službeni karakter, upotrebljavao se je često skraćeni naslov, samo Trojedna kraljevina, a u dnevnom neslužbenom razgovoru i raspravama i samo Trojednica.«

Prikaz ove nadasve vrijedne i sadržajem bogate knjige završujemo riječima njene autorice Benedikte Zelić-Bučan: »Sada, kada su se političke prilike promijenile, kada u svojoj slobodnoj državi možemo slobodno pisati o svojoj povijesti, kada više ne moramo ili ropski šutjeti ili mucati ezopovskim jezikom, činilo mi se da bi bilo možda korisno moje stare rasprave i članke o hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji i njegovu ideologu i vođi don Mihovilu Pavlinoviću staviti na uvid suvremenim čitateljima. Zahvalna sam izdavaču, splitskom ogranku Matice Hrvatske, što je omogućio ovo izdanje kako bi moji radovi sabrani u jednoj knjizi lakše našli put do suvremenih čitatelja. S posebnom ih ljubavi nudim mlađem naraštaju, kojemu je kroz školovanje pod jugokomunističkim režimom bilo uskraćeno istinito upoznavanje vlastite prošlosti. Možda će upravo zbog njihova pomalo didaktičkog obilježja – uvijek sam kod pisanja imala pred očima širi krug kulturne javnosti – ovi članci i rasprave biti pristupačnije mlađim ljubiteljima hrvatske povijesti. Ako im one budu i mala pomoć da bolje upoznaju vlastitu povijest i lakše se orijentiraju u suvremenom političkom životu, bit će mi zadovoljstvo da se nisam uzalud trudila.«

Tomislav Heres

ŽIVOT I DJELO NEOBIČNE ŽENE

(U povodu izlaska knjige: Rajmund iz Kapue, Život sv. Katarine Sijenske, s talijanskoga preveo prof. N. Emanuel Kisić, izd. »Symposion«, Biblioteka asketsko-mističnih djela, knjiga XLVI, Split 1992)

1. Što je ponuđena knjiga?

Naklada »Symposion« iz Splita ponudila je knjigu s navedenim oznakama, koja je zbog mnogočega privlačna. Netko će posegnuti za njom iz kulturoloških razloga; riječ je o knjizi koja je nastala u 14. stoljeću i govori o Katarini Benincasa, čije ime u to vrijeme bijaše među najrazglašenijima na talijanskom tlu. Ta žena snažna duha sudjelovala je u rješavanju odnosa koji su opterećivali javni život zbog sučeljavanja s jedne strane duhovnih, i s druge političkih snaga kojima djelovanje nije bilo razgraničeno. Istraživač prošlosti u tom će djelu naći pojedinosti kojih se drugi izvori slabo dotiču, a u vezi su s uspostavljanjem i učvršćivanjem državica na Apeninskom poluotoku, koje, nikada složne ni među sobom mirotljubivo raspoložene, u svojim granicama okupljahu pripadnike istoga naroda. Mistički prividaji, opisani perom osobe strogog duhovnog opredjeljenja, bit će zanimljivi onima koji uvažavaju metafizičku sastojnicu života pojedinca i zajednice, koji duhovnost pretpostavljaju goloj tjelesnoj opstojnosti. Bit će i onih koje će privući želja da iz podataka koje bilježi očevidac doznaju nešto o vremenu tzv. »babilonskog sužanjstva« i »zapadnog raskola«, kad ni trijezni duhovi nisu razlikovali istinu od zablude niti se snalazili u proturječnostima vremena. Ni literarna strana knjige nije od maloga značenja. Napisao ju je talijanski latinist prije obnove latinizma, uoči velikog kulturnog zaokreta u kojemu humanistički pokret postavlja zahtjev za novim načinom mišljenja, življenja i kulturnog stvaranja. Pisac je suvremenik Petrarke i Boccaccia. Nije važno zna li ili ne zna za njih, ili možda ne želi znati. Iz njegova se pisanja može razabrati kakvim se smjerovima kretala književnost na jednom prostoru koji je u to vrijeme bio razjedinjen, ali se mnogo napora ulagalo za stvaranje zajedničkog jezika i jedinstvene književnosti. Čitatelj će napokon po svom afinitetu sam pronaći u knjizi onaj sastojak koji će ga zainteresirati.

Pristup ponuđenoj knjizi određen je njezinim naslovom. Naš se prevoditelj u naslovu poslužio sintagmom uobičajenom u sličnim slučajevima. Prijevod je naslovio *Život svete Katarine Sijenske,* što knjiga svakako jest, iako u prvotnoj piščevoj zamisli ima i drugih primjesa. Hrvatskom je prijevodu predložak talijanski tekst (točnije: talijanski prijevod jer je izvornik pisan na latinskom), a u predlošku je naslov za nijansu drukčiji i u doslovnom prijevodu glasi: *Sveta Katarina Sijenska, život napisan od blaženoga Rajmunda iz Kapue* (S. Caterina da Siena, vita scritta dal beato Raimondo da Capua). Talijanski je priređivač želio i naslovom svratiti čitateljevu pozornost na pisca djela, Rajmunda iz Kapue, a imao je i razloga. Rajmundovo se pisanje temelji na vlastitom zapažanju, na gledanju iz blizine. Pisao je onako kako je sam doživljavao i shvaćao što se oko Katarine događalo. Djelo je napisano god. 1393. i nije imalo naslova. U prijepisima je išlo od ruke do

ruke kao *Legenda* (značenje je tog izraza: ono što treba čitati), a pod tim su naslovom kolala mnoga djela napisana za duhovnu izgradnju. Rajmundova je *Legenda* dugačko štivo, što u nekim slučajevima može biti više nezgodnost nego prednost, pa ju je Toma Caffarini, jedan od Katarininih i Rajmundovih štovatelja, skratio i dodao neka objašnjenja. Caffarinijeva prerada nazvana je *Legenda abbreviata* (Skraćena legenda) ili *Legenda minor* (Mala legenda), a Rajmundov se tekst čitao kao *Legenda maior* (Velika legenda). Opširniju su *Legendu* čitali oni koji su imali na raspolaganju više vremena ili su bili žarče odani Katarini. *Legenda maior* tiskana je u Firenci 1477. Kasnije su je izdali čuveni bolandisti (u seriji *Acta Sanctorum* – Djela svetaca), a objavljivanjem takvih djela započeše u prvoj polovici 17. stoljeća. U izdavanjima se posvećivala velika pažnja kritičnosti teksta. Isto je tako velikom pomnjom priređeno pariško izdanje *Legende* 1886. Od novijih izdanja vrijedno je upozoriti na ono što ga je 1936. u Sieni objavio M. H. Laurent. On je Rajmundovo djelo svrstao među različite spise o Katarini i sve ih zajedno nazvao *Povijesni izvori za život sv. Katarine Sijenske* (Fontes vitae s. Catherine Senensis historici). Laurent se nije opredijelio za neki određeni naslov zbog toga što je petnaestak godina ranije Robert Fawtier podvrgao strogoj prosudbi sve što je o Katarini zapisano, naročito u stoljećima koja su bliža njezinu življenju, pa tako i Rajmundovu *Legendu*. Fawtierova rasprava *Sainte Catherine de Sienne et la critique de sources,* Paris 1921. (Sv. Katarina Sijenska i kritika izvora) stavila je u pitanje način pisanja o Katarini, posebno Rajmundov prikaz, smatrajući ga iskrivljenom slikom Katarinina života i piscu prigovorila da je neobjektivan. Rajmundova je *Legenda* odmah našla branitelje. Fawtieru je odgovoreno da je predodžbu o Katarini stvorio prema njezinu djelu *Dialogo della Divina Providenza* (Razgovor Božanske Providnosti) i na temelju njezinih pisama, dakle posredno. Rajmund je naprotiv bio očevidac i vjerodostojnost mu se ne može osporiti. U pisanim se Katarininim djelima, tvrde branitelji Rajmundove *Legende*, odrazuje samo dio prikazane osobe. Cjelokupni pogled mogu dati oni koji su s njom boravili i promatrali je. Isti je dokaz Fawtieru poslužio za suprotnu tvrdnju. Rajmundova *Legenda*, odgovara on, ne može biti vjerodostojno svjedočenje jer joj nedostaje vremenska udaljenost koja izoštrava pogled na prošle događaje. Rajmundovo pisanje subjektivno je doživljavanje viđenoga. Svoje uvjerenje ponovio je Fawtier u novom izdanju rasprave (1930), dok je u trećem, prerađenom izdanju (1948) ublažio stav i dopustio nešto na što ispočetka nije želio pristati. Suprotstavljanje mišljenja djelu je koristilo. Riješene su neke nejasnoće, tekst je ponovno ispitan i vraćena mu izvornost. Iz djela kakvo nam je danas dano izbija neposrednost, logično razmišljanje, simpatična naivnost, lirizam koji stalno struji iz proznog govora, uvjerljivost svojstvena iskrenosti i nadasve izravnost kojom pisac razgovara s čitateljem. Najprije ćemo se upoznati s autorom a onda i s osobom koja je u djelu predočena. Poznavanjem nekih podataka čitatelj će se lakše prebaciti u ono vrijeme; dapače, prošlost će se sama njemu približiti.

2. *Tko je on?*

Rajmund delle Vigne, pisac djela, rođen je 1330. u Capui, starodrevnom južnotalijanskom gradu. Članovi obitelji delle Vigne obavljahu visoke građanske i vojničke službe. Jedan od njih, Petar, boravio je na dvoru napuljskoga kralja Fridrika II. I mladi je Rajmund pomišljao na sličan položaj u društvu. U Bologni je počeo studirati pravne znanosti. Tijekom studija promijeni odluku te uđe u dominikanski red. Pretpostavlja se da je i teološke nauke završio u Bologni. Od 1358. do 1362. bio je profesor na dominikanskoj teološkoj školi u Rimu. Razložno se može vjerovati u njegovu znanstvenu spremu i razboritost. Godine 1363. povjereno mu je duhovno vodstvo redovnica u samostanu što ga je osnovala sv. Agneza iz Gracciana, poznatija po nazivu »iz Montepulcciana«, po gradu u kojem se njezin samostan nalazio i kojim je upravljala. Tu je dužnost vršio četiri godine. Otuda 1367. odlazi u Rim za starješinu samostana Sv. Marije nad Minervom. Već ga 1373. nalazimo u Firenzi, a 1374. u Sieni. Naime, te je godine po nalogu vrhovnog poglavarstva reda prihvatio dužnost duhovnog vođe Katarine Sijenske. Glas o Katarininom neobičnom životu pronio se daleko izvan Siene. I vrhovna je uprava Crkve željela biti obaviještena što se s njom zapravo događa pa je papa Grgur XI. zamolio Rajmunda da ga o slučaju izvješćuje. Rajmundovo promatranje Katarine trajalo je do 1378. U te četiri godine veza se između dva velika duha uspostavljala u dvojakom pravcu: Katarina se odnosila prema svome duhovniku s povjerenjem kćerke prema iskusnom ocu, a Rajmund je prema njoj zauzeo stav učenika i smatrao je učiteljicom kreposna života. Taj, može se reći, jedinstven odnos Rajmund iskreno priznaje. U ožujku 1376. Rajmund putuje u Avignon da bi s papom Grgurom XI. razgovarao o njegovu povratku u Rim. Malo nakon toga i Katarina dolazi u Avignon. Cilj njezina puta bio je da papu konačno privoli na povratak u zakonsko sjedište. U rujnu iste godine papa doista napušta Avignon i u siječnju iduće godine stiže u Rim. Rajmund se tada nastanio u Rimu jer je ponovno izabran priorom samostana Sv. Marije nad Minervom. Za njegova upravljanja samostan se dograđuje, dobiva gotičke oblike i postaje značajna crkvena ustanova u Rimu. Kasnije će u njemu biti smještena prva rimska tiskara. Kao papin izaslanik Rajmund je 1378. odigrao znatnu ulogu u smirivanju zategnutih odnosa između Petrove stolice i Firenze. Za vrijeme »zapadnog raskola« djelatno je sudjelovao u uspostavljanju crkvenoga jedinstva. Bio mu je povjeren i poslanički zadatak u Francuskoj gdje se sastao s kraljem Karlom V. Rajmund je bio u diplomatskoj službi i Bonifacija IX. Odlazio je u Firenzu, Milano, Genovu i Palermo zbog rješavanja nesuglasica između tih gradova i pape. God. 1379. Rajmund je izabran pokrajinskim poglavarom provincije svoga reda Gornje Lombardije, a iduće godine, na općem sastanku svih pokrajinskih poglavara u Bologni, postaje vrhovnim poglavarom dominikanskog reda, dvadeset i drugi nakon sv. Dominika. Po dužnosti je predsjedao idućem općem sastanku u Frankfurtu 1397. Putovao je po Njemačkoj da bi u svojih podložnika razbudio svijest o strogom vršenju preuzetih redovničkih obaveza. Umro je u Nürnbergu 1399. Nakon više od stotinu godina tijelo mu je preneseno u domovinu i položeno u baziliku Sv. Dominika Velikoga u Napulju. Dominikanski red Rajmunda smatra zakonodavcem i obnoviteljem. Autor je djela, dakle, čovjek povjerenja i neobične djelatne snage, spreman da odgovori zadacima što ih preda nj postavljahu službe koje obavljaše.

Ti životopisni podaci osvjetljuju Rajmundovu osobu s jedne strane. Možemo ga promatrati i kao pisca. Četrnaesto stoljeće neki nazivaju velikim književnim stoljećem. Ono počinje u znaku Dantea (umro 1321). Danteov se ugled ispočetka širio samo Toskanom. Božansku su komediju bolje prihvatili pučki slojevi nego učeni književnici. Bila je napisana jezikom bratovštinskih laudarija, reprezentacija i fioretta, a taj je jezik puk razumijevao. Naobraženi su rado čitali kronike. Kao zapisivači društvenih dogodovština i političkih podvala cijenjeni su bili Dino Campagni i Giovani Villani. I kanconijer Franceska Petrarke, pisan vulgarnim jezikom, oduševljeno je prihvaćen jer se nije moglo ni zamisliti da bi takvo pjesništvo, kao što je bilo Petrarkino, moglo biti drukčije izraženo osim vulgarnim jezikom. Petrarki se čak prigovaralo da se nadovezao na trubadursku liriku, no on je prigovore odlučno odbijao jer je o svojim pjesmama imao bolje mišljenje. Držao je da je pjesništvu vratio iskrenost. Ipak su mu suvremenici više cijenili ep *Africa*, koji je bio pisan vergilijanskim stihom i proglašavali ga drugom *Eneidom*. Tako je i sam Petrarca mislio o svome djelu, iako mu je latinski jezik samo imenom nalikovao klasičnom latinskom. Tek su humanisti počeli primjećivati »barbarstvo« Petrarkinog latinizma.

U nadmetanju latinskoga s talijanskim pučkim jezikom latinski je imao prednost kad su posrijedi bile znanstvene rasprave, teološki traktati, astronomska razlaganja, upute o retorici i slično, čemu treba pribrojiti i živote svetaca, odnosno *Legende*. Rječi su bili svetački životopisi na narodnom jeziku, npr. o. sv. Alekseju, motiv koji poznaju sve europske književnosti (u Hrvatskoj u 18. stoljeću Tito Brezovački piše dramu o sv. Alekseju). Rajmund u svojoj *Legendi* spominje nekoliko svetačkih životopisa (Antuna Pustinjaka, Eufrozine, Makarija, Pahomija) koji su, očito, dio njegove lektire. Rajmund je isključivo latinski pisac. Spada u red onih autora koji su stvarali »summae«, teološke i filozofske »traktate« kojima su prethodna stoljeća obilovala. Po shvaćanjima blizak je skolasticima. Svako je poglavlje njegovih životopisa slično skolastičkom članku (artikulu). Razlaganje mu je silogističko i završava tvrdnjom. Da postigne uvjerljivost poziva se na one koji osobnim i neposrednim iskustvom mogu povjedočiti ono o čemu piše. U načinu dokazivanja je logičan, u zaključivanju jasan i dosljedan.

Pred Katarininim životopisom Rajmund je napisao dva predgovora. Prvi, duži i sadržajniji, otkriva nam Rajmunda kao dijalektičara. Neki prevoditelji *Legende* na suvremene jezike ispuštaju taj predgovor i to zbog toga što misle da takvo razlaganje možda neće na današnjega čitatelja ostaviti dojam koji je Rajmund želio postići. Naš prevoditelj nije upao u takvo iskušenje. On je taj predgovor donio u cjelini. Time nam je dao mogućnost da bolje upoznamo književnu okretnost Rajmundovu. Iz jednoga primjera uočit ćemo piščev postupak. Rajmund navodi stavak iz Ivanova Otkrivenja, gdje pojam *verige* simbolizira snagu koja sputava đavla. Ta mu je riječ pružila prigodu za ovakvo razlaganje: *»Uzmemo li riječ u latinskom jeziku, između imena Catarina i riječi verige, što u latinskom glasi catena, nalazimo sličnost, jer su po zvučnosti bliske: Catarina – catena... No ovdje nisu u pitanju riječi, ni glasovi, ni izgovor. Tim se ne namjeravamo baviti. Između tih dviju riječi postoji tajanstven odnos, a nije važno što se glasovi podudaraju.«* Nakon

toga potanje tumači vezu između Katarine i veriga dozivajući u pomoć grčki jezik jer se u Katarininu imenu nalazi grčki prijedlog *katà*, a on znači nešto univerzalno, pa nastavlja: *»U riječi catena – verige imamo analogiju jer sadrži pojam univerzalnosti, jedinstva u razlici. Zapravo to i jesu verige: predmet sastavljen od pojedinih karika koje zajedno čine jedinstvo. Karike su međusobno čvrsto povezane, ne možemo ih rastaviti osim ako ih pojedinačno ne slomimo. Ukratko, verige su neka vrsta sveukupnosti, univerzalnosti jer predstavljaju jedinstvenost složenu od mnogo karika i skupa su jedno.«* Rajmund nadalje obrazlaže da su kreposti međusobno povezane jer *»Duh dijeli darove kako hoće, prema raspoloživosti pojedinaca.«* Kad je tako postavio premise, izvodi zaključak da je Katarina bila obdarena svim krepostima. Njemu je to razumljivo, a u čitatelja će isto uvjerenje izazvati ovakvim objašnjenjem: *»Nije li iz toga posve jasno da su kreposti karike i da sve zajedno čine verige? Ako je svaka od njih u verigama, kateni, svaka je od njih u Katarininu imenu. Nemojmo se tome čuditi. U srcu Katarininu ujedinile su se i univerzalnost i cjelokupnost svih kreposti koje joj je Bog udijelio.«* Tako je Rajmund na početku djela predočio predmet svoga raspravljanja i najavio zaključak do kojeg će skolastičkom suptilnošću i pomnom raščlambom svih pojedinosti na kraju doći. Kao što se u većine pisaca četrnaestoga stoljeća osjećaji pretakahu u stihove, politika i sukobi u kronike, raspojasanost i ruganje u novele, tako se religioznost, pa i ona mističke prirode, u najviše slučajeva pretvarala u silogizam. Maštovitošću kojoj je podloga razumsko razmišljanje, Rajmund stvara dokaz koji je za njega uvjerljiv i zbog toga i drugome mora biti prihvatljiv. U stoljeću smo u kojem se osobna uvjerenja nameću kao smjernice za život. Rajmund je pisac određene književne vrste, jedan u nizu onih koje je stvorilo vrijeme. Svi su ti pisci od Guida Cavalcantija, pjesnika-filozofa i Danteova prijatelja, do Franca Sacchettija, jednoga od posljednjih trečentista, skloni didaktičnosti, a ona se u njih svodi na nagovještaj transcendentalnosti što je simboliziraju Beatrice, Laura, Katarina. Na istom potezu djeluje – per oppositionem – i tvorac europske novele Giovanni Boccaccio. Teško je bilo predvidjeti, a ipak se dogodilo, da je u zreloj životnoj dobi s negodovanjem gledao na svoje ranije pisanje i učinke koje je ono proizvelo pa se zbog duševnog smirenja zaželio duhovnog staleža te je primio niže redove.

Rajmund je napisao i *Legendu* o Agnezi, osnovateljici samostana u Montepulccianu, nad kojim je neko vrijeme imao duhovnu brigu. Djelo *O redovničkoj obnovi* (De reformatione religiosa) dobilo je na vrijednosti u vrijeme kada je bilo uzdrmano kršćansko jedinstvo u središnjoj Europi, i bilo je tiskano 1581. *Manja djela i pisma* (Opuscula et litterae) objelodanjena su 1895. u Rimu.

3. Tko je ona?

O najranijoj Katarininoj dobi izvješćuje Rajmund opširno i sustavno. Rođena je 1347. u sijenskoj obrtničkoj obitelji Benincasa. Otac, Jakov, bio je bojadisar sukna, a majka Lapa, domaćica, donijela je na svijet dvadeset i petoro djece. Katarina je rođena među posljednjima. Rajmund priča o životu u mnogobrojnoj obitelji, o okolnostima u kojima je rasla Katarina. Prati je od najranijih dana pa do smrti. Neobične je znakove Katarina počela pokazivati vrlo rano. Prvo je viđenje doživjela u šestoj

godini života. U osmoj se želi udaljiti od svijeta i polaže zavjet djevičanstva. U dvanaestoj se odupire nagovaranjima na udaju. Za život kakav želi provoditi ne nalazi razumijevanja kod ukućana. Majka joj se protivi i nakanama i postupcima. Jedino otac ima razumijevanja i ne dopušta da joj itko prigovara. Daje joj široke ovlasti da potrebnima može davati štogod hoće iz njegove kuće, bez posebna pitanja. Želja za savršenijim životom vodi Katarinu sestrama od pokore sv. Dominika (pučki: mantelate, po plaštu – mantello – kojim su bile ogrnute). Nije to išlo bez poteškoće. Sestre su bile starije žene, najčešće udovice. Kad je ta zapreka svladana, 1363. sa šesnaest godina primljena je u družbu mantelata. Posvećuje se pomaganju nemoćnika i gubavaca. Nije nedostajalo ogovaranja koja su prelazila u progone. Rajmund prikazuje njezin duhovni razvitak, viđenja i uznose. Snaga duha vodi je u javni život. Nenametljivo postaje posrednicom u gradskim i međugradskim razmiricama. Veliku je pomutnju u zemlji izazvalo papino napuštanje Rima. Katarina dolazi u dodir s utjecajnim ljudima, traži da joj pomognu u smirivanju prilika. Ako ne može osobno razgovarati, uspostavlja pismenu vezu. Ona nagovara, prigovara i kara. Uglednici od nje traže savjet. Nastupu Katarininu nije smetalo to što je žena. Već je srednjovjekovno provansalsko društvo u tom smislu uspostavilo ravnotežu. Na dvorovima i u dvorcima ženi se iskazivalo poštovanje. Napuljskim je kraljevstvom tada vladala kraljica Ivana koja je mnogima, pa i Katarini, zadavala glavobolju. Dva su glavna pokretača svih zbivanja u to vrijeme bili vjera i politika. One su se ispreplitale. Život se odvijao između dviju krajnosti, s jedne je strane bila svetost, s druge nasilje. U takvim uvjetima Katarinino djelovanje postaje presudno. Vrhovništvo se dominikanskog reda, kome je Katarina pripadala, ne snalazi. Ne zna kako bi se prema njezinu slučaju postavilo. Zovu je u Rim na neku vrstu preslušavanja. Nije bilo razloga ometati je u nastupanjima. U Pisi Katarina zagovara križarski rat što ga je navijestio Grgur XI. U dopisivanju je i sa zločincima osuđenima na smrt. Nazočna je pri njihovu smaknuću. Ide u Firenzu da miri grad s papom. Putuje u Avignon da papu nagovori na povratak u Rim. Francuski kardinali nisu bili zadovoljni izborom Urbana VI. te nezakonito postavljaju na papinsku stolicu Klementa VII. Crkveni je raskol na pomolu. Katarina ulaže goleme napore da smiri duhove. Napokon, tjelesno slaba, iscrpljena od rada i trpljenja, umire 1380. s nenavršenih trideset i tri godine. Uspomena na Katarinu živjela je i dalje. Pedesetak godina nakon smrti Izaija iz Pise izrađuje mramorni sarkofag u koji je položeno njezino tijelo i pohranjeno u rimskoj crkvi Sv. Marije nad Minervom. Pio II Piccolomini uvrstio ju je u popis svetica.

Rajmund spominje Katarinina pisma i promatra ih s gledišta duhovnosti. Književna i kulturna povijest gleda na njih svestranije. Katarina nije bila školovana. Govorila je samo toskanskim narječjem, a pitanje je da li je znala pisati. Služila se pisarima kojima je u pero kazivala što je nekome htjela poručiti. Nadprosječnost njezina uma Rajmund tumači karizmom. Postoji predaja da je nekoliko pisara u isto vrijeme pisalo pisma što ih je ona kazivala, a da nikada nije miješala misli, iako su pisma bila namijenjena različitim osobama: papama, knezovima, svećenicima, rodacima i običnim vjernicima. U prvom izdanju Katarininih pisama (Bologna 1492) ima ih trideset i

sedam. U izdanju Alda Manuzia (Bologna 1500) sabrano ih je tri stotine i pedeset. Izbor iz Katarininih pisama s filološkim i povijesnim napomenama izvršio je Nikola Tommaseo (Firenza 1860). Neke su nejasnoće u pismima riješene kada je u Beču pronađen rukopis Nerija Lamdocia dei Pagliaresi, Katarinina sljedbenika i jednoga od njezinih pisara. U suvremenim kritičnim izdanjima (Umberto D. Meattini, Santa Caterina, Epistolario, Edizione Paulina, Alba 1966, 3 sveska) nalazi se tri stotine osamdeset i jedno pismo. De Sanctisova Povijest talijanske književnosti govori o Katarini kao »svetici, piscu i slikarici same sebe«. Pisma joj naziva »kodeksom ljubavi«. De Sanctisova je ocjena da njezinim djelom *Dialogo della Divina Providenza* (Razgovor Božanske Providnosti) završava vulgarna književnost nadahnuta iskrenom duhovnošću kojoj su početak Franjini *Fioretti.* Ni manje povijesti književnosti ne zaobilaze Katarininu pisanu riječ. Eugenio Donadoni *(Breve storia della letteratura Italiana,* Milano 1923, – Kratka povijest talijanske književnosti) smatra da Katarina spada u religioznu više nego u književnu povijest. Ipak joj posvećuje pola stranice ističući njezin neposredan govor i sugestivnost vrlo bogata jezika. Buntovno vrijeme u kojemu je živjela nije bilo bez prolijevanja krvi. Ta ju je svakodnevna pojava silila da upozorava na krv Kristovu kao zalog mira. Njezina su pisma puna takvih zaklinjanja. Krv je u Katarininim pismima i metafora, i simbol, i stvarnost. Bilo da piše duhovnim osobama ili zločincima, uvjeravanja joj se temelje na zahtjevu krvi. Iz toga vrela izviru sve njezine molbe, sva nagovaranja, sva tješenja. Govor joj je pun metafora, snažan i uvjerljiv. Šest Katarininih pisama na hrvatski je preveo Augustin Farčić i objavio ih u reviji *Duhovni život* (god. (V–VII, Zagreb 1933-1935). Osam pisama je preveo Josip Mlinarić *(Svjedoci obnove,* I. dio, Zagreb 1992).

Od mnogih djela koja nastojahu osvijetliti tajnu sijenske redovnice dovoljno je spomenuti samo neka. U prošlom je stoljeću povijesno značenje Katarinino, u prvom redu s obzirom na prilike u Crkvi, prikazao A. Capecelato u djelu *Storia di S. Catherina da Siena e del papato del suo tempo,* Milano 1856. (Povijest sv. Katarine Sijenske i papinstva njezina vremena). S nešto drukčijeg polazišta promatra Katarinu A. T. Drane u knjizi *The History of Saint Catherine od Siena,* London, 1887. (Povijest sv. Katarine Sijenske). Katarinino cjelokupno djelovanje pisac promatra kao odraz njezine duhovnosti koju je ona u sebi izgradila nadnaravnom pomoći. Knjiga želi pokazati zbog čega je ona tu pomoć zavrijedila. U psihologiju svetičine aktivnosti pokušao je proniknuti Martin S. Gillet djelom *La mission de Sainte Catherine de Sienne,* Paris 1946. (Poslanje sv. Katarine Sijenske). On je pokazao kakvom je odlučnošću Katarina prihvatila svoj poziv i koliko je snage uložila da ga savjesno ispuni. Djela A. Levastija *Santa Caterina da Siena,* Torino 1947. (Sv. Katarina Sijenska) i I. Taurisana *Santa Caterina da Siena patrona d' Italia,* Roma 1948. (Sv. Katarina Sijenska zaštitnica Italije) prigodne su publikacije u kojima je prikazan opseg njezinih pothvata i temelj uspjeha.

Od polovice petnaestog stoljeća, čak i prije nego je uvrštena u popis svetica, množi se Katarinina ikonografija. Među prvima likovno ju je prikazao sugrađanin Andrea Vanni d'Andrea, slikar iz predrenesansnog vremena. Svetišta njezina u Sieni i u Rimu oslikali su braća

Lorenzo i Jacopo Salimbeni, Lorenzo di Pietro Vecchietta, Giovanni Bazzi Sodoma, Girolamo del Pacchia, Bernardino di Betto Pinturicchio i mnogi drugi. Od nazarenaca devetnaestoga stoljeća Katarinina viđenja, prema Rajmundovim opisima, likovno je prikazao Alessandro Franchi.

4. Odjeci u hrvatskoj književnosti

Rajmundovo djelo o Katarini Sijenskoj ušlo je dosta rano u hrvatsku prijevodnu književnost, ali posrednim putem. Naime, jednu je kraću *Legendu* o Katarini priredio na latinskom jeziku firentinski nadbiskup Antonin Pierozzi (1389-1459), ugledni teološki pisac koji je uz mnogo manjih spisa ostavio dva opsežna djela, *Summu moralis i Chroniche.* U tom drugom djelu nalazi se i životopis Katarine, a to je zapravo prerađena Rajmundova *Legenda.* Antoninova je prerada bila prevedena na hrvatski potkraj šesnaestoga stoljeća. Prijevod pod naslovom *Život S. Katarine iz Sene, složen od meštra Rajmunda iz Capue nje posnika, pritumačen iz kronik B. Antonina arhibiskupa iz Firenze* sačuvan je u rukopisu i pohranjen je u Arhivu HAZU (I b 107). Pisan je čakavskom ikavicom i jezikom naobražena pisca: Jedini sigurni podatak o rukopisu nalazi se na kraju. On glasi: »Ova pisana jesu na 20. dan miseca augusta 1592.« S leksikološkog gledišta pobuđuje pozornost riječ *posnik,* što je sinonim za *ispovjednik.* Stara je to riječ i nije česta. Od pisaca je imaju M. Marulić, Š. Budinić, A. Komulović, a B. Kašić naknadno ju je unio u svoj rukopisni rječnik. Prijevod Antoninove skraćene Legende plod je zanimanja naših humanističkih pisaca za sve što se dogadalo na susjednoj obali Jadrana. Tim je prijevodom hrvatsko čitateljstvo dobilo štivo za duhovnu izgradnju. Po svoj prilici bilo je namijenjeno redovnicama u nekom samostanu. Sa sličnom je nakanom u isto vrijeme Trogiranin Petar Lucić sastavljao Vrtal, najopširniji zbornik hrvatskih duhovnih tekstova petnaestoga i šesnaestoga stoljeća. Lucić svoj rad završava kratkim epigramom u kojemu je tu nakanu jasno izrazio:

Lucij obra Petar ovih knjig veći dil
za majke i sestar dat jim razgovor mil.

Prijevod Antoninove *Male legende* bio je u nas prvi prikaz Katarinina života namijenjen onima koji nisu znali »dijački«.

Jedno Katarinino viđenje, koje Rajmunda zbunjivaše, obradio je Junije Palmotić (1607-1657) u pjesmi *Sveta Katarina od Sijene moli Boga da joj srce ponovi i što prosi viđenijem načinom prima* (SPH, knj. XII, str. 231-237). Palmotićeva pjesma ima izvor u Rajmundovu pripovijedanju, ali je ukorijenjena u vlastitom vjerskom osvjedočenju. Pjesma se može shvatiti i kao produhovljenje ljubavne poezije i to je stavlja u opreku s čulnim pjesništvom renesanse. Mistično sjedinjenje s Kristom, po Rajmundovu izlaganju, u Katarini stvara osjećaj nadosjetilnog načina življenja. Krist joj uzima srce i ona ostaje u uvjerenju da živi bez toga životvornoga organa. Ona tvrdi svome duhovniku da u njezinim grudima zaista nema srca. Rajmund to ne shvaća pa Katarini objašnjava nemogućnost takva života. Pjesnik Palmotić ide s drugog polazišta. Njemu je to nadiskustvena istina. Katarina je svome odabraniku dala najljepši dar i darivanje je ispunja tolikom srećom te ne zapaža da već nema srca:

Očutjela ne bi viku
da nije u njoj srca svoga.

Nebeski zaručnik ne može dopustiti da njegova ljubav bude nadmašena. Katarinin dar njemu je izazov za veće poklone:

Bog se odijeli s drazijem plijenom
u nebeska mjesta sveta,
s vele ljepšom ter promjenom
k njoj obeća doć opeta.

U slijedećem susretu on će joj u zamjenu darovati svoje srce. Palmotić ima razumijevanja za mistiku i za pjesničko oblikovanje nadosjetnih doživljaja. Barok je u mnogo slučajeva kršćanskomistična renesansa. U Dubrovniku nije postojala tradicija mističnog pjesništva, no u pojedinih pjesnika nalazimo takve sadržaje, npr. u Bara Bettere (1645-1712) i još više u njegova suvremenika Sara Bunića (1633-1721) koji ima mnogo stihova o duhovnoj sestri Katarine Sijenske, svetici iz Novoga svijeta, Ruži Limskoj i njezinim mističnim doživljajima.

Jednu obradu Katarinina duhovnog ushita nalazimo u Ivana Dražića (1656-1739), pjesnika koji je životom vezan za Split. Njegovo glavno djelo *Lipost duše* s ostalim književnim radovima, među kojima je prijevod cjelokupne liturgijske himnodije, ostao je u rukopisu. Za života je Dražić objavio dva manja pjesnička djela, *Proslavljenje s. Dujma parvoga arkibiskupa solinskoga, Mleci 1705. i Molitva principa Eugenija od Sabaudije,* Prag 1715. U prvom je djelu uz pjesmu o splitskom zaštitniku dodao još nekoliko pjesama. Među njima je *S. Katarina od Sijene križ sveti cvileć zagrlila.* U tim je stihovima opjevano Katarinino viđenje o ponudi dviju kruna, zlatne i trnovite. U Dražićevoj pjesmi Katarina prihvaća trnovit vijenac ne dvoumeći se o izboru, samo stoga što i njezin ljubljeni visi na križu izboden dračama:

Varh svoje je glave uvila
njega vienac tarnoviti,
od ljubavi svoje sila
nemogući to podniti.

Dražić je bio prijatelj mnogih Dubrovčana i štovatelj njihova pjesništva. Dubrovnik je za nj »tempal pjesnika«. Pobudu za svoje duhovne pjesme mogao je dobiti i s te strane, ukoliko nije imao pri ruci neke izravnije izvore.

U drugom svesku svoga opsežnog djela *Cvet sveteh,* Graz 1756, kajkavski je pisac Hilarion Gasparotti (1714-1762) unio *Žitek s. Katarine Senenske.* Gasparotti propovjedničkim žarom iznosi uzore kršćanskoga života, ali sve o čemu govori stavlja u povijesni okvir. Za sebe tvrdi: »nesem prodikator nego hištorije pisac...« Svoje djelo pisao je iz prosvjetiteljskih pobuda pa je zaželio »da bi vse ljudstvo Horvatske zemlje čteti znalo«. U popisu izvora kojima se služio nalazi se i *Raymundus Capuanus.* Gasparotti se zadržao na Katarininu čudesnom životu i na viđenjima dulje nego na njezinom vanjskom nastupu. Katarinine pothvate na smirivanju zategnutosti u Crkvi sažeo je u jednu rečenicu: »Nju S. otci Pape na obveršavanje poslov svojeh Apostolskih pošiljali jesu.« Pred nekim životopisima Gasparotti je napisao po koji stih. Katarina je dobila dvije tercine:

O senenska ti devica,
Kristuševa zaručnica
vsa goriš od kreposti.

Vuči nas Bogu služiti,
nikoga ne rastužiti
i goreti v svetosti.

Za poznavanje sijenske svetice našem je čitateljstvu dosad bilo najpristupač-

nije djelo Štefe Jurkić, *Sv. Katarina Sijenska*, Zagreb 1934. Ta knjiga je nešto više od predočavanja neobična života žene koja je ostavila duboki trag u svome vremenu. Povijesnost toga djela ne može skriti spisateljičinu podsvjesnu težnju da se poistovjeti s prikazanom osobom. Služeći se Rajmundovom Legendom kao temeljnim izvorom, autorica pronalazi načina da u svjetlu shvaćanja dvadesetoga stoljeća te davne događaje osuvremeni i čitateljima zorno prikaže i Rajmunda i Katarinu. Ona to najčešće kazuje slikama, npr. »Duša njezina bijaše jedna vječno napeta struna, dok je duša oca Rajmunda često popuštala i odmarala se.« O vezi koja postojaše između Rajmunda i Katarine daje ovakav sud: »Njihove se duše upotpunjuju, premda je njezina i svetija i veća.« I Rajmund je to priznavao osjećajući se više Katarininim učenikom nego duhovnim vođom. Autorica se služi i Katarininim pismima. U njima nalazi neopisivo sadržajno bogatstvo. Mnoge događaje iz Katarinina života u autoričinu prikazu čitamo s uzbuđenjem. Čuvena je ona zgoda kada je Katarina pratila na stratište Nikolu de Tuldo iz Peruggie. Prije nego li je on stavio glavu na krvnički panj, ona ju je privila na svoje grudi. U tom se času u dva ljudska bića dogodila velika preobrazba, s jedne se strane našla Ljubav, s druge Duša koja je bila spremna da smireno pođe u vječnost. Autorica govori o Katarininu djelu *Razgovor Božanske Providosti* i naziva ga »Svetinjom nad svetinjama ove velike duše«. Djelo Štefe Jurkić prodire u dubinske tajne Katarinina duha.

5. Nekoliko riječi za kraj

Djelo je Rajmunda iz Capue već stoljećima u nas poznato. Izvršilo je izvjestan utjecaj na hrvatsku književnost. No tek ga sada dobivamo u cjelovitom prijevodu marom N. E. Kisića. Za našu je prijevodnu književnost to dobitak.

Moglo bi se spomenuti više odlika što ih je prijevodu dala prevoditeljeva osoba. Dvije su najvažnije, a one uključuju i druge. Prvo, Kisić je dominikanac i time dionik duhovnog i kulturnog nasljeđa što ga ostaviše Rajmund i Katarina jer i oni pripadahu istome redu. Dominikanski je red već u prvim stoljećima svoga postojanja imao istaknute učitelje mistike. Najpoznatiji je Meister Eckhart (1260-1327), pariški, strasburški i kelnski profesor. Osnivač je mistike kao posebne teološke discipline. Eckhartov je učenik i nasljednik na kelnskoj katedri Henrik Suso (1295-1366). Predavao je još u Konstanzu i Ulmu. On je mistična iskustva objašnjavao dogmatskim postavkama Tome Akvinskoga. No iz Katarinina slučaja moglo bi se reći: mistici ne postaju, oni se rađaju. Drugo, prevoditelj je profesor romanske filologije. U njegovu se prijevodu osjeća suživljavanje s djelom koje spada u području njegovog znanstvenog zanimanja, a to je za čin prevođenja i te kako važno.

Naklada »Symposion« dala je svoj doprinos objavljivanjem djela. Treba naglasiti da je prije nekoliko godina (1988) tiskanjem Katarinina *Dijaloga Božanske Providnosti* učinila prvi veliki korak u otkrivanju te snažne žene koja u nas još uvijek nije dovoljno poznata. Možda bismo se mogli nadati i prijevodu Katarininih pisama, barem u širem izboru, jer ta pisma nisu samo slika jednog davnog vremena; u njima ima poruke i za suvremenog čovjeka.

Josip Mihojević

VRELA I PRINOSI

Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima 18, Zagreb 1990/91. Tisak »Stuba« Zagreb.

Justin V. Velnić, rodni zavičaj predaka Ruđera J. Boškovića. Pisac dokazuje, da obitelj Bošković potječe iz Orahova Dola u Hercegovini, i da je uvijek bila samo katolička.

Žarko Dadić, Franjo Bruna kao astronom i meteorolog. Pisac pikazuje život i djelovanje isusovca Franje Bruna, rođenog u Zagrebu 1745. Nakon ukinuća isusovačkoga reda postaje svećenik Zagrebačke biskupije, u njoj kratko službuje, veći dio života boravi u Budimpešti u službi na tamošnjoj novootvorenoj zvjezdarnici.

Mijo Korade, Filofoska i prirodoznanstvena djela profesora filozofije u 18. stoljeću. Pisac želi upotpuniti poznavanje filozofskih i prirodoznanstvenih djela isusovaca Hrvata. Spominje Josipa Zanchi, koji potječe iz riječke patricijske obitelji, izdaje djela usko povezana uz njegovu profesorsku službu u Beču. – I Augustin Michelazzi potječe iz Rijeke, iz građanske obitelji, predavao je filozofiju u Gorici i izdao djelo o botanici. – Franjo Ks. Standl rodio se u Križevcima 1746, kao isusovac bio je doktor slobodnih znanosti i filozofije, poslije ukinuća reda on je profesor matematike, od 1809-1818. zagrebački kanonik, učen, pobožan, u društvu uvijek veseo. – Mihael Lipšić, Hrvat iz Slovačke, predavao je matematiku i filozofiju. Pisac spominje još i ove profesore filozofije: Josip Gall iz Senja, Nikola Kralić iz Selnice kod Čakovca, Franjo Zdelar iz Križevaca, Antun Purgstall iz Karlovca, Jakob Pettinati Talijan djeluje u Hrvatskoj, Ivan Prus iz Varaždina. Svakako zadivljuju učeni Hrvati u maloj siromašnoj Hrvatskoj. *Tatjana Puškadija-Ripkin, Isusovačka tiskara u Zagrebu.* Djelovala je kratko vrijeme od 1737. do 1743. Ovdje je tiskan Jambrešićev latinsko-hrvatski rječnik i neka djela Jurja Muliha. Pisac ne prihvaća mišljenje, da bi Petar Bošnjak iz Križevaca svojom oporukom omogućio 1667. zagrebačkim isusovcima kupiti tiskaru.

Šime Jurić, Inkunabule u isusovačkim knjižnicama u Hrvatskoj. Isusovci su uz svoje škole imali nekada i dobro uređene knjižnice, a u njima i dosta inkunabula. Kad je 1773. ukinut red, državna je vlast zaplijenila svu njihovu imovinu pa tako i knjižnice. Danas se 140 isusovačkih inkunabula čuva u raznim knjižnicama pa tako i u Zagrebu u Sveučilišnoj knjižnici, u Metropolitani te u Dubrovniku.

Mijo Korade, Ivan Ratkaj (1647-1683), misionar i istraživač u Meksiku. Ovdje se nalazi svestrani prikaz života i rada isusovaca I. Ratkaja zajedno sa zanimljivim nekrologom ili elogiumom.

Josip Buturac

SNAGA EMOTIVNOG ISKAZA

Grga Rupčić: »Zvijezde na krovu«, Centar za kulturu, Gospić, 1986.

Jednom je netko rekao da su pjesnici sol zemlje. Oni svojim istančanim osjetilima zapažaju i ono što običnom smrtniku nije dato. I upravo zbog tih senzibilnih vibracija njih teže pogađaju svakidašnje grubosti, nehaj, tuđe neznanje i prizemne psihologije...

Evidentno je to već na prvi pogled u zbirci pjesama Grge Rupčića »Zvijezde na krovu«.

Bol, blještava idila djetinjstva, zamišljenost nad prošlošću i čovjekom uopće,

te priroda, priroda iznad svega, osnovne su odrednice ove zbirke.

Bol je inspiracija i osnovni pokretač:

Zapljusnu me bol
kao val obalu...

Kao neka zla kob, bol je pratnja u čovjekovu životu, i on je svjestan toga:

Predodredih sebe za život
gdje bol se pjesmom kazuje.

Ona »vije svoju crnu himnu«, »nastanjuje se u našim šumama«, »srce preplavljuje«, a njen začetak je misao. Bol se osjeća u žuboru Novčice i Otešice, u jecajima iz davne prošlosti, u posječenim jablanima, u igrama iz djetinjstva. Šumi s vjetrom »osuđenim na vječno lutanje bez oslonca« i u »pijetlovima što se odrekoše jutra s maglom u očima«.

* * *

Nosi pjesnik svoju bol skrivenu iza »tvrdih riječi« i opora smijeha i često se vraća u rodnu Rastoku gdje roni u biserno j riznici djetinjstva i »razgrće guste slojeve vremena«. Tu je »pećina iznad sela i velika krošnjata bukva s tragovima zločestog dječjeg noža«. Više se ne čuje pustopašni smijeh dječurlije na sunčanim obalama, Otešica snatri u rakitama, nema više bentova ni topilišta konoplje:

Nema više strica Josandže
da izađe pred nas širokim osmijehom
i masno opsuje što nas već nema.

Nestalo je jedno vrijeme i javlja se neka nova generacija s drukčijim odnosom prema životu, nerazumljiva stricu Josandži:

Ne sluti jadan da smo bešćutni
pa i za zavičaj slabo marimo.

Ali tu je drijen, vječan, neuništiv. U njegovim krošnjama su stoljeća i opore bajkovite priče o precima.

Koliko god žuta krošnja simbolizirala toplinu rodne grude, drijenova priča ipak nije vesela:

Tužna je priča drijena stoljetnoga
na njivi oca mog.

Otešica je za pjesnika mladost, život koji se obnavlja, a taj život crpi svoju snagu »iz patnje šuma i tuge oblaka«. No bez obzira kakav taj život bio, on predstavlja izazov. Obale Otešiće napajaju antejskom snagom, potiču na nova traganja:

Doći ću ponovno umoran na tvoje
mirne obale
i onda iznova
seliti.

Nad ovim krajolikom razliježe se kuknjava kukavice, i to u proljeće. Odzvanja neumitnom točnošću i više nije važno odbrojava li ta kuknjava proljeća ili pjesnikove godine. Važno je da se tada na proplancima okupljaju »svi čobani i čobanice i oni iz daleka svijeta i oni kojih više nema«. Sve će oživjeti, vratit će se mladost, a onda će opet sve utihnuti. »Nastanit će se tišina ljeta«. Neočekivani kontrast: kukavica – razigrana mladost; ljeto – bol, muk šume, tišina tužnog sjećanja.

* * *

U snažnoj pjesmi »Prelac« punoj erotskog naboja ima nekih čudnih nazorovskih tamnih šuma, božićevskih i kozarčaninovljevskih bujanja sirove snage u čovjeku. Tu su navrle strasti, atavistički nagoni iz praslavenskih vremena. Tu je »rozgalica i arlauk ojkana«, »mlačna ljetna noć« i »skliska ženska bedra«; momci nabujali od raspojasane snage dosižu zvijezde... Na kraju se sve smiruje originalnim metaforama:

A kad drugi pijetli svojim oštrim
kljunom
isključuju tjeme razuzdane noći,
stišat će se vrisak uspaljene krvi
i smiraj sa rujnim svitanjem će
doći.

Nakon »Prelca« u kojem sve buja od sirove snage i strasti slijedi kao neki vid katarze ljupka, nježnošću natopljena pjesma »Breze moga oca«.

Dirljiva ljubav sina prema ocu data je u viziji krhkih bijelih breza sađenih očevim rukama. One su već stasale kao djevojke za udaju, a oca više nema. bijele su im vjenčanice prepune mjesečine, a krošnje prozračne i sjajne istkane od najljepših očevih i sinovljevih snova. Kakvi su mogli biti očevi snovi, kakve su mogle biti želje? Je li to ostvareno? Nestvarne krhke breze daju očit nagovještaj:

...i ja ne mogu odoljeti
da ih ne zagrlim
za tebe
i za sebe.

Koliko je samo tuge i sjete istodobno u ovim stihovima!

* * *

Dok je Otešica vraćanje vlastitim izvorištima, Novčica je vječnost; veza prošlosti i budućnosti; razmišljanje o bitku i razlogu egzistiranja.

Ona je Aheront i Stiks, zanosna nimfa koja mami tajanstvenom ljepotom. I pamti sve: Japode, Rimljane, Kasege, prve Slavene; rađanje Kaniže, Novoga, Gospića; agu Senkovića, Jurlinu Tomljenovića, Omer pašu Latasa; Teslinu prvu otkrivačku avanturu i igre. Ona je svjedok mladenačkih nemira i nada, obećanja i ljubavnih zaklinjanja. Ona je vječna voda...

Teče kroz vrijeme
kroz oluje i bure
kroz ratove i bune
kroz nemirne i mirne sne;

...što nestaje »na tko zna kojim morima« i miješa se »u nepojmljivom kaosu« iznad »prozirnih pra-vođa s, možda, jasnim odrazom«.

Što je ljudski život? Samo »jasan odraz« u vječnosti »nepojmljivog kaosa«.

Novčica se još jednom javlja u zbirci, ovaj put kao inspiracija radosti trenutka. Pjesma je puna blještavila u kojem se nestašno igraju laste. To su trenuci što čovjeka ispunjavaju zadovoljstvom zbog sreće bliskih lica:

U niskom letu taknu plohu,
krugovi se razigraju,
a one klikću, klikću
kao djevojčice.

* * *

Lirske minijature predstavljaju pravo osvježenje.

Pjesma »Triptih« zapravo je čitav roman o ženi, o obiteljskom životu, djetinjstvu, poštovanju prema majci, ženi, sestri... Iz nje zrači čudesna prisnost, bajkovitost patrijarhalnog i prošlog. Bjelina majčina mlijeka neraskidiva je veza s toplinom seoskog ognjišta. Bijela boja simbolizira nevinost djetinje igre, plamen na ognjištu toplinu i sreću obitelji, a otkucaji majčina srca sigurnost i dinamičnost mladosti.

Cijela pjesma je izraz dubokog poštovanja prema dragom biću.

U »Gospićkom svibanjskom nokturnu« predočena je cijela jedna životna filozofija tako oprečna suvremenom zapadnom svijetu punom prijetnji, uznemirenosti i nezadovoljstava. A tako je malo potrebno čovjeku da bi bio sretan: šapat svibanjske kiše i slavuj.

»Drvo na osami« strahovita je simbolika osamljenosti i otuđenosti. Nitko

ne bi smio biti zatvoren u pakao izoliranosti. Čovjek je društveno biće i treba mu pružiti šansu, dati mu mogućnost da djeluje, stvara, pridružiti mu se.

Drvo na osami:
Čovjek zastao u hodu.
Moram mu se pridružiti.

Koliko je danas takvih stabala na osami, koliko je ljudi zastalih u hodu?

Čovjekov život je put strm i nesiguran. Penjati se treba oprezno, polako i često se osvrtati na prijeđeno, tražiti upore za kretanje u visine, jer jao onome tko ostane sam na opasnoj strmini:

Uspinjem se neprestano
ali oprezno
da ne ostanem sam
na strmini
bez nade u povratak.

Povratka nema, visine su izazov, a staza je opasna neizvjesnost. Strah od osamljenosti prijeti poput provalije u bespuću.

* * *

Pjesnik često posiže za motivima iz prirode. Ona je inspiracija i pokretač emocija, ona je život sam i boje u tom pejsažu-životu su vrlo značajne. Češće od ostalih javljaju se žuta, bijela i plava boja.

Žuta boja sunca, žitnog klasja i drijena u cvatu osim kolorističke funkcije izražavaju toplinu osjećaja i prisnost s krajolikom. Zavijena u metafore i personificirana, priroda sa svojim koloritom čini jedinstvo vizualnog i taktilnog: živice se zakitile dugim slamkama ovršenog žita; žitno klasje zaljubilo se u sunce; sunce se vjenčalo s našim njivama; šturak je iskovao zlatno prstenje; duge zlatne niti mjesečine; sagovi od zlata ...

Ponekad, u refleksivnim pjesmama, žuta boja označava neugodu i hladnoću.

Bijela boja asocira na nježnost, ljubav i prisnu povezanost. Trepere pred nama bijele vjenčanice breza; bijeli galebovi dolaze gledati kako rastu dva brata; bjelina mlijeka postaje čudesna bajka; snijeg je blagdan bjeline u oku; srebrni vjetar mladosti luta stazama djetinjstva.

Plava boja javlja se u trenucima blagih impulsa opuštenosti i zadovoljstva. To je nježna svjetloplava boja neba kao pozadina impresivne slike odabranog pejsaža: krivudava plavkasta linija Velebita. Ponekad on ima funkciju povezanosti neba i zemlje (vertikala: različak-nebo) pa sugerira jedinstvo uzročno posljedičnih veza u prirodi.

* * *

Tema za kojom pjesnik često posiže je škola. (»Pred starom gimnazijom«, »Moj soj se obnavlja«, »Đački sonet«, »Školski hodnici«, »Od kolijevke pa do groba«, »Tražim svoj odraz«, »Pred novim učenicima«, »Zaboravljena knjiga«, »Vraćanje ljubavi«.)

Iskusni rutiner, neposredan, blizak i nadasve pošten, šarmantno ulazi u đački svijet u kojem za njega nema tajni. Iza naoko mrgodnog lica krije se dobroćudni profesor pomalo sjetan, pomalo zabrinut i ponekad elegičan s izvjesnom dozom patetike, a ponekad blago ironičan.

Škola je »pripitomljeni prostor po mjeri đačkih koraka« gdje »glasovi imaju srebrnu boju mladosti«.

Ima u tim pjesmama beskrajne ljubavi i sjete, i ponosa, i radosti davanja – one radosti koju roditelj osjeća kad nešto daje svome djetetu.

Dok promatra školske hodnike »najprometnije avenije svjetskih metropola«, ispred njega defiliraju »šutljivi pospani ranoranioci« što dolaze »ispod planina s mirisom tajna i daljina« i on

otkriva u njima prošlost, sadašnjost i budućnost. Gleda bezbrižnu razigranu mladost i

Neprestano pitam se:
jesam li dobar kormilar?
Samo da ne razočaram
poglede ove blistave
što sjaje puni zanosa.

U školi se »iskiva smisao i rađa ljubav«, pred školom »iznova postajem đak« i »dijelimo bratski sve što imamo«, ali

Oni sve bliže zvijezdama kroče,
meni su zvijezde sve bliže krova.

I što su zvijezde sve bliže krova, sjeta je izrazitija, potreba za prijateljstvom onih čija je zvijezda u usponu intenzivnija:

Na klupi zaboravljena čitanka
na njoj bezbroj đačkih imena.
Brižno je pokupim i slažem na policu.
Prijatelj više u samotnim noćima.

Uloženi trud se vraća i najbezazlenijim osmijehom. Jedan sasvim banalan susret ili zaboravljen glas ponekad govori više od čitavih ispovijesti:

Sjećate li me se, druže?
trgne me ponekad zaboravljeni glas.
Moji mi učenici vraćaju ljubav.

Pjesma »Pred novim učenicima« svojevrstan je rezime jednog radnog vijeka, pogled unatrag, u vlastitu prošlost gdje se vrti film s mnoštvom likova i dinamičkih kadrova:

Oni gonetaju
dubine mojih bora,
broj generacija
i učenika,
imena i prezimena,
vragoljastih osmijeha,
čuperaka i kečkica,
dobrih i slabih ocjena.
Da sam hrast
koliko bi to bilo godova?
Ili bor
koliko suhih grana?
Da sam jablan,
bio bih iznad krova!
Slute mali mudraci
tajnu gonetanja znakova
utkanih u mojim borama.

Ono što je najljepše od svega, to je osjećaj da čovjek živi u svome djelu, obnavlja se, postaje vječan. Profesorov život i djelo su njegovi đaci:

Zagledan u oči njihove
što tinjaju kao žerava
vidim...
sebe u njima.

Njegovi đaci žive mnogostruko za njega. »Srebrni vjetar mladosti čarobnu harfu prebire« i vječno luta stazama djetinjstva sabirući rasute snove. I tako neprekidno traje ono najljepše u čovjekovu životu mladost.

* * *

Tamni tonovi češće odjekuju pjesnikovim prostorima. Vije se crni plašt nad »ovim posnim kamenom« i »mračnim izvorima krvlju namirisanim«, sablast zla vreba iz vučjih ponora:

Oživi mračna utroba noći
I uzdah
I jauk
I kletve
Odjekuju u ničijem prostoru.

U tom ničijem prostoru »ponornice su plakale tugu čvorastih hridina« i neprekidno su odlazili »mladići-međaši svitanja«. Lika je poput zagonetnog i ukletog izvora: iz nje se uvijek otiče »s bećarskom tugom u srcu«, ali ona ne presušuje.

Ma kolika bila želja da »umije lice

rosama novih jutara«, uvijek ostaje pitanje kao opomena i optužba: dokle? kamo nestaju oni najvitalniji? Ima li teže optužbe od upita – »Gdje su svatovske pjesme što su do zvijezda rasle?« »Gdje su vijorne grive vranca na mjesečini?« Ima u tim vijornim grivama neobuzdane snage što ututanj prolazi, neugladene i neukroćene ljepote svojstvene samo divljoj prirodi u kojoj žive s nadom »djevojke s plahošću srca« i »majke s izgledom tužnih vrba«.

Tu, u tom kraju, u »ničijem prostoru«, »rastu slova u kamen uklesana« i »nebo pakosno šuti«, ali više »ne stoje sfinge na raskršćima i ne zagonetaju prolaznicima što traže toplinu na tuđim ognjištima«. Premda se oduvijek odlazilo »s nemirom u grudima i žeđi za daljinama« i premda su »ruke vapile nebo«, taj prostor uvijek rađa ljude »s hajdučkim korakom na proplanku« jer samo takvi mogu oplemeniti zemlju što »ne skida pogled s krvlju obilježenih putova«:

Znaj
Naslijedih šutljivost rodnih gora
I ako nekad kriknem, to srce krvari.
Upamti,
Ja želim pjevati radost novih jutara.

Teško je biti čovjek u ovom vremenu-nevremenu:

Ljudi razjaženi
do u dno bića
istrošiše u meni
ovo malo srčanosti.

I treba znati opstati. Stvarnost je gruba, nesmiljena; sve što je iole neotpornije, osuđeno je na nestanak, preosjetljivost sažiže:

Ja sam hrast
sprženе utrobe.

U toj borbi elemenata zablješti iskrica želje za ljepotom, javi se zov proljeća, miris prirode:

Prikrivam se uz stijene mansarde
da me ne zanese ljepota rascvjetanog gloga.

Pradjedovska krv je jaka, krv gorštaka, bundžija i hajduka nije imala smisla za ono lirsko, ustreptalo. I ako se ponekad javi lirski treptaj izazvan ljepotom ljubičice, naglo se javlja ono surovo, vučje u čovjeku:

u krvi mi buknu znaci pradjedovski
zanesen pohitam tragom vučjih čopora.

Izlaz iz kaosa i teških mora prošlosti u ovim našim prostorima pjesnik vidi u prijateljstvu, pružanju bratske ruke, jer samo vjera u čovjeka daje šansu za ono svjetlije u budućnosti:

Brate moj rođeni,
rastimo za sva mirovanja.

U traganju za izvorima doći će se do spoznaje da smo svi mi što ovdje egzistiramo zapravo braća, premda su nas obilježili »da nas ne pomiješaju«:

Zar ne vidiš, rođeni,
likom mi smo jednaki:
oči su nam vatrene,
u grlu nam arlauk,
u grudima munjin sijev,
u rukama hrastovi,
u njedrima vrištine.

Usprkos depresivnim i fantazmagoričnim vizijama, prevladava optimizam i vjera u čovjeka. Pesimistički tonovi nestaju, potiskuju se stravični odbljesci prošlosti u kojoj polako nestaju »jauci ispod gotskih tornjeva i bizantskih svodova«. Javlja se gugut grlice s krova i galebovi dolaze:

Galebovi sviju mora
dolaze da gledaju

kako nas dva
rastemo.

* * *

Čemu naši intelektualni napori? Naša misao? Descartesovo »Cogito ergo sum« pokrenulo je lavinu u pjesniku. Misao je ponornica koja svoju čistoću duguje naporu i patnji. Razapinjana je na križ, pribijana na stup srama, čamila u tamnicama. Što mi uopće znamo o tajnama svijeta u dubini?

Nije mraka nestalo na zemlji
niti su grabljivice prestale kljucati džigericu
Prometeju.

Stravična je tvrdnja, tragična i duboko istinita izrečena u stihovima:

Zbog nje su stvoreni bogovi
i bezbroj malih, zlobnih, zajedljivih, bogolikih hulja
koji bi da sude i travki i kamenu.

Po zemlji koja nam »samo pruža čvrsti oslonac nogama«, jer »hodanje je prastara navika«, na kojoj su »izvjesni samo izvori«, hodaju pjesnici i bogolike hulje i svi imaju mjesta i svatko na svoj način sudi. U pitanju je samo izbor. Pjesnikov izbor je patnja i žeđ.

* * *

Pjesnik je za Gospić vezan i emotivno i egzistencijalno. Šeta on svojim »malim gradom«, češće zastaje pred kipom ljupke vodarice Marte i čudi se. Čudi se Novčici i razigranim lastama, ljudima koji posjekoše jablane što »čuvahu u korijenju znoj naših ruku«, strašnoj tragediji na pružnom prijelazu u Bilaju kad se »jutro prošetalo s maglom u očima«.

Je li to isti grad u kojem se sobe pune »opojnim šapatom svibanjske kiše« i gleda s balkona »na plavoj pozadini krivudava linija Velebita«, gdje prvi snijeg donosi »smirenu radost i misao na savršenstvo« i surove urbane stvarnosti gdje pred očima radoznale svjetine »pet vukova leži na bjelini okrvavljenoj«, a »u staklenom pogledu im svod nebeski«.

Tako pjesnik šeta ulicama što »obećavaju daleka putovanja« i postaje kroničar svoga grada. Smjenjuju se bljeskovi intimne bliskosti i jauk nad tragičnim posljedicama ljudskog čina. Opet bol prevladava nad ljepotom.

REZIME

Poetski svijet Grge Rupčića sagrađen je na kontrastima svijetlog i tamnog, na proplamsajima radosti i istinske tuge, na prožimanju blagog sentimenta i racionalnog rasuđivanja.

Tematski vezan za Liku, on crpi građu iz suvremenog života obilato koristeći vlastito iskustvo (ruralna sredina djetinjstva, škola, duge šetnje) zahvaća dublje u prošlost iz koje dopiru jauci i lelek, ali i pustopašni vrisak seoskih momaka. Osjeća se žal za patrijarhalnim, nostalgija tamburice i klepke s proplanaka.

Lici surovoj i gruboj punoj vučjeg arlauka, huke ponornica i gromadnih planina, on pokušava utkati nježnost bijelih breza i blagog plavetnila ljetnog neba. Klikću laste u igri, ljeska se Novčica, šapuću svibanjske kiše, mirišu lipe i različak zaljubljeno gleda u nebesko plavetnilo, a bijele vjenčanice breza trepere u zanosu iščekivanja.

Uvjetno rečeno, to je lirika srca, poezija gustih emotivnih naslaga. Odlučujući se za slobodan stih, dao je maha nagomilanim emocijama da progovore eruptivnom snagom.

Voli »jake« riječi, izraze koji od prve udaraju poput malja kao da je time htio okarakterizirati ljude među kojima živi

i stvara. Zato često remeti normalan red riječi.

Rado se služi epitetima bez obzira radilo se o pejsažnim ili refleksivno misaonim pjesmama. Personifikacije su mu toliko sugestivne da naprosto vidimo kako vjetar zapliće kosu jablanima i čujemo kako stoljeća raspliću priču u krošnji rascvjetanog drijena.

Lako čitljive metafore daju ovoj lirici draž blagog poniranja u ljepotu riječi i toplinu ljudskog srca.

Jure Karakaš

FRANJEVCI U SKRADINSKOJ BISKUPIJI

Fra Stanko Bačić: Visovački Franjevci u Skradinskoj biskupiji, Pastoralno djelovanje Franjevaca od dolaska Osmanlija (1522.) do danas, str. 295, Split 1991., izdanje zbornika »Kačić«

FRA STANKO BAČIĆ dokazao je svoje posebno zanimanje za hrvatsku povijest, naročitu bližnju, ognjišnu kad je 1989. objelodanio monografiju o svojoj rodnoj župi Perušiću (južnodalmatinskom, u benkovačkom dekanatu). I upravo iz povijesne i ine građe, koja se nije odnosila na Perušić, nikla je u kratkom vremenskom razdoblju nova knjiga obilata povijesnog i ostalog iverja: *»Visovački Franjevci u Skradinskoj biskupiji«*, s podnaslovom *»Pastoralno djelovanje Franjevaca od dolaska Osmanlija (1522.) do danas«*, t. j. do 1990.

Pisac u predgovoru veli: »Dok sam posljednjih godina prikupljao građu za prikaz prošlosti župe Perušić, nailazio sam na razne podatke o susjednim župama u Skradinskoj i Ninskoj biskupiji. Nakon dovršenog posla oko »Perušića« prikupljao sam i sređivao što sam pronašao o župama u nekadašnjim susjednim biskupijama sjeverne Dalmacije...

Ovaj rad pokušava na temelju arhivske građe unijeti nešto više svijetla u prošlost područja bivše Skradinske biskupije, i to u onaj dio što se našao u njezinim obnovljenim granicama prema odlukama Mletačkih vlasti 1708. godine. Nastanak i život franjevačkih župa na tome području od dolaska Osmanlija (1522.) do naših dana, predmet je slijedećih stranica...

U doba Osmanlija na tome području djelovali su pastoralno samo franjevci visovačkog samostana. Oni su nastavili taj rad i nakon izgona Osmanlija u novim uvjetima i prilikama, koje su stvorene poslije dugoga robovanja i ugnjetavanja svih oblika duhovne i materijalne slobode. Nažalost, ni novi gospodar – Mletačka republika nije pokazivala razumijevanje za svoje podanike na tim prostorima... (str. 9)

Urednik zbornika *»Kačić«*, H. G. Jurišić, izdavač Bačićeve povijesnice, sažeto nas uvodi u srž knjige, kad je predstavlja: »Drevna i časna SKRADINSKA BISKUPIJA od 530. do 1830. godine pod vodstvom svojih 46 po imenu poznatih biskupa – nakon razdoblja života i cvata u doba narodnih vladara, dolaskom Osmanlija zapade u teške dane i tužne godine, koje su stalno smanjivale broj njezinih vjernika i svećenika, a ratna razaranja i pustošenja bila su svakodnevni događaji i sastavni dio okrutne i nemilosrdne stvarnosti.

Sve će to, uz političke igre Bečkog dvora, doprinijeti da Papa Lav XII. svojom bulom *Locum beati Petri* 1828. godine dokine Skradinsku biskupiju i da ona otada više ne postoji kao posebna mjesna crkva na središnjem dijelu hrvatske obale Jadrana. Te je, naime, godine prestala postojati i pripojena je Šibenskoj biskupiji.

Pisac knjige *Perušić*... prihvatio se ne baš lakoga zadatka – baciti što više svijetla na pastoralni i kulturni rad visovačkih franjevaca u toj drevnoj biskupiji kroz prohujalih gotovo pet stoljeća. Kako je o toj temi vrlo malo pisano, posebno znanstveno i na temelju arhivskih dokumenata, to je ovaj rad na osobit način značajan i vrijedan.

I ljudi koji vole lokalnu povijest i koji se zanimaju za prošlost svoga užeg zavičaja, kao i znanstvenici koji gledaju puno šire, naći će u ovoj knjzi mnogo zanimljivih podataka, od doba narodnih vladara (Branimira, Zvonimira i dr.) pa do naših dana.

Osim toga, knjiga će na svoj način opravdati činjenicu da su vjernici tih krajeva lijepe naše Domovine tako privrženi visovačkim fratrima i Gospu Visovačku štuju kao svoju Majku i Zaštitnicu«.(7)

Dva kratka uvodna poglavlja Bačić je posvetio, kao što je i razumljivo, Skradinskoj biskupiji i samostanu Visovcu, iznoseći najnužnije povijesne činjenice, posebno o razdoblju koje opisuje. Slika Skradinske biskupije iz g. 1770. daje uvid malobrojnosti: 9 župa, 4837 katolika, 22 crkve i 8 kapela, s 1 samostanom (Visovac). Franjevačka prisutnost i dušobrižnička uslužnost bile su trajne.

Knjiga je podijeljena na tri dijela. U prvom je govor o franjevačkim župama u Skradinskoj biskupiji od provale Osmanlija 1522. do 1700. Obrađene su tri franjevačke župe: Skradin, Kožulovo polje i Velim, sa svim dostupnim podacima (seobe, doseljenja, krštenici, umrli, prezimena, brojno stanje, obitelji, inovjerci, župnici).

Drugi dio knjige nadovezuje se na g. 1770. i traje do 1990. Počinje sa župom Dubravice i proslijeđuje opisom ostalih: Krković, Banjevci, Polača-Vukšić, Vaćane, Lišane, Stankovci, Dragišić-Čista, Rupe, Piramatovci i Čista Velika. U sve 11 župa.

U svojim opisima Bačić nije ništa mimoišao. Opisuje naselja u župama, osim župskih crkava i područne popise stanovništva, župske dvore, povijesne spomenike, stare utvrde, kule, zanimljive napomene o viđenijim ljudima, neistine obara istinom o katoličkoj svojini, zalazi u sve datosti i stvarnosti.

Treći dio knjige posvetio je pisac popisu preminulih i živih svećenika, redovnika i redovnica s područja Skradinske biskupije od 17. st. do 1990. Za 16. st. nije imao podataka. U kratkom zaglavku sažeo je Bačić sve što je obuhvatila knjiga. U prilozima je ponajprije popis doseljenika u Skradin, Velim, Banjevce i Dazlinu. Zatim je dodan popis skradinskih biskupa (1520.-1813.) i visovačkih gvardijana (1590.-1990.) Navedena je neobjavljena i objavljena vrela i literatura kojom se poslužio pri gradnji djela. U knjizi je i obilje fotografija, koje daju posebnu živost i dopadljivost, a da i ne ističemo zornu dokumentiranost.

Fra Stanko Bačić uspio je napisati ovo povijesno djelo i opisati sadanje stanje svega što ga održava u životu, tvori, pruža budućnosti – arhivski dokumentirano, literaturno provjereno, pregledno, jasno i povijesno utemeljeno. Ovaj njegov prilog domaćoj pastoralnoj povijesti Visovačkih franjevaca u nekadanjoj Skradinskoj biskupiji (u gotovo četiri protekla stoljeća) istinski je vrijedan i s domaćeg i s općeg hrvatskoga povijesnog gledišta. Mnogo truda, ali i uspjeha.

M. V. Ćelkanović

»HRVATSKA REVIJA« OPET U DOMOVINI

(U povodu 150. godišnjice osnutka Matice Hrvatske)

Od svoga osnutka (god. 1842.) Matica Hrvatska je osjećala potrebu za svojim vlastitim književnim listom. Dok nije imala svoga književnoga lista, pomagala je druge hrvatske književne listove. Tako god. 1846. preuzima Vrazovo »Kolo« i izdaje ga od 1847.-1851. God. 1851. pokreće list »Neven«, god. 1852. nastoji utemeljiti list »Pravnik« i izdaje književni almanah »Dubrovnik« Matije Bana, god. 1861. izdaje časopis »Bosanski prijatelj« Ivana Franje Jukića, god. 1863.-1867. pomaže časopis »Književnik«, god. 1868. pokreće časopis »Vienac«, a god. 1926. pomaže časopis »Suvremenik«.

Tek u rujnu 1928., osamdesetšest godina poslije osnutka, Matica Hrvatska počinje izdavati svoj glavni i središnji književni časopis »Hrvatska revija«. Prvi broj »Hrvatske revije« izlazi kao dvobroj, a od god. 1929. pa sve do konca god. 1943. HR izlazi kao mjesečnik (12 brojeva godišnje). God. 1944. izišlo je deset pojedinačnih brojeva HR i jedan dvobroj, a god. 1945. samo jedan dvobroj. Sve u svemu do svibnja 1945., dakle u nepunih 18 godina, izišla su 193 broja HR s oko 11.550 stranica teksta. Urednici »Hrvatske revije« bili su: god. 1928. Branimir Livadić, god. 1929. Stjepan Ivšić i Branimir Livadić, od god. 1930.-1941. Blaž Jurišić, od god. 1941.-1943. Marko Čović (god. 1943. uredio samo 1. i 2. broj), a od god. 1943. do svibnja 1945. Branimir Livadić i Olinko Delorko.

Nakon petogodišnjega prekida i zabrane izlaska u domovini, »Hrvatska revija« od god. 1951. opet nastavlja izlaziti ali u iseljeništvu. Njezin ponovni izlazak pokrenuo je Vinko Nikolić zajedno sa (sada pokojnim) književnikom Antunom Bonifačićem. Tijekom četrdeset godina, od ožujka 1951. do prosinca 1990., u iseljeništvu je izišlo 160 svezaka HR. Ako se svi ti svesci stave na jednu hrpu, to je velika enciklopedija od oko 25.000 stranica, što znači 25 svezaka svaki s oko 1.000 stranica. K tome treba dodati 65 knjiga *Knjižnice Hrvatske revije,* također s nekoliko desetaka tisuća stranica. Iseljeničku »Hrvatsku reviju« od god. 1951–1955. uređivali su Vinko Nikolić i Antun Bonifačić, a od god. 1955. Vinko Nikolić sâm.

Izvandomovinska »Hrvatska revija« po svome je sadržaju nešto drukčija, nego je bila ona prva domovinska Matice Hrvatske. Dok je ona prva bila u prvom redu književni list, iseljenička je – zbog raznolikoga iseljeništva kojega je ona bila jedini časopis – bila »više korabljica, višestrani magazin« (Vinko Nikolić). Nu svaki je broj bio jedinstven i cjelovit, uvijek temeljen na hrvatskom nacionalnom programu. Kako reče njezin urednik Vinko Nikolić, iseljenička HR bila je »opće-hrvatsko, državotvorno i demokratsko glasilo, koje putem kulture želi pridonijeti afirmaciji Hrvatske u svijetu i ostvarenju hrvatske narodne slobode...HR, kao slobodno, nezavisno, nestranačko i nadstranačko glasilo, nacionalno državotvorno i demokratsko, bila je namijenjena svima Hrvatima, bez obzira na vjeru i ideologiju, na stranke ili kakva druga opredjeljenja«. Urednici su nastojali »da svi Hrvati osjećaju i prihvate HR kao općehrvatsko kulturno glasilo, jer ona nije imala druge ambicije, nego da na kulturnom polju služi hrvatskom narodu«.

Iseljenici niti jednoga drugoga naroda

nisu imali takav svoj časopis kao što je »Hrvatska revija«. Ona je književno nadarene hrvatske iseljenike poticala na pisanje i presudno utjecala na njihovo stvaralaštvo. U izuzetno teškim iseljeničkim prilikama HR je čuvala i njegovala materinski hrvatski jezik, njegovu čistoću i ljepotu. Iseljenička književnost nezaobilazan je i dostojan prinos općoj hrvatskoj književnosti, a te književnosti ne bi bilo bez HR. Posebno treba istaknuti prinos HR hrvatskoj političkoj povijesti. Ona je godinama objavljivala važna svjedočanstva i priloge, bez kojih se ne može pisati prava hrvatska povijest zadnjih pola stoljeća. Pored toga HR je bila ljetopis svih važnijih zbivanja u inozemstvu.

Važnost i značenje iseljeničke »Hrvatske revije« prvi su ocijenili tuđinci. Jedna velika američka tvrtka u New Yorku ponudila je da će pretiskati sva godišta HR, jer se ona u Americi veoma tražila. Iseljenička HR još uvijek nije dostatno poznata široj hrvatskoj domovinskoj javnosti, iako je sada svima dostupačna. Kroz proteklih 40 godina bila je izvan hrvatskoga kulturnoga zbivanja, kao da uopće nije opstojala. Zajedno s njom iz hrvatske su književnosti bili izopćeni i svi njezini suradnici. Ni nakon povratka u domovinu stanje ni s HR ni s njezinim suradnicima nije u tom pogledu mnogo bolje. Nadajmo se da će Matica Hrvatska svom središnjem književnom časopisu i njegovim suradnicima izboriti ono mjesto koje im pripada u cjelini hrvatske književnosti.

Prvi svezak (dvobroj) »Hrvatske revije« nakon povratka u domovinu nosi nadnevak listopad 1991. S ovom sveskom HR ulazi u svoje treće razdoblje, odnosno u drugo domovinsko. Vrativši se iz progonstva u domovinu, HR se ponovno vratila pod okrilje Matice Hrvatske. Uređuje je i dalje prezaslužni Vinko Nikolić, koji u uvodu prvoga sveska kaže: »Davne godine, kada smo dr. Antun Bonifačić (1901.-1986.) i Vinko Nikolić, pokretali HR, bila nam je želja, nakana i odluka, da Reviju objavljujemo dotle, dok se ne budemo mogli zajedno s njom vratiti u Domovinu i predati je Matici Hrvatskoj u Zagrebu. Naime, uvijek smo smatrali, da Revija pripada Matici, ne samo stoga, što je nosila ime njezina časopisa (koji je izlazio od rujna 1928. do travnja 1945.), ne samo ni po tome, što od prvoga broja surađuje u njoj Matičin, slobodno izabrani predsjednik, profesor Filip Lukas (1871.-1958.), koji joj je tako dao stanovitu zakonitost, nego posebno zato, što je HR u emigraciji postavila za svoj glavni cilj: *okupljanje svih hrvatskih pisaca na širokoj, općehrvatskoj osnovici.* Naš program bila je i ostala samo Hrvatska, njoj su bile usmjerene sve naše težnje, svi napori, i naš konačni cilj!«

U svom trećem razdoblju »Hrvatska revija« se izravno nastavlja na iseljeničko razdoblje. Zaista bi bilo »opravdano..., da se zbroje sve godine Revijina života, pa bi tako, pribrojivši njezinih prvih 17 godišta, ovo bilo zapravo 58. (novo godište brojimo kao 41.), jer sve je to jedno te isto stablo, plodno i bogato, koje se zove Matica Hrvatska... U tome svemu važna je naša spoznaja, da je HR, ona predratna, ona ratna kroz samo četiri godine, kao i ova iseljenička kroz četrdeset godina, jedan te isti časopis, Matičin časopis ... ona se po želji Urednika i uz pristanak Upravnog odbora Matice Hrvatske – a posebno na želju Hrvata u inozemstvu – po vanjskom obliku i po unutarnjoj strukturi, nastavlja na našu emigrantsku Reviju, jer nje se naša emigracija ne želi odreći, jer Revija je njezin najviši i nacionalni i kulturni domet, kojim će se emigracija trajno ponositi: nju ona s posebnim

osjećajem zove *naša Revija*« (Vinko Nikolić).

Nova domovinska HR namijenjena je kako domovinskim čitateljima tako i onima u inozemstvu. Hrvatska sudbina je takva, da je i nadalje veliki broj Hrvata nastavio živjeti izvan domovine. U prigodi predaje vjerodajnica prvoga hrvatskoga veleposlanika u Ujedinjenim Američkim Državama (USA) ocijenjeno je da samo u toj državi živi od 2,5 milijuna ljudi hrvatskoga podrijetla. Pribrojimo li k tomu Hrvate odnosno njihove potomke koji žive u Kanadi, Južnoj Americi, Australiji, Novom Zelandu, Njemačkoj, Francuskoj, Švedskoj, Africi i drugim zemljama i kontinentima svijeta, bez pretjerivanja možemo reći da u iseljeništvu živi najmanje toliko Hrvata odnosno njihovih potomaka koliko ih živi u domovini. Stoga Vinko Nikolić ima pravo kad veli, da je domovina narod. I zaista Hrvatska Domovina nije samo područje između Dunava, Drine i Jadrana na kojemu Hrvati žive već dva tisućljeća, Hrvatska Domovina u duhovnom smislu je čitav hrvatski narod ma gdje njegovi pripadnici živjeli. Stoga je za svaku pohvalu ispravno nastojanje, da »Hrvatska revija« bude most između domovinske i iseljene Hrvatske. Kao što je to bila u svojoj prošlosti, tako i danas i u budućnosti HR treba biti nacionalni književni i kulturni časopis svih Hrvata bez obzira gdje oni žive i kakvih su svjetonazora. Smisao produžena života HR Vinko Nikolić nalazi u tome, da ona bude zasnovana i vođena na najširem temelju hrvatskoga nacionalno-kulturnog jedinstva.

Do konca 1992. godine, kada je Matica Hrvatska slavila 150. godišnjicu svoga osnutka, izašla su četiri sveska (od toga dva dvobroja) »Hrvatske revije«. Njihov izlazak u dnevnom je i tjednom tisku uglavnom bio popraćen šutnjom. U Nacionalnoj i Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu hrvatskoj javnosti već dvije godine stoje na raspolaganju svi brojevi iseljeničke HR, njezina bogata pismohrana i 65 knjiga koje je HR izdala. Ni o tome ništa sustavnije nije u domovini napisano. Jedino je o tome opširnije pisao Branko Hanž u članku »Hrvatski iseljenički tisak u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu« (HR, god. XLII/svezak 1/165 – ožujak 1992., str. 123.-131.). Ovdje i sada ne ćemo ulaziti u podrijetlo i razloge te šutnje.

Kao sedma knjiga redovitoga izdanja *Knjižnice Hrvatske revije* tiskano je djelo Bogdana Radice *Sredozemni povratak* (München-Barcelona 1971.). U ovoj je knjizi objavljen izbor iz mnoštva Radičinih eseja i književnih osvrta, koje je on još prije II. svjetskog rata objavio u raznim listovima i časopisima (esej iz knjige »Molitva na Akropoli« bio je god. 1930. objavljen u »Hrvatskoj reviji« broj 6.). Iako je ove eseje i književne osvrte Radica napisao u svojoj književnoj i životnoj mladosti i makar su oni objavljeni prije pedesetak i više godina, oni su i danas suvemeni i nadasve zanimljivi. Osobito je izvoran i zanimljiv Radičin opis Dalmacije i dalmatinstva i svega onoga što je u svezi s tim. Taj nam opis pomaže da bolje razumijemo i otkrijemo izvore i poticaje ne samo jučerašnjega, nego i današnjega dalmatinskoga autonomaštva. Nu Radica nas također upozoruje i na važnost koju Sredozemlje ima u Hrvata i na ulogu koju Hrvatska i danas ima u Sredozemlju. U pristupnoj riječi navedenoj svojoj knjizi Radica piše: »Sredozemni Hrvat je svojim stilom, svojim talentom i svojom dinamikom unosio u opći nacionalni život Hrvatske upravo one snage, koje Hrvate i čine tako duboko različitim od njihovih

slavenskih susjeda na Balkanu. Povezan sa srednjoevropskom Hrvatskom u danas ostvarenu cjelinu, sredozemni Hrvat unosi u zajedničko tijelo svoj stil, bez koga se danas ne da ni zamisliti cjelokupna Hrvatska. Hrvatska bez mora ne bi imala ono magično značenje, koje od nje čini posebnu samobitnost. Kroz Sredozemlje, dio Sredozemlja, Hrvatska odigrava onu značajnu ulogu našeg prisustva u zapadno-evropskoj civilizaciji.« Ovaj naš hrvatski domovinski obrambeni rat protiv neljudskoga napadača, koji je došao s istoka kao što je s istoka došla i osmanska sila koja je okruglo hrvatsko sunce izglodala u kiflasti polumjesec, na najstrašniji i najuvjerljivi je način potvrdila Radičinu tvrdnju da je Hrvat zaista duboko različit od svojih slavenskih susjeda.

Članak Dragutina Hlada *Hrvatska i Amerika,* objavljen u novoj domovinskoj »Hrvatskoj reviji« (god. XLII/svezak 2/166 – lipanj 1992., str. 183.-192.) iznosi razloge zbog kojih američka politika ne prihvaća Hrvatsku kao samobitnu zajednicu a niti obnovljenu hrvatsku državu kao ostvarbu te samobitnosti. Želimo li dobiti odgovor na pitanje zašto nam američka politika nije sklona, moramo – veli pisac – upoznati izvorišta američke svijesti, američke interese i njihov sustav vrijednosti. Mi naivno smatramo, nastavlja pisac članka, da svojom borbom protiv komunističkoga poretka i težnjom za demokracijom ispunjujemo sve preduvjete da nas Amerikanci pomognu. »Budući da je američki interes sačuvati stabilnost na ovim prostorima, mi bismo se trebali predočiti kao taj čimbenik stabilnosti na njima. To, naravno, zahtijeva i našu želju, da zavladamo balkanskim vjetrometinama, da mi budemo transmisija između zapadnog svijeta i Balkana, pa čak i žandar na tom prostoru ... treba postupati u skladu s pravilima igre i iz njih crpsti prednosti za nas ... Osnovni postulat svake nacionalne politike jest uskladiti nacionalno htijenje s objektivnim okolnostima – što u prvom redu znači poistovjećivanje naših interesa s onim moćnih koji kroje sudbinu svijeta, a također i njihovim sustavom vrijednosti. Moramo se nametnuti da smo mi oni koji možemo imati ulogu čuvara reda na određenom prostoru, jer smo tehnički obrazovan narod, radin i civiliziran... Naša su šansa: kroz demokraciju ostvariti hegemoniju na Balkanu...«. Svoja razmatranja o hrvatsko-američkim odnosima pisac članka zaključuje riječima: »Na nama je, da sada, kada smo nezavisna zemlja, uočavajući gornje konstante, sada jedine svjetske velesile, vučemo poteze koji će nama biti od koristi«. Pisac time hoće reći, da moramo i kao narod i kao država biti aktivni a ne pasivni tvorci svoje sudbine.

Osvrtima na Radičinu knjigu i Hladov članak samo sam želio istaknuti, da se je »Hrvatska revija« uvijek bavila sudbinskim pitanjima hrvatskoga naroda. Bogatstvo sadržaja »Hrvatske revije« i njezino značenje u hrvatskoj književnoj i kulturnoj povijesti tebalo bi obraditi u posebnoj monografiji. To bi bio najvrijedniji poklon Matice Hrvatske hrvatskome narodu u povodu 150. godišnjice njezina osnutka.

Tomislav Heres

STAROHRVATSKI SOLIN

svojim izgledom i sadržajem izaziva zahvalno divljenje poštivalaca drevne hrvatsko-kršćanske kulture

U Splitu je od 2. X -20. XI 1992. održana izložba »Starohrvatski Solin« i

tom prilikom objavljen je istoimeni zbornik. Izdavači su splitske ustanove: Arheološki muzej, Galerija umjetnina i Matica Hrvatska.

Sadržaj Zbornika: Iza Nazorove »Zvonimirove lađe« dolaze ovi radovi: Akademik Radoslav Katičić: »Pristupajući starohrvatskom Solinu«. Emilio Marin (ujedno i urednik Zbornika): »Izložba«, »Starohrvatski Solin«. Don Frane Bulić: »U kolijevci Starohrvatske povjesnice«. Milan Ivanišević: »Povijesni izvori«. Arsen Duplančić: »Arhiv društva 'Bihać' kao izvor za poznavanje i istraživanje starohrvatskog Solina«. Ante Pileša, Ivana Marijanović, Aida Šarić i Jerko Marasović: »Arheološka mjesta i spomenici«. Maja Bonačić-Mandić: »Nalazi novca«. Silvana Matković: »Bibliografija«. Nevenka Bezić Božanić: »Solinsko polje nakon 1102. godine«. Milan Ivanišević: »Slika povijesnih događaja« – uz zanimljive podatke o sabiranju građe: »Izvor fotografija«, »Posudbe za Zbornik«.

Slijede i prijevodi radova na francuski (Pascale Chevalier) i njemački (Ana Marg. Mihić). Višebojne ilustracije na visini su »Zbornika«, kojemu je Split ove godine tvoritelj i izdavač-poklonik. O pojedinim prilozima preostaje da u našoj reviji svoje kažu i suradnici, među kojima je i Nevenka Bezić-Božanić.

Km.

UZ PRETISAK SUŠNIK-JAMBREŠIĆEVA RJEČNIKA (LEXICON LATINUM INTERPRETATIONE ILLYRICA, GERMANICA, ET HUNGARICA (1742-1992)

U nekadašnjem zagrebačkom isusovačkom kolegiju, adaptiranom prije deset godina u Muzejski prostor, postavljena je velika izložba *Isusovačka baština u Hrvata* (prosinac 1992 – ožujak 1993). Na njoj se mogu uočiti gotovo sva glavna djela hrvatskog jezikoslovlja. Tu je čelnik hrvatskog jezikoslovlja o. Bartol Kašić sa svojim *Hrvatsko-talijanskim rječnikom* iz 1599, koji je utjecao na sve ostale, premda je tiskan tek 1990, a tu je i njegova *Gramatika* iz 1604. Slijedi Mikaljin cjelovit priručnik hrvatskog jezika *Blago jezika slovinskoga* iz 1649. koji sadrži ortografiju, gramatiku i veliki hrvatsko-talijansko-latinski rječnik. U strukturi ga nasljeđuje, a po obimu znatno nadmašuje Della Bellin trojezični *Dizionario italiano, latino, ilirico* iz 1728. Za potrebe Zagrebačkog i ostalih isusovačkih kolegija bio je tiskan 1670. džepni Habdelićev *Dictionar* koji je doživio pretisak 1989.

Nakon što je 1740. bio objavljen pavlinski Belostenčev latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski *Gazofilacij,* pojavio se 1742. isusovački četverojezični Sušnik-Jambrešićev *Lexicon latinum* sa značenjem na hrvatskom, njemačkom i mađarskom. Na 1068 dvostupačnih stranica donosi oko 27.000 latinskih odrednica, od kojih su mnoge obrađene kao enciklopedijski članci, pa je npr. Croatia obrađena na 2 stupca, a Illyricum na 5. Na kraju je dodan hrvatsko-latinski *Index*, koji na 72 stranice u 3 stupca donosi oko 7.000 riječi. Dodani su popisi naziva stabala, ptica, riba, biljaka i slično, te latinski kalendar, brojevi i hrvatska latinička ortografija, kao i reformirana ćirilica. Zbog svog bogatog sadržaja *Lexicon* je bio veoma tražen i upotrebljavan, pa je sačuvan malen broj primjeraka.

Stoga je sada, o 250. obljetnici prvotiska (1742-1992), hrvatska kultura obogaćena veoma lijepim i vrijednim pretiskom toga Sušnik-Jambrešićeva *Lexicona,* a priredio ga je Zavod za

hrvatski jezik kao 1. knjigu niza Posebna izdanja. Pretisak je vrlo savjesno i brižljivo tehnički uredio Josip Milić. *Dodatak* od 75 stranica, koji je uredio Antun Šojat, donosi najprije njegovu temeljitu studiju o tom rječniku (str. III-XXVIII). Zatim slijedi studija Stanka Žepića o njemačkom djelu Sušnik-Jambrešićeva rječnika (str. XXIX-L), pa studija o mađarskoj građi u rječniku, koju je napisao budimpeštanski kroatista István Nyomárkay (LI-LIII). Na kraju dolaze probrani latinski tekstovi u hrvatskom prijevodu koji je priredio Vladimir Vratović (LV-LXXII). Tu je još *Napomena* A. Šojata (LXXIV), *Kazalo* (LXXV) i na posljednjoj nepaginiranoj stranici *Impressum.*

Lexicon latinum na naslovnici ima naznačenog kao autora samo Andriju Jambrešića, ali sam Jambrešić u prvoj rečenici predgovora, koji ima puni naslov *Praefatio et Declaratio operis,* upućuje na o. Franju Sušnika kao idejnog začetnika i prvog autora rječnika.

FRANJO SUŠNIK rođen je 25. 11. 1686. od plemičkih roditelja u Međimurju, pa su ga nazivali Croata Insulanus. Srednju je školu polazio u Varaždinskoj isusovačkoj gimnaziji, a tri godine filozofije završio je na Isusovačkoj Akademiji u Zagrebu. Bio je odličan student, pa je 1710. održao i javnu raspravu. Kao svršeni mladi filozof stupio je u Družbu Isusovu 14. 1. 1711. u Beču, a od jeseni 1712. dvogodišnji novicijat dovršio je u Zagrebu, gdje je u kolegiju 1712/13. počeo predavati u prvom, a zatim u drugom razredu. U šk. god. 1713/14. bio je u Varaždinskom kolegiju profesor gramatike u 3. i 4. r., i subregens konvikta, a 1714/15. u Zagrebačkom kolegiju predaje u 4. razredu sintaksu. Teologiju je studirao u Grazu 1715-1719., a 1719/20. u Judenburgu obavio je treću probaciju. Vraća se u Zagreb i tu je u isusovačkom kolegiju bio nastavnik retorike (6. r.) i pomoćnik regensa sjemeništa u šk. god. 1720/21. i 1721/22, a 2. 2. 1721. tu polaže i svečane zavjete duhovnog pomoćnika. Od 1722-1724. djeluje u Osijeku kao propovjednik i kateheta, zatim je dvije godine u Zagrebu propovjednik i dušobrižnik tamnice i bolnice, pa se 1726. ponovno vraća u Osijek kao hrvatski i mađarski propovjednik, a radio je i na otvaranju gimnazije. Zatim dvije godine djeluje u Pečuhu, pa 1631. dolazi u Zagreb gdje je dočekao i smrt 30. travnja 1739.

Iz nekrologa saznajemo da je trpio mnogo od uloga (podagra) i kostobolje (arthritis). Kad mu je bolest popustila pa se mogao služiti rukom, »pisao bi na materinjem jeziku molitve, koje je tiskom izdao te njima mnogo doprinio porastu bogoljubnosti kod svojih zemljaka«. Radi se o Sušnikovom molitveniku koji je objavljen i sačuvan s dva naslova »*Put vu nebo*/*Putni tovaruš*«, a na oba stoji da ih je u Zagrebu 1734. tiskao Ivan Weitz, dok je troškove snosio knjigoveža-knjižar Mihael Sattner. Nekrolog govori i o velikom rječniku »četiriju jezika« koji je Sušnik dotjerivao (perpoliebat) koliko je mogao, pa ga je dotjerao toliko da se već tiska. A kad je osjetio da mu se život primiče kraju, smetnuo je s uma sve zemaljsko, pače i »drage brige oko svog rječnika« – (caras etiam lexici sui curas).

Slično tvrdi i Andrija Jambrešić započinjući predgovor: »Pia in Patriam studia...« što u prijevodu znači »Žarka revnost prema Domovini svjetovala je Franji Sušniku svećeniku D. I., koji se u Zagrebu liječio, da snage, iako skršene drugdje apostolskim radom, (upotrijebi na to) da nadopuni koji rječnik, jer je Habdelićev od starosti istrošen.«

ANDRIJA JAMBREŠIĆ je dvadeset godina mlađi od Sušnika. Rodio se 20. rujna 1706. u Cesargradu, pa se na naslovnici Leksikona potpisao »Croata Zagoriensis«. Gimnaziju je završio u Varaždinskom kolegiju. U isusovački novicijat stupio je 14. listopada 1724. Filozofiju je studirao u Trnavi 1726--1729, a zatim je u šk. god. 1729/30. u Zagrebačkom kolegiju bio profesor u 2. razredu, a 1730/31. u Varaždinskom kolegiju profesor 4. razreda (syntaxis). Teologiju je studirao u Grazu 1731-1735, a 1735/36. je u Judenburgu obavio »treću probaciju«. Zatim 1736-1739. u Zagrebu predaje filozofiju na isusovačkoj Akademiji, a od 1738. pomaže o. Franji Sušniku na Lexiconu, a poslije njegove smrti kroz dvije i po godine preuzima sav rad na doradivanju i tiskanju, i ujedno je ravnatelj tiskare. Leksikon je tiskan 1742. i potkraj te godine, prema odluci Sabora, isusovci prodaju tiskaru Ivanu Weitzu. Jambrešić je poslije djelovao u nekoliko drugih kolegija kao profesor, a od 1753. djeluje u Varaždinskom kolegiju, gdje je i umro 13. ožujka 1758.

Objavljeni pretisak Sušnik-Jambrešićeva Rječnika svečano je predstavljen u Muzejskom prostoru 18. I. 1993. uz prigodni znanstveni skup, a sigurno je da će potaknuti i širi krug znanstvenika na dublja istraživanja hrvatskog jezikoslovlja.

Vladimir Horvat

ZBORNIK RADOVA O JANKU LESKOVARU

U ediciji »Zagorski cvijeci« ogranka Matice Hrvatske u Pregradi, objelodanjen je krajem rujna 1992. Zbornik radova o Janku Leskovaru. Riječ je o knjizi referata što su ih eminentni književni povjesničari i lingvisti iznijeli na znanstvenom skupu održanom u Pregradi 25. travnja 1992. Znanstveni skup o Janku Leskovaru organizirali su Osnovna škola Janka Leskovara i ogranak Matice Hrvatske u Pregradi, a u povodu 150 godina školstva u Pregradi i 130. godišnjice rođenja Janka Leskovara, značajnog hrvatskog pisca, jednog od začetnika hrvatske moderne.

Izdavanje Zbornika veliki je književno povijesni čin, kojim se članovi ogranka Matice Hrvatske u Pregradi unatoč teškom, materijalno i duhovno oskudnom vremenu, dostojno odužiše pregradskom književniku.

Urednik zbornika je Boris Krizmanić, a referate je za tisak priredio dr. Miroslav Šicel, voditelj znanstvenog skupa o Leskovaru i priređivač Leskovarovih sabranih djela za pregradskog izdavača.

Na stotinjak stranica Zbornika objavljeno je osam referata.

Dr. Miroslav Šicel osvjetljava Janka Leskovara u kontekstu novelistike hrvatske moderne i zaključuje da je u svojoj novelistici koncentriran isključivo na usud pojedinca; njegovi junaci pokušavaju odgonetnuti prošli vlastiti ili tuđi čin koji ostaje u njima kao istočni grijeh: ne možeš pobjeći od samoga sebe niti zbrisati bivšu realnost. Konflikt se prenosi u dramu unutarnjeg društvenog ustrojstva koje nema snage prevladavanja samom sebi nametnutih, u prvom redu etičkih prepreka. Originalnost Leskovarove književne pojave je u ostvarenju takve proze koja niti je direktni sljedbenik tradicije, niti funkcionira na istoj valnoj dužini s ostalim hrvatskim modernistima.

Dr. Dubravko Jelčić piše o Leskovarovim književnim težnjama i zaključuje da su sva Leskovarova književna nastojanja, sve njegove literarne težnje usmjerene prema

nedostižnom i neizrecivom. Približiti se barem tom svijetu, koji nosimo u sebi a ipak nam je skriven, taman i nejasan; osjetiti na svojoj ruci nevidljive ruke koje nas vode; oćutiti i razumjeti nečujni tajni govor, koji nas omamljuje; unijeti u stvarnost i ono što živimo u mislima, u osjećajima. Takve ustreptale misli ispunjavaju Leskovarovu prozu vibrantnom životnošću i pribavljaju joj vrijednost izvorne umjetnine. Malene ali skladne, rijetke i dragocjene.

Dr. Joža Skok osvrće se na romane J. Leskovara u ukupnoj romanesnoj produkciji i poetici hrvatske moderne te ističe da u galeriji junaka hrvatske moderne-osamljenika, bjegunaca, sanjara, samotnih vukova, tuđinaca, gubitnika i patnika – zatječemo na čelu likove dvaju takvih Leskovarovih romana, a to su Propali dvori i Sjene ljubavi. Kratki roman lirsko-psihološke atmosfere bio je upravo ono što je odgovaralo duhu vremena, ali i duhu pisca, jer je Leskovar bio pisac omeđenog književnog zanata i intenziteta, ali ne i talenta. U njegovom slučaju pokazalo se kako je talent doista bitan preduvjet svakog književnog djelovanja i stvaranja, ali da se samo na njemu, ukoliko ga se ne njeguje radinošću i stalnim proširivanjem književne kulture, ne može trajnije djelovati u književnosti.

Dr. Stjepko Težak pozabavio se jezičnim dvostrukostima u djelima Janka Leskovara: glasovnim, oblikovnim, tvorbenim, sintaktičkim i leksičkim. Te se dvostrukosti mogu objasniti, prvo, uzburkanošću prijelaznog razdoblja s pozicija tzv. korijenskoga pravopisa na vukovsku novoštokavštinu, te je Leskovar iskorištavao staro i novo, a drugo činjenicom da umjetniku riječi trebaju svi mogući rječnički izvori za izgradbu vlastitog, osebujnog izraza.

Dr. Krešimir Nemec analizira u svom referatu Leskovarovog antijunaka Marcela Bušinskog i daje literarni portret jednog dekadenta, kojega je Leskovar doduše ostvario na osnovi različitih literarnih i filozofskih poticaja, ali je taj lik kasnije oživio i postao stvaran. Bušinski je ne samo literarno nego i životno uvjerljiv. Mi osjećamo njegove dileme, slabosti, boli, živčane napetosti. Marcel Bušinski je naš suvremenik.

Dr. Cvjetko Milanja približava nam Leskovara kao društvenog psihologa modernizma, koji društvenoj determiniranosti svojih junaka suprotstavlja individualno konstituiranu subjektivnost. U Leskovarovim novelama ukazuje nam na trag pisanja koji vodi razvoju psihološkoga romana u europskoj književnosti, na trag izrazitog prodora imaginativnoga u svakodnevnu realnost i konfiguraciju individualiteta.

Dr. Ivan Sović piše o nekim posebnostima jezičnog izričaja u opusu Janka Leskovara i na kraju sažima da se u njegovu jeziku i njegovu pravopisu itekako očituje prijelaz s jezičnih pozicija Zagrebačke filološke škole na pozicije karadžićevskodaničićevskog shvaćanja književnog jezika. Odatle mnoge jezične i pravopisne dvojakosti. No, Leskovar je u okviru postojeće gramatičkopravopisne norme svoga vremena izgrađivao i razvijao osobni jezični izričaj koji je usklađivao s tematikom koju u pojedinim djelima razrađuje, pronalazeći katkad nova rješenja i uvodeći inovacije u pravopis, fonologiju, u morfologiju, tvorbu riječi i sintaksu. To mu je, među inim, osiguralo dostojno mjesto u povijesnom razvoju hrvatskoga književnog jezika.

Dr. Ante Bežen naglašava u svom metodičkom pristupu književnom djelu Janka Leskovara da bi zagorske osnovne škole morale o Leskovaru dati osnovne

informacije svojim učenicima. Na satu lektire, ili u nekom drugom obliku zavičajne nastave, može se obraditi neka Leskovarova novela. Bilo bi dobro da učenici na jednom od izleta u prirodu posjete piščevu rodnu kuću ili grob u Pregradi. Leskovarovi likovi i njihove sudbine ostaju snažnim svjedokom svoga doba, zato bi njihove univerzalne sastojnice, povezane s koloritom kraja 19. stoljeća, mogle biti prihvatljivima za televizijsku obradu, budući da pojedine pripovijetke i romani imaju potrebnu dramsku osnovu koju dobar scenarist može razviti u televizijsku dramu.

Svi referati tiskani u Zborniku mogu poslužiti kao uvod u čitanje Janka Leskovara i stoga je ova knjiga više nego poželjna prethodnica njegovih sabranih djela. Ogranak Matice Hrvatske u Pregradi svojim izdavačkim pothvatom na najbolji način oživljuje i osuvremenjuje desetljećima nepravedno zapostavljenog hrvatskog književnika Janka Leskovara.

Božidar Breznišćak Bagola

»SVJEDOCI OBNOVE« – HAGIOGRAFSKA TRILOGIJA JOSIPA MLINARIĆA

(Izdavač: Birotisak-Roso, Zagreb 1992.)

Hagiografska literatura kod nas Hrvata nije dovoljno odnjegovana. Mi do danas, uza tolika brojna izdanja bogoslovnih i srodnih djela, nemamo suvremeno reprezentativno izdanje života svetaca, barem onih koje naš narod više štuje i poznaje. Pokušaj u manjem opsegu započeo je Maksimilijan Lah (i doveo ga do polovice) neposredno pred drugi svjetski rat. U novije doba to je uspješnije proširio isusovac Josip Antolović. No ta izdanja nisu ono što bismo mi danas morali imati, iako su oba dobra i korisna. Razmjerno malobrojni Gradišćanski Hrvati imaju četiri sveska života svetaca, u kojima su opisani mnogi svetački likovi, prateći crkvenu godinu iz dana u dan, zahvaljujući svome neumornom kulturnom, književnom i duhovnom pregaocu benediktincu Augustinu Blazoviću: *Sveci u crikvenom ljetu*, Beč – Željezno 1966-1980.

I ne samo to. Mi Hrvati do danas nemamo djela, u kojem bi bili barem kraći životopisi naših svetaca, blaženika, kandidata za beatifikaciju ili svetačko proglašenje, nebrojenih davnih i svježih mučenika, tolikih svetačkih osoba, bilo iz crkvenih krugova, ili iz redova naših vjernika. Ta činjenica baca na nas nemalu ljagu.

U tom spletu hagiografska triologija dominikanca JOSIPA MLINARIĆA odužuje dio obveze da barem neki sveci postanu poznati, ili opširnije prikazani kršćanskom puku. On se opredijelio da opiše sve svece i svetice, te mnoge blaženike i blaženice svoga Dominikanskoga reda. Iako se ovdje ne može u potpunosti primijeniti ona skolastička: *Caritas bene ordinata incipit ab ego* (prava ljubav počinje od moga ja), ipak je poticaj iz sličnog izvorišta. Sveci dominikanskog reda bliži su patru Mlinariću već zbog pripadnosti istoj zajednici, pravilu, usmjerenju.

Svoje hagiografsko djelo izdao je J. Mlinarić u t r i sveska, poprilično jednakog obujma (I = 358 str.; II = 323; III = 227).

Prvi je posvetio utemeljitelju Dominikanskog reda sv. Dominiku, njegovu nasljedniku, bl. Jordanu Saksonskom, sv. Rajmundu Penjafortskom, sv. Albertu Velikom, sv. Tomi Akvinskom, sv. Katarini Sijenskoj, bl. Rajmundu iz Kapue, dubrovačkom nadbiskupu bl. Ivanu Dominici, sv. Vinku Fererskom i papi sv. Piju V. »U prvom dijelu prikazani su sveci i blaženici Reda koji su posebno zaslužni za život Crkve i Dominikanskog reda«. (III sv., str. 274)

Ispred opisa života i djela sv. Dominika pisac je smatrao potrebnim čitaoca upoznati s razlogom zbog kojeg je trilogiju okrstio *Svjedoci obnove.* Stoga na gotovo dva arka raspravlja o povijesti duhovne obnove naše Crkve, o svecima kao izrazitim svjedocima obnove, obnoviteljima vjere, o njihovoj veličini itd. U pogovoru veli: »Zbirku prikaza dominikanskih svetaca i blaženika naslovio sam 'Svjedoci obnove'. Tako sam odlučio u vrijeme kad se mnogo govorilo o novom liku, o posuvremenju, o obnovi Crkve...« (III, 274)

Drugi svezak posvećen je sv. Petru iz Verone (uz osvrt na inkviziciju), bl. Ambrozu Sansedonija, bl. Jakovu de Voragine, sv. Agnezi de Montepulciano, našem bl. Augustinu Kažotiću, bl. Anđeliku (Ivanu iz Fiesola, anđeoskom uznosniku živopisnih boja), bl. Antunu Nerotu, našoj Ozani Kotorskoj, sv. Ivanu iz Kölna i garkumskim mučenicima, sv. Martinu de Porres, sv. Ivanu Macias, Japanskim, Kineskim, Vijetnamskim mučenicima, bl. Franji Coll, bl. Bartolu Longu i Pier Giorgio Frassatiju. Ti sveci i blaženici »nemaju toliku ulogu u povijesti čitave Crkve i Reda nego su važni u misijskom djelovanju Crkve ili za pojedine krajevne crkve...« (III, 275)

Pater Mlinarić nadalje piše: »U prvom i drugom su dijelu moji vlastiti prikazi, a u trećem su dijelu prikazi koje je napisao o. Dacik.« (III, 275)

U trećem svesku koji je uz povijesnu doradu i vlastitu dopunu o. Mlinarića (uglavnom) prijevod knjige češkog dominikanca o. Reginalda Daciga, obuhvaćeni su dominikanski sveci i blaženici, o kojima nije riječ u prva dva dijela: sv. Hijacint, bl. Češlav, bl. Zdislava, sv. Margarita Ugarska, bl. Albert iz Bergama, bl. Benvenuto Boiani, bl. Ivanica Orvieta, bl. Villana Botti, bl. Henrik Suzo, sv. Antonin, bl. Magdalena Panatieri, sv. Ljudevit Bertran, sv. Katarina de Ricci, sv. Ruža Limska, sv. Ljudevit M. Grignion de Monfort. U ovom dijelu dodan je i prikaz razvoja Zdravo Marijo i krunice.

Zahvaljujući svome ne baš čeličnom zdravlju Mlinarić je uspio napisati i prevesti tolike živote svojih i naših svetaca, a potporom sedmorice sponzora, sam izdati hagiografsku trilogiju.

On piše lagano, jednostavno, jasno, – uklapajući sve i u prilike u tadanjem svijetu i našoj Crkvi, iznoseći životne putove svakog pojedinca, posebne darove i ostvarivanja Božjih miljenika, primjere njihovih kreposti, pobožnosti, bogozrenja i načina posvećenja.

Posebno treba istaknuti umjetničku opremu trilogije koja je na vrlo zamjernoj visini.

Dugotrajan posao i veliko zadovoljstvo.

Mirko Validžić

U prostorijama HKD sv. Ćirila i Metoda proslavljena je u četvrtak 17. prosinca na skroman način 25. obljetnica izlaženja Hrvatske književno-kulturne revije »Marulić«. Tom prigodom predstavljena je i knjiga njezina glavnog urednika prof. *Radovana Grgeca* »Odsjevi kršćanske kulture«.

Upravitelj i urednik HKD-a R. Grgec istaknuo je da se »Marulić«, usprkos brojnim nedaćama, tijekom dvadeset i pet godina izlaženja, afirmirao ne samo kao časopis hrvatskih katoličkih laika i književnika nego i kao revija svih Hrvata bez obzira na njihovu vjersku ili stranačku pripadnost ili nepripadnost. O tom najbolje govori bibliografija na kraju božićnoga broja, koja zaprema veći dio časopisa. U abecednom redoslijedu autora nailazimo na mnoga poznata imena naše kulture i literature, a naročito literature kršćanskog nadahnuća.

Nakon predstavljanja knjige i časopisa razvila se zanimljiva diskusija. Između ostalih tom su prigodom odali priznanje Društvu i »Maruliću« prof. dr. *Ivan Golub,* dr. *Lav Znidarčić,* prof. *Baldo Šoljan* i vlč. *Mirko Validžić.* Ipak je velik broj prisutnih izrazio svoje čuđenje što je tako značajnom događaju kao što je dvadeset i peta obljetnica »Marulića« u sredstvima priopćavanja dat tako skroman publicitet. Kada se na godinu bude slavila 125. obljetnica postojanja HKD sv. Ćirila i Metoda – Društva sv. Jeronima, uz Maticu hrvatsku i HAZU naše najstarije kulturne ustanove, trebat će tome posvetiti više pažnje. O obljetnici »Marulića« izvijestio je »Glas Koncila« od 27. XII. 1992.

* * *

12. XII. 1992. – Dan P. Grkca u Đurđevcu (Šimunić, Grgec, Tusun)

»Glas Koncila« od 27. XII. 1992. donosi članak *Dinka Tusuna* o »Danu Petra Grkca« u Đurđevcu, na kojemu je uz prof. *Radovana Grgeca* sudjelovao KUD »Petar Grgec« iz Batinske recitiranjem ulomaka Grkčeve proze i pjesama, mr. *Ante Šimunić* i prof. *Dinko Tusun,* koji je pročitao svjedočenje i sjećanje kćeri Petra Grgeca, Anice i Marije, o njihovu ocu. Ova proslava održala se 12. XII. 1992. u okviru dana »Matice hrvatske«.

* * *

27. XI. 1992. u organizaciji Braće Hrvatskog Zmaja proslavljena je u Mariji Bistrici 50. obljetnica smrti dr. *Velimira Deželića,* potpredsjednika HKD-a. O njegovu životu i djelu govorili su između ostalih i članovi našeg Društva, dr. *Lav Znidarčić,* dr. *Juraj Kolarić* i prof. *Radovan Grgec.*

* * *

U božićnom broju »Glasa Koncila« piše o komemoraciji 25. obljetnice smrti dr. *Josipa Andrića* u dvorani HVEP-a u Zagrebu *N. Pintarić.*

* * *

U OR (Osservatore Romano) od 9-10. XII. 1992. objavljen je članak *Benedette Papasogli* o novom kritičkom izdanju djela *Arthura Rimbauda* pod naslovom »Una discutibile chiave interpretativa«.

* * *

»Mogućnosti« br. 11-12/1992. donose četvrti nastavak esejističkog dnevnika *Mirka Tomasovića* »Marulićev ljetopis«, u kojemu se govori i o našoj reviji »Marulić«, a autor spominje i posjet našem uredništvu te »dojmljiv razgovor« s upraviteljem HKD-a i glavnim urednikom »Marulića« *Radovanom Grgecom* (koji u članku zabunom nosi ime svog oca *Petra Grgeca*).

* * *

Početkom listopada u Splitu je počelo snimanje dokumentarnog filma o prvoj i jedinoj hrvatskoj europskoj književnoj zvijezdi *Marku Maruliću.* Film snima zagrebačka kuća STELLA ERANTES po scenariju *Tonka Maroevića* i *Mirka Tomasovića,* a redatelj je *Marin Marušić.* Kako se film o Marulu snima i za potrebe Hrvatskog narodnog kazališta Split, premijerno će se prikazati koncem travnja 1993. godine u okviru trećeg festivala hrvatske drame MARULOVI DANI.

* * *

U Splitu je od 27. rujna do 10. listopada održana četvrta po redu međunarodna kulturna priredba Knjiga Mediterana, tijekom koje je priređeno petnaestak izložbi, predavanja, koncerata i predstavljanja knjiga u organizaciji kulturnih ustanova iz Hrvatske, Malte, Italije, Francuske te Bosne i Hercegovine. U ratnom ozračju nije bilo prodaje knjiga, a od više predstavljenih naslova izdvajamo 3 u izdanju splitskoga Književnog kruga, ponajboljega hrvatskog nakladnika. U ediciji Knjiga Mediterana objelodanjen je opsežni zbornik doktora *Mate Zorića* »Književni dodiri hrvatsko-talijanski« s njegovim raspravama nastalim u protekla dva desetljeća. *Tonko je Maroević* u dvije knjige izabrao najbolje stihove, prozu i drame prošle godine preminuloga *Tonča Petrasova Marovića,* nepatvorenog nastavljača Marulove riječi. *Mladen Machiedo* predstavio je svoje talijansko-hrvatske raspre pod imenom »Bliski neznanci / Nepoznati susjedi«.

M. V.

* * *

12. studenoga, na obljetnicu smrti *Tina Ujevića,* u Književnoj izdavačkoj zajednici »Tin Ujević« u Splitu, Kružićeva 2, održan je skromni domjenak u čast hrvatskog velikana poezije. Izloženi su Tinovi portreti, rad mladog akademskog slikara *Bože Drmića,* predstavljen je Tinov zidni kalendar za 1993. godinu, a najavljeni su i novi naslovi KIZ »Tin Ujević«, koja je već tiskala prva tri sveska drugog izdanja Sabranih djela *Tina Ujevića.*

M. V.

* * *

Na blagdan sv. Cecilije, zaštitnice crkvene glazbe, u osječkoj kapucinskoj crkvi sv. Jakova apostola održala je uspjeli koncert *Irma Galić*, sopran, uz orguljašku pratnju (i dvije solo-točke) *Dalibora Ratića*. Na programu bila su uglavnom djela J. S. Bacha, uz Cherubinija, Händela i Mozarta. Dobrovoljni prilozi namijenjeni su popravku kapucinske crkve, koja je iznutra neznatno oštećena, ali krovište je veoma stradalo u ratu. Srećom su vrijedne orgulje ostale neoštećene.

I. S.

* * *

U osječkoj Galeriji »Zodijak« priredio je izložbu slika mladi slikar *Marko Živković*, uz promociju »Hrvatskoga katoličkog kalendara 1993.« što ga je izdao Centar »Leopold Mandić« u Osijeku.

I. S.

* * *

»Istarska Danica« za 1993. donosi članak *Ivana Graha* o dr. *Ivanu Paviću* pod naslovom »Ivan Pavić – oporbenjak fašizma i komunizma«. Napominjemo da je I. Pavić bio jedan od najvjernijih i najuglednijih članova HKD-a, u kojemu još uvijek izlaze njegovi katekizmi. Zanimljivo da ni jedan od dosad objavljenih nekrologa nije spomenuo tu Pavićevu pripadnost, možda i zato što je pok. I. Pavić bio veliki protivnik nekih struja u krilu Crkve u Hrvata. Njegova obilna korespondencija s gl. urednikom Društva o tom rječito govori. Neobično ga je boljelo mimoilaženje i podcjenjivanje njegova katehetskog rada. Naše je Društvo spremno prihvatilo da izdaje njegove priručnike kad to drugi, koji su mu prostorno bili bliži, nisu htjeli.

* * *

Naš suradnik *Mladen Hanzlovsky* objavio je u »Večernjem listu« seriju prikaza života i djela dr. *Ante Cilige*. 9. i 10. XII. 1992. U tom serijalu pišu o Ciligi i naši članovi *R. Grgec* i *L. Znidarčić*.

* * *

»Famiglia cristiana«, br. 43/92, donosi članak o primanju kardinala *Ratzingera* u odsjek Francuske akademije za moralne i političke znanosti na mjesto preminuloga *Andreja Saharova*, a o nagradi za katoličku kulturu, koju je Ratzinger dobio u Bassanu del Grappa krajem prošle godine, piše OR od 18. X. 1992.

* * *

U »Vjesniku« od 30. X. 1992. piše *Damir Herceg* o riječkoj izvedbi drame »Umorstvo u katedrali« *T. S. Eliota*.

* * *

8. XII. 1992. prikazani su »Vjetrovi zla« *Tomislava Dorotića* na slovenskom radiju. Za emisiju se pobrinuo *Martin Silvester*, koji je preveo također poeziju *Ante Jakšića* u okviru iste emisije 5. XII. 1992.

* * *

U časopisu »Etudes«, br. 10/92, *Alain Cordier* objavljuje članak »Responsabilité – une lecture de *Levinas*«.

* * *

U »Espritu«, br. 10/92, *Yan de Kerorguen* piše o svom putu po Bosni pod naslovom »Une petite guerre mondiale a commencé«, a u br. 11/92 *O. M.* piše o djelu *Juliena Greena* »La Fin d'un monde«.

* * *

7. XI. 1992. održano je u Zagrebu veče poezije *Alekse Kokića* (1913–1940) poznatoga bunjevačkog pjesnika kršćanskog nadahnuća.

* * *

U »Glasu Koncila« od 3. I. 1993. *Tomo Vereš* piše o knjizi *Radovana Grgeca* »Odsjevi kršćanske kulture« pod naslovom »Knjiga kršćanskog nadahnuća«. O toj knjizi donose kratki prikaz i »Zvona«, br. 1/93.

* * *

29. XII. 1992. govorio je na Radio-Vatikanu o našoj »Danici 1993« *Boris Rotar*.

* * *

30. XII. 1992. predstavljen je u Starogradskoj vijećnici Zbornik »Duhovna obnova Hrvatske« u kojemu su otisnuti radovi sviju sudionika, među kojima su i naši članovi *Stjepan Sulimanac* i *Radovan Grgec*.

* * *

»Nova Matica«, br. 11–12/92, donosi intervjue naših suradnika *Josipa Kolanovića* i *Trpimira Macana* (koji ističe kako su mu u »Maruliću«, dok drugdje nije mogao objavljivati, sva vrata bila otvorena), a *Sanja Vulić* piše o tom kako bi trebalo pisati »gradišćanski Hrvati« a ne »Gradišćanski Hrvati«, o čemu smo mi u »Maruliću« pisali u istom smislu kao i ona, Bartolić, Šimunović i Finka. Isto tako pišemo »bosanski Hrvati« ili »slavonski Hrvati« dok pišemo »Lužički Srbi« (jer ovi nisu dio srpskog nacionalnog bića, dok su gradišćanski Hrvati dio hrvatskog naroda).

* * *

La Vie, br. 2470 od 31. XII. 1992., donosi članak *Jean-Phillippe Caudrona* o pobjedi *Slobodana Miloševića* na izborima pod naslovom »Balkans – la poudrière« (Balkan – bure baruta).

* * *

Majka Terezija dobila je nagradu »Lav Tolstoj« za 1992. za svoju djelatnost u korist siromašne djece. Nagradu joj je predao ruski generalni konzul u Kalkuti.

* * *

Kod Einaudija su objavljene »Poesie prima della conversione« *Alessandra Manzonija* (Pjesme prije obraćenja).

* * *

OR od 29. XI. 1992. objavljuje članak *Giuseppea Fasolija* o rodnom mjestu *Françoisa Mauriaca* pod naslovom »Bordeaux è la storia della mia infanzia petrificata« (Bordeaux je povijest mojega skamenjenog djetinjstva).

* * *

U »Espritu«, br. 10/92, objavljen je prikaz knjige *Paula Gardea* »Vie et mort de la Yugoslavie« (Život i smrt Jugoslavije), Fayard 1992.

* * *

Hrvatska školska zajednica u Francuskoj izvela je u organizaciji mr. *Stanka Tenšeka* 12. XII. 1992. prigodni božićni program u kojemu je jedna točka bila i recitiranje pjesme »Baranjo« iz Danice 1993.

* * *

»Süddeutsche Zeitung«, br. 261/92, piše o dodjeli Goncourtove i Renaudotove nagrade za 1992. *Patricku Chamoiseauu* i *Françoisu Weyergansu.*

* * *

Međunarodno udruženje prijatelja *Georgesa Bernanosa* organiziralo je početkom listopada 1992. skup o traženju pravoga kršćanskog identiteta kod Bernanosa, o čemu je govorio i njegov sin *Jean-Loup Bernanos.* Skup je održan u Palma de Mallorki, gdje je Bernanos živio neko vrijeme.

* * *

Naša suradnica *Stanislava Adamić* proslavila je u Splitu 70. obljetnicu života, o čemu piše i »Slobodna Dalmacija« od 28. XI. 1992. U našoj reviji i u »Danici« javljala se često i pod raznim pseudonimima. U svojih desetak pjesničkih zbirki afirmirala se u Hrvatskoj i u svijetu. O njezinu životu i djelu govorio je na prigodnoj proslavi dr. *Drago Šimundža,* a njezine su pjesme čitali prvaci Drame splitskoga HNK *Zdravka Krstulović* i *Josip Genda.* Ovom bilješkom pridružuje se HKD sv. Ćirila i Metoda zajedno s uredništvom »Marulića« čestitkama za njezin rođendan.

* * *

Kod Mursije objavljena je knjiga o ratu u bivšoj Jugoslaviji. Autori su *Gigi Riva* i *Marco Ventura,* a naslov knjige je »Jugoslavia: il nuovo Medioevo« (Jugoslavija – novi srednji vijek).

* * *

»Notes et Documents«, br. 33–34/92, donosi članak *Ramona Sugranyesa de Francha* o knjizi *Oliviera Lacomba* »Jacques Maritain – la générosité de l'intelligence«. U istom broju nalazi se i popis novoizabranih članova suradnika Međunarodnog instituta »Jacques Maritain« (među kojima je i ime našeg urednika R. Grgeca).

* * *

Glas Koncila od 12. XI. 1992. objavljuje osvrt *Radovana Grgeca* u vezi s jugoslavenstvom nekadašnjih članova Katoličke akcije kao odgovor na pisanje *Jure Krišta* i *Josipa Buturca.*

* * *

U »Večernjem listu« od 27. XII. 1992., u prilogu »Hrvatski rukopis« br. 92. objavljen je razgovor s našim suradnikom, književnikom i znanstvenikom *Rajmundom Kupareom,* koji se, između ostaloga, osvrće i na sustavno prešućivanje (čak i danas, kad su se političke prilike izmijenile) HKD-a i časopisa »Marulić«.

* * *

U »Večernjem listu« od 27. XII. 1992, u svom članku »Kiša u gradu Toma Sawyera«, *Rudi Aljinović* spominje da se u rodnoj kući Marka Twaina, u gradiću Hannibalu, država Mississippi, u vitrini s prvim izdanjima »Toma Sawyera« čuva i izdanje Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima iz 1926. godine.

* * *

U HNK-u je 5. I. 1993. održan »Hommage *Vojmilu Rabadanu*«, uz nazočnost msgr. *Đure Kokše* i članova umjetnikove obitelji. O svestranom, a dugo prešućivanu radu *Vojmila Rabadana* govorili su *dr. Branko Hećimović, Antonija Bogner-Šaban, Nikola Vončina, Lovro Županović, Augustin Kovačec,*

Đurdica Dević, Mario Šuranec, a nazočnima se zahvalila *Dubravka Rabadan.*

* * *

U »Novom Vjesniku« od 28. XI. 1992., *Dubravka Vrgoč* piše o priredbi u spomen dra *Vojmila Rabadana,* koja je, pod nazivom 8. zagrebački Odeon, održana u Muzeju Mimara, u organizaciji Collegiuma Hergešić. Na priredbi su nastupili *Marija Kohn, Zlatko Crnković* i pijanist *Vladimir Krpan.* U članku pod naslovom »Desetljećima prešućivan« ista autorica piše u »Novom Vjesniku« od 7. I. 1993., o priredbi »Hommage Vojmilu Rabadanu« u HNK, 5. I. 1993. povodom 5. obljetnice smrti tog svestrana književnika.

* * *

Australski »Hrvatski Vjesnik« od 15. I. 1993. donosi prikaz naše *Danice* za 1993.

* * *

»Novi Vjesnik« od 23. I. 1993. objavljuje intervju *Đurđice Ivanišević* s upraviteljem i urednikom HKD-a, *Radovanom Grgecom* pod naslovom »U domovinskom egzilu«. U istom broju naš suradnik *Tomislav Heres* u rubrici »Reagiranja«, osvrćući se na mišljenje *Milivoja Slavičeka* o katoličkim pjesnicima, objavljuje članak pod naslovom »Katolički pjesnici ne traže popust«.

* * *

Sineva Pasini piše u »Novom Vjesniku« od 22. I. 1993. o talijanskom književniku *Italu Alighieru Chiusanu* i o njegovim dojmovima iz Zagreba što ih je objavio u listu »L'Osservatore Romano«.

* * *

Nedavno je izašlo iz tiska novo izdanje zbornika iz 1968. »Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti« što ga je priredio *Zlatko Posavac,* koji u svom prilogu »Estetika u Hrvata do sredine 20. stoljeća«, govoreći o katoličkoj estetici, spominje naše jeronimske pisce *Ljubomira Marakovića i Petra Grgeca* kao »umjerene pripadnike« te struje. Spomenuta je i Grgecova knjiga »Na izvorima pjesništva« (MH 1940). U zborniku se nalaze i dva priloga jeronimskog pisca *Krune Krstića.* U jednom od njih iznijeta je tvrdnja da je *Marko Marulić* autor termina »psihologija«.

* * *

Časopis »Mi«, br. 1-2/93, donosi razgovor *Ive Čuvalo s urednikom »Marulića« Radovanom Grgecom* povodom 25. obljetnice izlaženja časopisa. U istom broju *Romana Videka* piše o Grgecovoj knjizi »Odsjevi«.

* * *

U nakladi Gallimarda izašla je iz tiska knjiga *Alaina Finkielkrauta* »Comment peut-on être croate?« (Kako se može biti Hrvat?).

* * *

»Novi Vjesnik« od 22. 09. 1992. izvješćuje da je kulturni djelatnik, književni prevoditelj, kritičar, publicist i suradnik naše revije, *mr. Svevlad Slamnig* uvršten u četvrto izdanje američkog leksikona »5000 Personalities of the World«, u izdanju Američkog biografskog instituta u Sjevernoj Karolini. Taj je leksikon jedno od najpopularnijih

svjetskih izdanja, a predstavlja istaknute ličnosti svih područja ljudske djelatnosti iz pedesetak zemalja. *Svevlad Slamnig*

publicist je s gotovo 1000 objavljenih bibliografskih jedinica.

ISPRAVCI

U »Maruliću« 6/92, u »Bibliografiji« na str. 746. naš suradnik Mirko Validžić naveden je kao ĆELKANOVIĆ, M. V. (MIRKO VALIDŽIĆ), a treba biti upisan kao VALIDŽIĆ MIRKO (ponekad M. V. ĆELKANOVIĆ).

U »Bibliografiji« u istom broju, naš suradnik Ante Kadić zabunom je, umjesto u autore s početnim slovima prezimena »KA«, dospio među one kojima prezimena počinju s »KO«, na stranici 778 (iza »Kolar, Vilo«).

U »Bibliografiji« naš suradnik Trpimir Macan naveden je kao autor članka »Vlasići« (»Marulić« 6/80, 498-504), no članak je napisao Tomislav Macan, koji nije uvršten u bibliografiju. Isto tako, ispušten je članak Trpimira Macana »Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku«, 2/1977, 147-149.

Molimo autore unesene ili neunesene u »Bibliografiju«, koji primijete pogreške, da ih jave uredništvu »Marulića«.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (86) 1
***S. Marija od Presvetog Srca:** Gdje si, Gospodine 4
Radovan Grgec: Dvadeset i peta obljetnica smrti dr. Josipa Andrića 5
Tvrtko Gavran: Iz ratnog dnevnika rujna 1992. 9
***Ante Kraljević:** Četnik i ja u čistilištu 12
Mladen Jurčić: Jedan spisateljski credo 13
Mladen Jurčić: Prožimanje; Kolumbo 17
Stanislav Pejković Šodan: Književna nagrada ili poziv na informativni razgovor 18
***Predrag Grubić:** Široki počinak 19
***Niko Galeša:** Čežnja; Noć 19
Tomislav Dorotić: Svibanjske ruže 20
H. C.: In memoriam prof. Andra Vida Mihičića 25
***Andro Vid Mihičić:** Doziv Jeremije 26
***Andro Vid Mihičić:** Tuga; Drugovi 27
Grga Rupčić: Stigli su Vukovarci 28
***Mato Marčinko:** Božićna molitva Isusu prognaniku 30
Ante Neimarević: Braća Hrvatskoga Zmaja 31
***Pavao Despot:** Susret s pastiricom u planini 34
***Fani Tomašić:** Čekam te; Nadahnuće 34
Josip Lisac: Iz prošlosti i sadašnjosti hrvatskoga jezika 35
***Tomislav Maretić:** Leptir nad minskim poljem 40
Rajmund Kupareo: Od motrenja do promatranja 41
***Iva Čuvalo:** Mjesečevi stihovi 43
Krsto Spalatin: Čovjek, s vjerom i bez nje 44
Katarina i Marijan Cipra: Sveti Pavao – suradnik Božji 48
***Vladimir Bažant:** Kuća na rubu VI 52
Katica Čorkalo: Uspomeni bana Petra Zrinskog i markiza Frana Krste Frankopana 53
***Smiljka Sax:** Na Jurjevskom groblju 57
Petar Runje: Evanđelistar Marka Marulića – inkunabule 58
***Nediljko Budiša:** Sivi vuk 62
Tatjana Vranić: Zatvorska razmišljanja 63
Vladimir Vekić: Na trkljama loze 64
Stjepan Babić: Radni dan druga Jure 65
***Stanislava Adamić:** Oblak tajne 67
***Josip Ćosić:** Haiku 67
Ivo Balentović: Kakav je bio don Mate? 68
***Tomislav Dorotić:** Dvije pjesme 71
***S. Marija od Presvetog Srca:** O, ti si 71
Baldo Šoljan: Michelangelo Bunarroti, kipar i pjesnik 72

Margit Rosenfeld: Uvijek početak 75
Jakov Ivaštinović: Književno veče 76
Nove publikacije 82

Mišljenja i reagiranja

Milan Maglica: Ulice ljudima duha i kulture (i čovječnosti) 83
Ante Starčević: Spoznaja 84
Pavao Tijan: Tko smo, što smo i gdje smo? 87

Mozaik

Mladen Jurčić: Glumački dojmljivi »happening« 89
Smiljka Sax: Dojmovi s izložbe »Zagrebački kolekcionari« 90
Ivan Pandžić: Kolo hrvatskih književnika 1913 91
Gjuro Krasnov: Medaljisti u posjetu kiparu i medaljeru Anti Starčeviću . . 95
Ivo Slaviček: Žar pomlađenosti 97

Knjige

Vladimir Bažant: Radovan Grgec: Odsjevi kršćanske kulture 99
Svevlad Slamnig: Magija predokusa onostranosti 101
Svevlad Slamnig: Suvišne korekcije nepostojećih dezinformacija 103
Svevlad Slamnig: »Biti stasit, pametan, vatren« 105
Tomislav Heres: Benedikta Zelić-Bučan: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović . . 108
Josip Mihojević: Život i djelo neobične žene 111
Josip Buturac: Vrela i prinosi 120
Jure Karakaš: Snaga emotivnog iskaza 121
M. V. Ćelkanović: Franjevci u Skradinskoj biskupiji 128
Tomislav Heres: »Hrvatska revija« opet u domovini 130
Km: Starohrvatski Solin 133
Vladimir Horvat: Uz pretisak Sušnik-Jambrešićeva Rječnika 134
Božidar Breznišćak-Bagola: Zbornik radova o Janku Leskovaru 136
Mirko Validžić: »Svjedoci obnove« – hagiografska trilogija Josipa Mlinarića . 138

Vijesti

Iz domovine i svijeta 140

MARULIĆ – Hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.